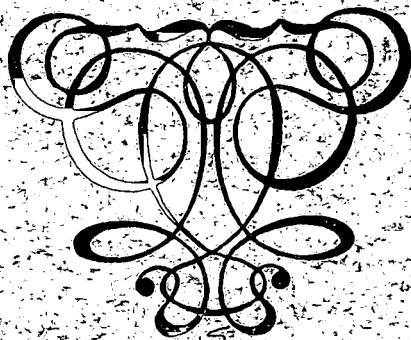

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FOR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI
NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Fredrik Lagerroth, Det svenska upplösningsprerogativets ursprung och innebörd. — Svante Bergström, Det brittiska imperiets författning. — Oversikter och meddelanden: Högsta domstolens kompetens. Av B. Wedberg. — Två prioritetsfrågor i svensk bankhistoria. Av E. Sommarin. — Omflyttningen mellan landsbygd och städer 1931—1935. Av C. E. Quensel. — Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg. Av J. Prytz. Statsvetenskapliga föreningen i Lund. Av N. Nilson Stjernquist. Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening. Av L. Frykholm. Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Av A. Wählstrand. — Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond. — Tidskriftsöversikt. Av B. G. Cederström. — Litteratürgranskningar: Herbert Tingsten, De konservativa idéerna. Anm. Av G. Heckscher. — G. Heckscher, Svensk konservatism före representationsreformen. J. Anm. av H. Lingstén. — Gunnar Fog-Petersen, Vår Regering og Riksdag. Anm. av A. Brusewitz.

ARG. 42

1939

HAFT. 5

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under år 1940 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, E. LINDAHL, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel, eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1939.

Fahlbeckska Stiftelsen.

Statsvetenskaplig Tidskrift har genom sitt femte häfte avslutat årgången för 1939 (den 42). Häftet upptar först tvenne uppsatser, den ena av prof. *Lagerroth* om »Det svenska upplösningssprerogativets ursprung och innebörd», den andra av jur. och fil. kand. *S. Bergström* om »Det brittiska imperiets författning». — Å avdelningen »Översikter och meddelanden» belyser justitierådet *Wedberg* genom ett par rättsfall från 1810-talet frågan om kompetensdragningen mellan högsta domstolen och K. M:t i statsrådet, professor *Sommarin* lämnar några notiser till frågan om initiativtagarna till det skånska bankväsendet, och docenten *Quensel* behandlar »Omflyttningen mellan landsbygd och städer 1931—1935», vartill komma några uppgifter om de statsvetenskapliga föreningarna inom landet samt den sedvanliga tidskriftsöversikten. — Litteraturavdelningen upptar recensioner av prof. H. *Tingstens* arbete »De konservativa idéerna» (anm. av doc. *G. Heckscher*), doc. *Heckschers* avhandling om »Svensk konservatism före representationsreformen» (anm. av prof. *Tingsten*) samt G. *Fog-Petersens* (publicist och politiker) arbete »Vor Regering og Riksdag» (anm. av prof. A. *Brusewitz*).

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FYRTIOANDRA ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD 21:STA ÅRG.)

1939

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:

ROBERT MALMGREN

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 3 9

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
BERGSTRÖM, SVANTE, Det brittiska imperiets författning	441
BRUSEWITZ, ANEL, En författningsrevision med förhinder	297
CARLSON, B. C., Rättsperson, stat och rättsordning	135
KAIJSER, FRITZ, RF § 57	339
KAIJSER, OLOF, Reformen av Banque de France år 1936	220
LAGERROTH, FREDRIK, Beskattningsstadgandet i RF § 57. Genmäle	58
— —, Det svenska upplösningsprerogativets ursprung och innebörd. Ett försök till kombination av historisk och juridisk metod	407
— —, Svensk konungs ställföreträdare. Om proveniens och tolkning av 1809 års RF §§ 39—43 och 91—95	205
LANDBERG, GEORG, P. O. von Asp som statsrättsteoretiker, tillika ett ord om värdering och källkritik i historisk och statsvetenskaplig forskning	1
MALMGREN, ROBERT, Innebörden av beskattningsstadgandet i RF § 57	43
QUENSEL, CARL-ERIK, Förslaget till folkhökföringens omorganisation. Referat och kritik	243
— —, Giftermålsintensiteten i Sverige under de sista årtiondena och dess framtida storlek	154
WEDBERG, BIRGER, Högsta domstolen genom tre halvseklar. Några anteckningar om dess sammansättning	117

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

CEDERSTRÖM, BROR GÖSTA, Tidskriftsöversikt	94, 272, 392, 487
CRONEBORG, ADOLF, Utrikesutskottet vid 1939 års riksdag	261
FRYKHOLM, LARS, Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening	486
HESSLÉN, GUNNAR, Ålands självstyrelse	64
HOLM, SUNE, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1939 års lagtima riksdag	255
HYRENIUS, HANNES, Befolkningskommissionens utredningar	186
— —, Folkbokföring och befolkningsstatistik i Estland	267
— —, Föräktenskapliga konceptioner i Danmark och i Sverige	388
HÅSTAD, ELIS, Baltiska presidentval	76
— —, Det schweiziska regeringssättets utveckling	183
— —, Litauens nya författning	376
LUNDSTRÖM, R., Kommittén för utrikespolitisk upplysning	185

DET SVENSKA UPPLÖSNINGSPREROGATIVETS URSPRUNG OCH INNEBÖRD

ETT FÖRSÖK TILL KOMBINATION AV HISTORISK OCH JURIDISK METOD

AV PROFESSOR FREDRIK LAGERROTH, LUND

Det har blivit på modet att söka och finna utländska förebilder till svenska grundlagar och författningsinstitut. Den, som opponerar sig, anses sakna den förmåga att följa med sin tid, som i särskild grad skulle utmärkt gångna epokers grundlagsstiftare i vårt land.

Nämnda strävan har särskilt väckt uppmärksamhet, när det gällt vår ännu bestående regeringsform. Denna har för gångna generationer representerat ett stort nationellt värde, som det ansetts vara ett helgerån att förgripa sig på. Starkare har dock icke den nationella konservatismen varit än att Brusewitz' kända kompromiss i fråga om vår regeringsforms proveniens i viss mån fått den auktorisation, som ett upptagande i skolböckerna innebär.

Annorlunda ställer sig saken med 1866 års RO. Det utländska ursprunget till den främsta nyhet, den hade att bjuda, tvåkammarsystemet, tycks vara så iögonfallande, att det icke kan bestridas. Vad mera om även andra dess nyheter, t. ex. upplösningsprerogativet, erkännes vara ett utländskt lån? Att det så är tycks också vara den gängse uppfattningen. Det räcker att hänvisa till Edéns omdöme i hans jubileumsskrift, Den svenska riksdagen under femhundra år.¹

Riktigheten av denna uppfattning skall författaren till denna uppsats undersöka icke för att rädda vad räddas kan av nationella värden utan för att finna den rätta faktiska utgångspunkten för lösningen av en av de mest segslitna frågor, den svenska statsrätten haft att besvara, nämligen den huruvida s. k. vaderiksdag är en

¹ Se Edén, Riksdagen under 500 år s. 253.

helt ny riksdag eller blott en fortsättning av den riksdag, vars arbete konungen avbröt genom sitt nyvalsförordnande. De båda frågorna, frågan om prerogativets ursprung och frågan om dess innebörd äro visserligen så till vida helt disparata, som den ena är av faktisk, den andra av normativ natur, men icke förty kunna de kombineras. Författningshistorien kan här, som när det gäller 1809 års RF,¹ räcka statsrätten en hjälpsam hand genom att utforska vad grundlagsstiftarna haft för syften i vanlig subjektiv mening med det institut de skapat. Grundlagstexten var dock en gång ett instrument för uppnåendet av ett visst politiskt mål och egendomligt vore, om de, som utformade densamma, så litet haft ordet i sin makt, att den logiskt sett fått en innebörd, som psykologiskt icke var avsedd. Säker kan man dock icke vara på att så icke skett. Blott en viss presumtion finns för att subjektiv och objektiv grundlagstolkning nå samma resultat. Tolkningen av grundlagstexten efter ordalydelsen blir till sist utslagsgivande och allena utslagsgivande, men som provisorisk arbetshypotes bör alltid grundlagsstiftarens subjektiva mening, i den mån man kan fastställa den, ha en uppgift att fylla. Enligt vanlig historisk metod skall därför här de idépolitiska förutsättningarna för RF § 109 och RO §§ 3 och 5 utforskas. Författaren ämnar dock icke såsom Bruswitz i hans bok om 1809 års författningskris stanna inför förarbeten och motivering utan med den erfarenhet, han vunnit i fråga om ledande reformtankar och gängse politiska slagord, tolka grundlagstexten enligt vanlig juridisk metod. Läsaren må sedan själv avgöra, om den kombination av historisk och juridisk metod, som i underrubriken utlovas, lett till den metodiska synkretism, Kelsen så starkt påtalat.

I den historiska utforskningen av upplösningsprerogativet ingår dock icke blott ett klarläggande av vad den generation, som levde tiden närmast före 1866, därmed åsyftat. Med flera andra riksdagstekniska frågor, dem, som röra riksmötets längd och periodicitet samt kompetenskillnaden mellan lagtima och urtima riksdag, står nämnda prerogativ i oupplösligt sammanhang. Men därmed är också sagt, att klarläggandet av dess uppkomst förutsätter en omfattande författningshistorisk exposé.

¹ Se härom mina repliker till Reuterskiöld och Malmgren, i denna tidskrift resp. 1938 s. 271 och 1939 s. 58.

I.

Riksdagsskicket under det tidigare 1600-talet karakteriseras av täta och korta riksdagar. Under 1620-talet hölls riksdag t. o. m. nästan varje år, 1627 t. o. m. två gånger. Då därtill kom, att riksmötena blott behövde pågå ett par veckor, får konungen sägas ha befunnit sig i ständig kontakt med vad man med användande av modernt vokabulär må kalla folkviljan. Först 1650 hölls en riksdag, som når den längd — 4 månader —, som vår nuvarande riksdagsordning räknar med som den normala. Då hade redan en viss periodicitet börjat utveckla sig beroende på den tid, på vilken bevilning gavs, först ett, så två, sist tre år.¹ I 1660 års additament § 17 fastställdes uttryckligen, att ständerna skulle komma tillsammans vart tredje år. Den stadgade periodiciteten upprätthölls dock långt ifrån strikte. Mellan slutet av 1668 års riksdag och början av den, som slöt förmyndartiden, 1672 års riksdag, ligger en tid av hela 4 år. Också reflekterade regeringen flera gånger mellan 1664 och 1668 års riksdagar på att för påfrestande fall sammankalla ständerna före den tid, som i nyssnämnda lagparagraf angivits.² Bättre upprätthölls principen om treåriga intervaller av Karl XI, som ju dock ej var bunden av additamentet.³

På dessa erfarenheter bygger frihetstiden, då den — i RF 1720 § 45 och RO 1723 § 1 — fastställer en normal mellantid mellan riksdagarna på 3 år och — i RO § 24 — en maximitid för deras varaktighet på 3 månader. Riksdagens begynnelse dag är i förstnämnda §§ fastställd till medio av januari. Dessemellan — ordet tycks ange, att den normala periodiciteten ej får förryckas — sammanträda ständerna, antingen när de av konungen kallas eller de själva uti sista riksdagsbeslutet sig en viss dag förbehållit. Alla riksdagar — således icke blott de av konungen själv önskade — utlysas av högst densamme eller riksens råd i hans ställe med undantag blott för dem, som nödvändiggöras av tronvakans. I ty fall böra riksens

¹ Se Clason, Om uppkomsten av bestämda perioder för den svenska riksdagens sammanträde, Hist. Tidskr. 1892 särskilt s. 157.

² Se Ahnlund, Ståndsriksdagens utdaning s. 357.

³ Se Grauers, Riksdagen under den karolinska tiden s. 147.

ständer självante infinna sig i Stockholm till den trettionde dagen efter konungens död. Också i ett annat fall existerar undantag från regeringens rätt att fritt bestämma sig för riksdag eller icke. Infaller någon oförmodlig händelse, varpå riksens välfärd och ständernas frihet beror, — tydligen har man tänkt på ett kungligt revolutionsförsök — böra riksens råd jämlikt RO § 3 genast utskriya riksdag.

Frihetstida praxis svarade ej mot nämnda bestämmelser. Några i kraft av grundlagarnas egna tidsbestämmelser automatiskt utlysta riksdagar känner icke frihetstiden. Ständerna begagnade genomgående sin rätt att utsätta riksdag till tid, som varken i fråga om år eller — på ett undantag när — dag överensstämde med de normala bestämningarna. Av konungen utlysta riksdagar annullerade i sin ordning vad ständerna bestämt i fråga om tid för nästa riksmöte. Det var naturligt nog, då dylika som urtima betecknade riksdagar påtogo sig en ordinarie riksdags hela utrustning och arbetsbörd. Maximitiden för en riksdags varaktighet överskreds alltid och det så grundligt att intervallerna, som grundlagen oförtydligt beräknat till 3 år minus 3 månader, skulle, om periodicitetsregeln upprätthållits, inskränkts till i värsta fall — urtima riksdagen 1765—66 pågick i det närmaste 2 år — allenast 1 år. Till en början iakttog man dock så till vida dekorum, att man begärde förlängning av den, av vilken man hade att begära riksdags avlysande, konungen. Rimligtvis kunde denne, som ju var förbunden att alltid instämma med riksens ständer, icke neka sådant. Grundlagsenligast hade varit att, som överste Stohée föreslog på riddarhuset den 3 dec. 1726, riksdagen »till att salvera lagen» slutats och ny riksdag omedelbart utskrivits. Andra riksdagsmän satte vid nämnda tillfälle i fråga, att man borde anmana de hemmavarande att »på riksdagsterminens prolongation konfirmera sina deputerades fullmakter». Dessa hade ju egentligen blott giltighet för 3 månader från riksdagens begynnelse. Även vid andra tillfällen hördes klagan över att genom de långa riksdagarna konungen betogs rätten att sammankalla ständerna och kommittenterna deras befogenhet att göra nya val. Förslaget om riksdagens ajournering vid årsskiftet 1761—62 betraktade många bonderiksdagsmän som liktydigt med

vad man nu populärt kallar riksdagsupplösning och beredde sig på att avsäga sig sina mandat.¹

Gustav III hävde all riksdagsperiodicitet liksom varje rätt för ständerna själva att fastställa tid för sin sammankomst. Riksens ständer borde enligt 1772 års RF § 38 ej undandraga sig att sammankomma, då de av k. m:t bleve kallade. Endast i ett fall kunde de sammanträda av sig själva, nämligen i händelse av tronvakans, och då voro de liksom under frihetstiden skyldiga att så göra. I § 46 fastställdes igen en maximitid för ständernas sammankomster på 3 månader. Vid den tidens utgång skulle konungen få riksdagen avkunna och envar till sin ort hemskicka. Skulle i sådan händelse ingen ny bevillning vara fastställd, förbleve det vid den gamla.

Dessa bestämmelser blevo praktiskt taget respekterade.² Oppositionens försök att i enlighet med det samband, som under 1600-talet etablerats mellan bevillningstid och riksdagsperiodicitet, genom den förras begränsning framtvinga riksdagskallelse med jämna mellanrum misslyckades.

1809 års RF § 49 fastställer igen bestämd periodicitet men räknar med 5 år och tager föregående riksdags slut till utgångspunkt. Man är i fråga om tiden så njuigg som möjligt mot en riksdag, mot vilken man dock, när det gäller makten, varit rätt rundhänt. Dagen bestämmes enligt samma § av ständerna själva i föregående riksdagsbeslut, vari också bör intagas uttrycklig riksdagskallelse med nödiga föreskrifter med avseende på riksdagsmannavalen. Någon rätt för ständerna att vare sig variera ifråga om begynnelse dagen utöver vad hänsynen till helgdagar kan kräva eller rubba periodiciteten synes icke förefinnas. Att icke bestämt datum är angivet beror på att föregående riksdags slut icke kan beräknas och det så mycket mindre som även av konungen utlysta riksdagar tagas med i räknestycket. Dylika nu uttryckligen i nämnda § som urtima betecknade riksdagar rubba således periodiciteten. Deras sammankallande beror av konungens fria skön. I vissa fall, som icke till tiden kunna beräknas, måste dock riksdag improviseras, nämligen tronvakans enligt § 94 och vissa andra inom konunga-

¹ Se Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 154 ff.

² Se Landberg, Riksdagen under den gustavianska tiden s. 162 f.

huset eventuellt inträffande i §§ 91—93 omnämnda tilldragelser. Sammankallandet åligger i ty fall statsrådet.

I överensstämmelse med 1723 års RO § 24 är maximitiden för rikdags varaktighet i § 109 bestämd till 3 månader. Därutöver är en särskild respittid medgiven på 1 månad, som skall utverkas av konungen. Att han ej får säga nej torde vara en reminiscens från frihetstiden, då han måste instämma i allt vad riksens ständer begärde. Till utgångspunkt för beräkningen har man tagit den s. k. statsverkspropositionens överlämnande till riksens ständer. Därmed är det finanspolitiska problem, som spelat en så stor roll under gustavianska tiden, skjutet i förgrunden. Lösningen är dock given i viss överensstämmelse med traditionerna från frihetstiden. Under denna hade bevillningen givits till en början till nästa riksdag och sedan intill utgången av det år, då nästa riksdag slutade, i tydlig tillförsikt att, innan så skedde, den nya riksdagen åtagit sig ny bevillning.¹ På motsvarande sätt bestämmer § 61 — vi följa här den redaktion, som konstitutionsutskottet besinnade sig på redan 1810 och fick genomförd 1815 — att alla avgifter, som riksens ständer under de i föregående § nämnda titlar beviljat, skola utgöras intill slutet av det år, under vars lopp den nya bevillningen av riksens ständer fastställd bliver. Gustav III:s ståndpunkt har man dock tillmötesgått genom det uttryckliga kravet att ny bevillning skall ges. Där så oförmodat skulle hända, heter det i § 109, att vid den sålunda förlängda tidens utgång riksens ständer icke hade staten reglerat eller någon ny bevillning sig åtagit, då skall konungen kunna riksens ständer åtskilja och fortfarande den förra bevillningen intill nästa riksdag.

Bestämmelserna i RF §§ 49 och 109 upprepades i 1810 års RO §§ 2 och 80 respektive. Därtill kom i § 11 en närmare förklaring av vad som skulle förstås med de i RF § 49 och RO § 2 omnämnda föreskrifter, nämligen bestämmandet av skyldigheten för vederbörande korporationer eller ämbetsmän att utan vidare anledning än vid lagtima riksdag sista riksdagsbeslutet och vid urtima riksdag själva kallelsen besörja det valen till riksdagsmän i laglig ordning verkställdes. Bestämmelsen är främst ur den synpunkten av intresse att här för första gången termen »lagtima riksdag» före-

¹ Se Lagerroth a. a. II s. 303.

kommer. Utan hinder av att själva dagen för riksdags sammankomst i intet fall är bestämd — frihetstidens ovan citerade grundlagar hade bestämt den i alla fall något så när — har man tydligen ansett termen ur den synpunkten försvarlig, att året dock relative bestämts i själva grundlagstexten och exakt datum 5 år i förväg angivits i riksdagsbeslutet. Någon kompetensskillnad mellan lagtima och urtima riksdagar kände man icke till i den stund termerna legaliserades.

Uti nu citerade grundlagstexter rörande riksdagarnas tidsproblem gjordes redan 1815 den ändringen, att tidsbestämningen i RF § 49 »enär fem år ifrån den sist hållna riksdags slut förflutit» utbyttes mot »vart femte år». Principen om en fast periodicitet borde därigenom kunnat upprätthållas. Så blev dock icke fallet. Man fortsatte att handla, som om § 49 haft sin gamla lydelse. Härtill var riksdagens fortvaro utöver de 4 månaderna en viktig orsak. Räkade man från en sådan riksdags början skulle ju den riksdagslösa perioden bli alltför kort. Och då urtima riksdagar ej voro kortare än lagtima, fingo de allt fortfarande bryta sönder ständernas föregående beslut om riksdagstiden, i det dessa, när de i urtima riksdagsbeslutet skulle angiva tid för nästa sammankomst, icke togo föregående lagtima utan pågående urtima riksdag till utgångspunkt.

I detta virrvarr sökte konstitutionsutskottet, när den lagtima riksdag, som började den 4 nov. 1828, redan pågått över ett år, bringa reda genom sitt memorial av den 26 nov. 1829.¹ Däri föreslår det dock ej något förtydligande av grundlagens text i akt och mening att få till stånd en riktigare praxis. Det konstaterar endast, att den praxis, som följts, är grundlagsstridig. En annan tydning än den bokstavliga — d. v. s. den att lagtima riksdags sammankomst räknas från den överståndna riksdagens början till den påföljandes oberoende av lagtima riksdags längd ävensom av urtima riksdags inträffande mellan de lagtima — kunde medföra de besynnerligheter att lagtima riksdag kunde infalla vart sjätte, måhända vart sjunde år, ja att sådan riksdag, förekommen och ut-

¹ Av det parlamentariska tidsproblemets behandling vid ständsriksdagarna har redan en framställning lämnats av Sundin i hans avhandling Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag s. 23 ff.

trängd av urtima, aldrig någonsin infölle. Utskottet föreslår i stället vissa reformer, som med ovannämnda princip stå i det sammanhanget, att de göra dess respekterande lättare. Urtima riksdag skall nämligen få sin kompetens inskränkt, varmed skall följa möjlighet att bli färdig därmed på kortare tid än lagtima. Från bestämmelsen i RF § 49 om urtima riksdag hänvisas till RO § 2, där det i utskottets förslag heter, att riksens ständer vid urtima riksdag blott besluta om de ärenden, som konungen själv framställer men vilka ej må sträcka sig till grundlagsändringars föreslående eller avgörande, kunnandes vid sådan riksdag rikets ständer ej utan proposition från konungen annat företaga än val av justitieombudsman samt fullmäktige i riksbank och riksgäldskontor. Urtima riksdag må av konungen när som helst kunna upplösas och upphøre genast, om lagtima riksdag därunder inträffar. I samband därmed inskränkes å ena sidan konungens skyldighet att avlämna s. k. statsverksproposition, å andra sidan ständernas rätt och plikt att granska statsrådsprotokollen samt utse opinionsnämnd, tryckfrihetskommitterade och statsrevisorer till lagtima riksdag. Blott till sådan skulle justitieombudsmannen avge sin berättelse. I kompensation för den förlorade motionsrätten vid urtima riksdag skulle ständernas rätt att vara samlade till lagtima riksdag utsträckas till sex månader, en utvidgning, som måste te sig så mycket mera naturlig, som tiden redan 1809 blivit dem alltför knappt tillmätt i relation till motionsrättens utsträckning och de konstitutionella kontrollernas utövning.

Konstitutionsutskottet låter i sitt memorial oförtydligt förstå, att det från Norges Grundlov §§ 70 och 72 upptagit så väl konungens rätt att suveränt bestämma om urtima riksdags varaktighet som dennas automatiska upphörande, när tid för lagtima riksdag infaller. I detta sammanhang kom ordet »upplösa» i utbyte mot det norska »hæve» in som beteckning för vad man i 1723 års RO § 24 kallat »sluta» och i 1772 års RF § 46 »avkunna» riksdagen.¹ Den inskränkning i urtima riksdags kompetens, som utskottet föreslog, kände plena åter strax igen som en gengångare från det föregående

¹ Det kan förtjäna anmärkas, att den danska ständerförfattningen 1831 § 7 låter konungen förkunna ständerförsamlingens »Opløsning», när den för densamma fastställda fristen utlupit. Se Berlin, Opløsningsretten s. 172.

statsskicket. Förslaget urtima riksdag förklarades vara en riksdag efter säkerhetsaktens modell. Lagtima och urtima riksdagar ställdes mot varandra såsom »regeringsriksdagar» och »folkriksdagar».¹ De förra befarades skola draga till sig det största intresset. Somliga fruktade dem som ett illistigt försök att förrycka de konstitutionella proportionerna. Andra förmenade, att de som en konservativ garanti vore av behovet påkallade. Vad ständerna bestämt vid en lagtima riksdag borde bli bestående en rimlig tid bortåt och ej riskera att bli upprivet, om konungen behövde höra ständerna i en speciell fråga.² Såsom förhållandena nu vore, avhölls konungen från att för en dylik angelägenhet sätta hela riksdagsapparaten i verksamhet.³ Egendomligt nog sattes rätten att sammankalla urtima riksdag i relation till det utländska upplösningsprerogativet. I de flesta länder, där folkrepresentationen väljes för flera år, ägde styrelsen, förklarade Emil von Troil, rättighet att, då den kommit i strid med representationen, genom föranstaltande av nya val förvissa sig om, huruvida den av denna uttryckta opinionen vore folkets. Den, från vilken det skulle vädjas, var dock för von Troil icke folkrepresentationen — denna utsågs ju på nytt för varje riksmöte — utan dess normalt för 5 år i sänder utsedda delegerade i riksbank och riksgäldskontor.⁴ Stora betänkligheter väckte tanken att vid fastställandet av tid för kommande lagtima riksdag ingen hänsyn skulle tagas till huru länge den gamla redan pågått och att urtima riksdags sammankallande under mellantiden ingen inverkan fick på redan stipulerad »periodisk ordning». Det kunde därigenom hända, att riksdagar så räckte varandra händerna, att de växte samman och bleve permanenta.⁵

Konstitutionsutskottets förslag förföll vid 1828—30 års riksdag men togs upp igen 1834, nu med bestämd dag — 1 oktober — utsatt för lagtima riksdags början. Det blev vilande men förföll nästa riksdag. Den åsyftade reformen kom icke till stånd under det gamla representationsskicket tid.

Under tiden hann man särskilt grundligt debattera tanken på

¹ Se RAP 65 ss. 148 o. 163 f.

² Se t. ex. RAP 65 s. 141.

³ Se t. ex. RAP 65 s. 186.

⁴ RAP 65 s. 144 f.

⁵ Se Pr. St:s prot. 14 s. 337 f.

utsträckning av tiden för riksdags varaktighet till 6 månader, ja därutöver. Härvid kom termen »upplösa» in som beteckning även för avslutande av lagtima riksdag. Ej må riksdag, heter det i ett förslag, som vid 1844 års riksdag avslogs,¹ utan konungens och riksens ständers sammanstående beslut upplösas, förrän sex månader tilländagått — — —. Efter nämnda tids förlopp skola riksens ständer åtskiljas — regeringsformens gamla terminologi kommer här igen till heders — så vida icke konungen och samtliga riksstånden minst fjorton dagar förut hava överenskommit om riksdagens förlängning på bestämd tid. Förslaget avstyrktes av Agardh² bl. a. därför att den rätt att upplösa riksdagen, som i alla konstitutionella länder vore av högsta vikt för återställande av jämvikten mellan de båda statsmakterna men i Sverige blott fått av konungen utövas efter 4 månaders förlopp, nu först efter 6 månader skulle kunna komma till användning. Tydliggen identifierade Agardh konungs rätt att avsluta riksmötet med högst densammes rätt att göra mandaten om intet och var så till vida försvarad, som användningen av den förra rätten ännu omedelbart hade själva folkrepresentationens temporära död till påföljd. Att förslagsställaren dock velat begreppsmässigt åtskilja de båda fenomenen framgår av den terminologi han valt: upplösa riksdagen, åtskilja ständerna. Skillnaden mellan session och statsorgan kommer än tydligare till uttryck i fortsättningen, då det heter: där så oförmodat hända skulle, att när riksdagen skall upplösas, riksens ständer icke hade staten reglerat — — — fortfarande den förra bevillningen intill nästa riksdag.

Endast en reform i ifrågavarande stycken kom under det gamla representationsskicket till stånd. Vid 1844—45 års urtima riksdag, som märkligt nog trätt i stället för en lagtima riksdag, som var utsatt att börja på dagen 4 år efter föregående riksdags början, antogs ett vilande förslag till ändring av RF § 49 och RO § 2, enligt vilket riksdag skulle hållas vart tredje år. Rimligen var reformen i första hand förestavad av omtanke om ständernas makt. Man såg emellertid däri också ett medel att inskränka de särskilda riksdagarnas längd. Riksdagsarbetet skulle gå fortare, när allt flera

¹ Se K. U:s memorial n:r 4 s. 23.

² Pr. St:s prot. 3 s. 220.

riksdagsmän kunde förmodas ha varit med om föregående riksdag och ha vad då tilldragit sig i relativt friskt minne. Någon absolut ökning av riksdagstiden borde i alla fall icke behöva befaras. Sedan 1809 hade Sverige, beräknade en ledamot av det högvördiga ståndet, haft utom den föreliggande 9 riksdagar. På 33 år skulle det efter nya förslaget varit 11. Men de 9 riksdagarna hade pågått $95\frac{3}{4}$ månader eller en tidslängd av hela 8 år. Antog man, att dessa riksdagar pågått vardera 3, 4 eller 6 månader, skulle de tillsammans varat blott resp. $2\frac{3}{4}$, $3\frac{2}{3}$ och $5\frac{1}{2}$ år. Samtidigt hade tanken på årliga riksdagar varit uppe. De skulle då kunna inskränkas till 3 månader och under mellanliggande 9 månader betraktas som ajournerade. Man såg på sina håll i en sådan permanens ett villkor för att ett parlamentariskt styrelsesätt skulle kunna tillämpas men drog samtidigt i tvivelsmål, att den svenska ständsrepresentationen hade möjlighet att axla en dylik kapp.¹

Från och med 1844—45 års riksdag inträdde så till vida en avsevärd förbättring med avseende på den svenska folkrepresentationens tidsreglering, som alla följande riksmöten voro lagtima och nästan undantagslöst — det största undantaget utgjorde 1847—48 års riksdag — sammanträdde exakt 3 år efter föregående riksdags början. De blevo också i regel kortare än Karl Johanstidens tre sista riksdagar men tidsminskningen, när det gällde varaktigheten, var på intet vis så stor, att den svarade mot riksmötenas ökade frekvens. En av 1850-talets riksdagar — »det långa parlamentet» 1856—58 — pågick nästan lika lång tid som Karl Johanstidens längsta, 1840—41 års riksdag — med påföljd att nästa riksdag igen började efter föga mer än ett och ett halvt års paus.²

Under sådana förhållanden var det icke egendomligt, att den parlamentariska tidsfrågan efter ett par riksdagars paus ånyo upptogs till dryftning. Det skedde genom ett memorial av konstitutionsutskottet av den 14 oktober 1854, vari det föreslog, att möjlighet skulle öppnas för uppskov i en pågående riksdags arbete på 6 månader. Det skulle dock få av konungen beslutas först sedan de normala 4 månaderna förflutit och med tre riksständs samtycke. Utskottet, som tänkt sig sådant uppskov närmast föranlett av att

¹ Se K. U:s mem. n:r 11 vid 1840—41 års riksdag ss. 5 och 3.

² Jag har följt av Erik Fahlbeck i Sveriges riksdag VIII anförda data.

vissa särskilt segslitna frågor kvarhållit ständerna vid riksdagen, ville öppna möjligheter för dem att låta vissa utskott fortsätta sitt beredningsarbete under uppskovstiden. Konungen skulle vara berättigad att även innan dennas utgång inkalla de permitterade ständerna att fortsätta den uppskjutna riksdagen. Under alla förhållanden behöfde han sin rätt att åtskilja dem sedan riksdagsarbetet återupptagits. Inträffade något av de fall, som enligt regeringsformen nödvändiggjorde ständernas inkallelse till tid, då de icke redan igen trätt i verksamhet, skulle de kallas att viss dag inom de 6 månadernas förlopp åter träda i verksamhet.

Mot förslaget gjordes i plena den invändningen, att om riksdagarna finge en dylik förlängning efter 6 månaders paus de tilläventyrs skulle bli permanenta. Intervallernas minskning till 3 år och beräkning på sätt nyss omnämnts pekade redan i sådan riktning.¹ Ändamålet med förslaget skulle, förklarades i prästeståndet, när det ventilerades vid 1856—58 års riksdag, bättre vinnas, om urtima riksdag till sin kompetens lämpades »efter de s. a. s. urtima anledningarnas krav» och inkallades en tid efter lagtima riksdags slut för avgörande av frågor, som vid denna ej hunnit få sin lösning.² Efter att i något skiftande former ha sysselsatt ständerna flera riksdagar å rad avfördes förslaget definitivt från dagordningen först vid 1862—63 års riksdag.

Det avbrott i riksdagsarbetet, som konstitutionsutskottet föreslagit, bör ju rätteligen betecknas som ajournering. Sporadiskt förekommer också denna benämning. Oegentligt nog betecknas dock uppskovet i regel som prorogation. Väl att märka framhålles dock skillnaden mellan den engelska prorogationen och vad man under debatten oriktigt så betecknar. Om i utlandet en representation prorogeras, så kan, då den åter samlas, nya motioner väckas och en ny budget företagas, förklarar greve Lagerbielke vid 1853—54 års riksdag.³ Också det förhållandet att enligt den norska grundlagen urtima storting har samma ledamöter som föregående lagtima aktualiseras till vinnande av en jämförelse.⁴

¹ RAP 1853—54 band 13 s. 361 f.

² Pr. St:s prot. 2 s. 196 och 5 s. 483.

³ RAP 13 s. 363. Jfr Pr. St:s prot. 1856—58, band 5 s. 483.

⁴ Se Lagerbielkes citerade anför. s. 363.

En prorogation i engelsk mening är det åter, som konstitutionsutskottet i enlighet med en av W. F. Dalman ingiven motion föreslår vid 1859—60 års riksdag. Termen användes dock icke. Vad det påyrkar är synnerligen vittutseende, nämligen treåriga legislaturperioder och årliga riksdagar. Därigenom skall det syfte bättre uppnås, som låg bakom förslaget om uppskov i riksdagsarbetet. I stället för att såsom dittills en ny ständeruppsättning fått sitt arbete hopat på en lång följd av månader utan paus, skall det få detsamma fördelat på 4 månader varje år. Mandatens giltighet för flera riksdagar i sträck skall i förening med de årliga riksdagarna leda till en förut saknad kontinuitet och planmässig sammanhållning i arbetet. Om folkrepresentanterna liksom i Norge väljas på 3 år i stället för blott den närmast instundande riksdagen, skall därmed också den viktiga konstitutionella förmånen vinnas, att en folkrepresentation alltid är till finnandes i jämbredd med regeringen och icke upplöses med varje riksdag. Bli riksdagarna därtill som i de flesta konstitutionella stater, t. ex. England, Belgien, Nederländerna, Danmark, Sardinien och Württemberg, årliga, slipper regeringen att överhopa riksdagen med arbete utan kan jämnare fördela detsamma till båtnad för samarbetet emellan statsmakterna. Att ständerna ej heller efter en dylik reform skulle medhinna sitt arbete under de 4 månaderna — de förhoppningar som knutits till reformen vid 1844—45 års riksdag hade ju till stor del grusats, vad utskottet dock icke låtsas om, — vore icke att befara. Den vunna rytmen i arbetet skulle göra riksdagsmannaskapet lättare och mer åtrått av de verkliga förmågorna. Därtill komme, att en del funktioner, såsom granskning av riksdagsmannafullmakter, val av justitieombudsman, opinionsnämnd, tryckfrihetskommitterade samt fullmäktige i riksbank och riksgäldskontor, blott behövde utövas vid den första riksdagen i legislaturperioden. En mängd arbete, framför allt det, som sammanhängde med den konstitutionella kontrollen och statsregleringen, komme att inskränkas till en tredjedel av vad dittills varit fallet.

I enlighet med dessa principer har utskottet utarbetat förslag till ändring av en rad §:er i regeringsform och riksdagsordning. Rimligt nog ingå däri också de först av 1828—30 års KU påyrkade inskränkningarna i urtima riksdags kompetens och arbetstid. Med

hänsyn till att nu icke längre varje ny riksdag framgår av nya val bestämmes, att vilande förslag till ändring av grundlagarna icke kunna till slutligt avgörande förekomma förrän vid den riksdag, som sammanträder efter förrättade nya val.

Mot konstitutionsutskottets förslag gjordes i plena åtskilliga anmärkningar av stort intresse.

En viktig sådan var att grundlagsändringar skulle kunna få vänta över flera riksdagar. Gällande grundlagstext åter medgav, att de kunde föras i hamn av en urtima riksdag omedelbart efter den lagtimas slut. I borgarståndet yrkas t. o. m., att de skulle kunna beslutas av två riksdagar utan att val ägt rum däremellan.¹ Bakom konstitutionsutskottets förslag tror man sig varsna ett försök att förhåla representationsfrågans lösning.

Den viktigaste anmärkningen är dock den att förslaget gör det omöjligt för konungen att, så länge treårsperioden varar, bli kvitt riksdagen i den sammansättning den fått. Om en fraktion inom densamma uppstode, som dikterade besluten mot folkets önskan och intresse, skulle, yttrade en riddarhustalare, regeringen icke kunna upplösa riksdagen och vädja till folket medelst nya val, och på samma sätt skulle valmännen i trenne år vara bundna vid sina representanter, om dessa även efter första riksdagen icke motsvarade deras förtroende. Alldeles särskilt starkt urgeras i borgarståndet, att konungens prerogativ att »upplösa riksdagen och förordna om nya val» är det bästa korrektivet mot regerande ständer. Förgäves invändes, att så länge konungen hade ett absolut veto i de flesta mål, han ändock hade möjlighet att göra ständernas beslut kraftlösa. Tydligt är att man har det utländska upplösningsprerogativet present för sig. Märkligt är dock, att man menar, det svensk positivt rätt redan realiserat detsamma. I vår grundlag är, yttrar en talare i prästeståndet efter att ha demonstrerat upplösningsrättens betydelse för »det konstitutionella samhällsskicket», denna rätt erkänd och förvarad därigenom, att riksdag kan upplösas efter 4 månader och att till varje så urtima som lagtima riksdag nya val anställas. Därför gäller det för dem, som hålla på parlamentarismen, allenast att reservera åt konungen en rätt som han redan äger.

¹ RAP 9 s. 115. Bg:s prot. 5 s. 729.

Till den ändan inriktar man sig närmast på att gentemot utskottet bevara status quo. Det sker i borgarståndet på så sätt att i RO § 11, som förklarar, att valen till de tre ofrälse ständen ske för tre år, omedelbart efter orden »och gälla för alla under tiden infallande lagtima och urtima riksdagar» på förslag av Wærn instickes ett »så vida icke konungen nya val förordnar». Därefter följer: valen böra verkställas inom september månads utgång föregående året. Någon kompletterande ändring av RF § 109, som i utskottets version stipulerade en ovillkorlig plikt för ständer, som församlats till lagtima riksdag, att efter 4 månader åtskiljas men icke kände någon rätt för konungen vare sig att dessförinnan åtskilja dem eller därefter kvarhålla dem, föreslogs icke i borgarståndet. Till komplettering av Wærns förslag föreslog i stället en talare, att nationen måtte tillerkännas en mot kungens rätt att vädja till folket svarande rätt att justera sina val, vad man brukar kalla recall, men ett så radikalt yrkande förklingade ohört.

När vid 1862—63 års riksdag det representationsförslag framlades, som vid nästföljande riksdag avgick med segern, befanns det ha upptagit alla de reformkrav, som konstitutionsutskottet vid 1828—30 och 1859—60 års riksdagar framlagt i här relevanta stycken: treåriga legislaturperioder,¹ årliga riksdagar, kompetensskillnad mellan lagtima och urtima riksdag. Men det hade också tillmötesgått borgarståndets önskan från sistnämnda riksdag om bevarad rätt för konungen att när som helst under treårsperioden förordna om nya val till den på allmänna val baserade tvåkammarriksdag, som trätt i ståndsrepresentationens ställe. Den härför anförda motiveringen vittnar noggsamt om samma förtrogenhet med gängse konstitutionell vokabulär, som vi mött i ståndsdebatterna. Att riksdagarna skola årligen sammanträda och att konungen skall äga vädja till nationen genom kamrarnas upplösning och förordnande av nya val äro nyheter, vilkas ändamålsenlighet redan blivit inom representationen så allmänt erkänd, att några skäl därför icke lära behöva anföras. De Geer hade dock låtit konungens rätt att förordna om nya val få betydelse också för lagtima riksdags integritet. Om konungen använde rätten under sådan riksdags sam-

¹ Om v. Engeströms förslag härom se denna tidskrift 1936 s. 403 f.

varo, var han dispenserad från skyldigheten att låta riksmötet fortgå i minst 4 månader.

II.

Huru ter sig nu det svenska upplösningsprerogativets originalitet, när man från den historiska skildringen av förhandlingarna rörande dess tillkomst övergår till en juridisk analys av de grundlagsbestämmelser, som ha det till sitt föremål? Ger den schablon, som man använde: upplösa riksdagen och förordna om nya val, ett korrekt uttryck så väl för utländsk som för svensk rätt?

Den förra delen av frågan måste, åtminstone om man ser till den rätt, som i ifrågavarande stycken så väl som i så många andra varit den mönstergivande, den engelska, besvaras med ja.

I England är det i princip konungen som bestämmer tiden för och varaktigheten av parlamentets sammanträden i full överensstämmelse med vad Montesquieu i det berömda kapitlet om Englands konstitution presenterar som en rationell princip: *il faut donc que ce soit la puissance exécutrice qui règle le temps de la tenue et de la durée de ces assemblées par rapport aux circonstances qu'elle connoît.* Alla parlamentssammanträden ha i England ertida karaktär. Äga de det oaktat rum årligen, beror det på att underhusets makt över beskattningen är så stor, att konungen icke kan vara dem förutan. Ehuru underhusets ledamöter tidigt gjorde gällande krav på att få vara så länge samlade, att de hunno få sina besvär avhjälpta, har konungen alltid behållit sin rätt att hemvända sitt parlament, när honom lyste. Dylik hemförlovning medförde länge även mandatens utslocknande. Först långt fram under medeltiden uppstod skillnad mellan prorogation, som avslutade en parlamentssession med kraft och verkan att oavgjorda ärenden sedan måste behandlas från början igen, och upplösning, som medförde mandatens upphävande och avslutade ett parlament eller, som man vanligen säger, en legislaturperiod. Trots det prorogationen tidvis av den engelske monarken använts i obstruktionssyfte har aldrig försök gjorts att inskränka hans rätt till dess utövning. Den kungliga upplösningsrätten har normerats men icke på så

sätt, att den icke får tillgripas så tidigt och så ofta som helst utan så, att den icke får låta vänta på sig huru länge som helst. På grundval av de erfarenheter, som vunnits framför allt genom Karl II:s 17-åriga, dock av ajourneringar och prorogationer avbrutna parlament, har man bestämt en viss tid, 1694 tre, 1716 sju, 1911 fem år, efter vilken underhusmandaten av sig själva förlora sin giltighet. På vilket sätt giltigheten än går förlorad medför den alltid, som Blackstone uttrycker sig, parlamentets borgerliga död. En tid bortåt är England efter en parlamentsupplösning utan folkrepresentation. Något annat rättsligt tvång för konungen att ånyo sammankalla den existerar ej än en lag från Vilhelm III:s tid, som bestämmer, att ett nytt parlament måste sammankallas inom tre år efter det föregående parlamentets upplösning.¹ Faktiskt träffar konungen dock alltid i samband med upplösningen av ett parlament arrangemang för konstituering av ett nytt. Detta har sedan rätt att fungera i sju, numera fem år, i den mån det icke av konungen prorogeras eller av denne i förtid upplöses.²

Stort annorlunda ställa sig icke förhållandena, då det gäller de tre andra länder, som 1859—60 års konstitutionsutskott främst åberopade jämte England, då det föreslog införandet av årliga riksdagar och fasta legislaturperioder, Danmark, Belgien och Nederländerna. De skilja visserligen mellan lagtima riksmöten, som möjligen få sammanträda före men ej efter viss i grundlagen bestämd dag, och urtima riksmöten och tillerkänna de förra därjämte en viss minimitid av ostört arbete. Men kungen kan genom användande av sin upplösningsrätt sönderbryta ej blott sessionens minimitid utan också legislaturperioden. De improviserade valen beteckna inledningen till en helt ny sådan. De gamla mandaten utgå, innan de nya kommit till. Den belgiska författningen art 71 må citeras som exempel på en regelrätt kodifiering av den engelska principen. Konungen har rätt att upplösa kamrarna — — —. Beslut om upplösning innehåller kallelse till de röstberättigade att samlas

¹ Lowell, Die Englische Verfassung Bd I s. 228.

² En populär men utmärkt framställning av Englands parlamentariska tidsproblem har lämnats av L. Holberg i Engelsk parlamentarisme, Kbhvn 1884 s. 210 ff. En strängt vetenskaplig möter i Hatschek, Englisches Staatsrecht I s. 333 ff.

för val inom fyrtio dagar och till kamrarna att sammanträda inom två månader. Samma författning är dock synnerligen förtänksam, då den, för den händelse tronvakans inträffar mer än tio dagar, innan kammare äga att sammanträda efter upplösningsval, bjuder förutvarande kammare träda åter i verksamhet, intill dess de kammare samlats, som skola träda i deras ställe.

Helt annorlunda ställa sig förhållandena i Sverige enligt 1866 års RO. Olikheterna äro betingade av historiska skäl. De modeförfattningar och mødedoktriner, man åberopat under diskussionerna innan, ha haft föga att betyda.

Ursprungligen har den svenske konungen, som vi sett, liksom den engelske själv bestämt både tiden för och varaktigheten av representationens sammanträden. Redan under frihetstiden gjorde man dock slut härpå. Särskilt angelägen var man att bestämma en minimitid, inom vilken konungen ej fick avsluta riksdagen. Att icke någon motsvarande maximitid blev fastställd berodde på att någon begreppsmässig åtskillnad mellan vad engelsmännen kallade prorogation och dissolution ej utvecklade sig. Ända fram till 1866 förblev det så, som det varit i England under tidigare medeltid, att mandaten förlorade sin giltighet i och med att riksmötet avslutades. Även om ett sådant kunde draga ut tillräckligt länge för att tanken på valmännens rätt skulle aktualiseras, förelåg dock aldrig fara för att det skulle draga ut i årtionden, såsom de båda långa parlamenten i 1600-talets England. Därmed sammanhängde, att riksdag i Sverige ända fram till den stora representationsreformen kom att beteckna allenast riksmötet, medan i England parlamentet blev beteckning för själva det statsorgan, vars levnadslopp sedan slutet av 1600-talet utmätts till ett visst antal år. Därefter är det en tid bortåt att, såsom Blackstone förklarar, betrakta såsom borgerligt dött. Obetingat behöver icke detsamma sägas om de svenska ständerna efter åtskiljandet. 1720 års RF § 47 förklarar ju, vad principalatslärans anhängare framhöllo, att ständerna hava makt

¹ Se resp. grundlagstexter i Himmelstrup och Møller, Danske Forfatningslove, Reuterskiöld och Rinander, Främmande grundlagar samt Poul Sveistrup, Bestaaende Forfatningslove.

att själva utse och välja deras utskickade till riksdagar. Som folkrepresentation existerade de dock icke mera.

När man i Sverige 1866 under återopande av exempel från en rad främmande länder övergick till systemet med fasta legislaturperioder, realiserade man därvid på ett konsekventare sätt än dessa — Norge undantaget — hade gjort kravet på en andra statsmakt lika permanent som den första. Riksdagsmännen utses enligt RO § 3 till båda kamrarna genom val för viss tid. Andra kammarens ledamöter väljas enligt § 13 för en tid av 3 år, räknade från och med januari månads början året näst efter det, under vilket valet skett. Och valen förrättas enligt § 15 inom september månads utgång näst före början av de tre år, för vilka de gälla. Första kammarens ledamöter skola enligt §§ 6 och 7 utses för en tid av nio år, så ofta ledighet uppstår. Att valet räknas gälla från valdagen framgår av fullmaktsformuläret i § 10. Aldrig behöver man så långt nämnda §§ ha giltighet råka i tvivelsmål, när helst det gäller att utpeka vilka personer i ett givet ögonblick utgöra Sveriges riksdag. I väljandets stund ha ännu de gamla fullmakterna giltighet och för andra kammarens vidkommande bevara de den ända fram till 1 januari, då de nya träda i kraft.

Denna kontinuitet brytes rimligen icke sönder av att konungen jämlikt § 3 förordnar om nya val, innan den bestämda tiden, resp. 9 och 3 år, tilländagått. Man behöver härvid icke återropa konstitutionsutskottets principförklaring vid 1859—60 års riksdag, att en riksdag alltid skall finnas. Man behöver endast hålla sig till den klara grundlagstexten. Förordnandet om nya val kan icke få någon verkan förrän i och med att valen förrättats och leder då till att nyvalda riksdagsmän omedelbart träda in i de gamla ställe. Att dessa valts på viss tid räddar icke riksdagsmannaskapet åt dem under minsta del av tid, som följer efter valet, ty kungens rätt till nyvalsförordnande presenteras i § 3 som ett klart undantag från regeln om bestämd tid för mandatens varaktighet. Nyvald förstakammarledamot träder in i den ratades ställe precis som vid ordnärt ombyte. När det åter gäller andra kammaren består sig riksdagsordningen med en särskild bestämmelse, som betecknande nog samordnar det extraordinära fall, ett nyvalsförordnande innebär, med det lika oförutsedda fall, som inträffar, när ledamot avgår

genom död eller avsägelse. Förordnar konungen, heter det i § 15 mom. 2, nya val eller avgår eljest riksdagsman för andra kammaren, innan den tid, för vilken han blivit vald, tilländalupit, verkställes ofördröjligen nytt val för den återstående tiden. Den på förhand utstakade legislaturperioden rubbas således icke, som fallet är i nyss redovisade länder, av extraordinära val. Nyvalen till andra kammaren beteckna ett på förhand beräknat, liksom de val, de s. a. s. göra om, ett opåräknat undantag från regeln om val på tre år. Först tillsammans omfatta de denna tidrymd. De nya förstkammarvalen beröva de gamla deras beräknade effektivitet, men få själva allesammans en beräknad varaktighet på den normala tiden av nio år. Det är ju analogt med förhållandena i andra länder. Men legislaturperioderna avgränsas ju framåt och bakåt i tiden hos oss allenast genom de ordinarie valen till andra kammaren.

Så visst som val till riksdagen avse att förse denna med arbetsföra ledamöter, så visst möjliggör det förhållandet att sådana alltid finnas också att riksdag alltid kan sammanträda, när helst legala eller praktiska hänsyn så kräva. Intet nyvalsförordnande kan så placeras i tiden, att riksdagen skulle vara ur stånd att efterkomma RO § 2: lagtima riksdag skall i kraft av rikets regeringsform och utan särskild kallelse sammanträda varje år den 15 januari. När helst konungen vill ha en urtima riksdag i tal, kan han också få det, bortsett naturligtvis från den tid lagtima riksdag har rätt att vara samlad. Nyvalsförordnande kan icke heller ställa sig i vägen för sådan urtima riksdag, som omtalas i RF §§ 91—94. I den händelse sådana tilldragelser tima, som i dessa §§ avses, sammankallas riksdagen i den sammansättning den har tjugonde dagen efter det att riksdagskallelse utgått. Intet hindrar, att den under sammanträdet gång skiftar sammansättning. Sådant kan ju också hända med annan riksdag, urtima eller lagtima. Det är orimligt även rent psykologiskt sett, att grundlagsstiftaren icke skulle tänkt på möjligheterna för riksdagen att, när helst så kunde krävas, fullgöra en så elementär plikt som utseendet av nytt konungahus. Att RF §§ 91—95 voro presenta för konstitutionsutskottet 1853—54 framgår av vad ovan anförts. Samma utskott åberopade 1859—60 som mönster den belgiska författningen, vilken som vi nyss sett träffat

särskilda anstalter för det fall, att konungahuset utslocknat, sedan konungen upplöst någondera kammaren och förordnat om nya val.¹

Som vi sett, lanserades konungens rätt att förordna om nya val i borgarståndet 1859—60 som en reservation av en rätt, kungen redan ägde. Tydligt tänkte sig därför det vällovliga ståendet, att de blott skulle äga rum med en bestämd riksdag, lagtima eller urtima, i sikte. Sammansättningen av pågående lagtima riksdag skulle de tydligen icke få rubba. Rätten att förordna om nya val, som Pontus Fahlbeck och Åström menat i Sverige endast skulle få äga rum under pågående riksmöte, skulle enligt den första, låt vara improviserade grundlagsredaktion, vari den stipuleras, blott få tagas i bruk mellan lagtima riksdagar. Att rätten i diskussionen presenteras som en rätt att »upplösa riksdagen och förordna om nya val» kan icke gälla gentemot den utformning GRO § 11 erhöi i Wærns av ståendet godtagna förslag. Frasen visar intet annat än att man kände den utländska schablonen. Om också det politiska slagordet tagit gestalt i en rättsregel, vad mer? I England och andra nyss nämnda länder avser »upplösa» ett annullerande av mandaten och icke ett avbrytande av riksdagssession. Det är för övrigt en känd sak, att kungen i England regelbundet prorogerar parlamentet, innan han upplöser underhuset.

I 1866 års RO finnas däremot inga tidsgränser ifråga om användandet av konungens rätt att förordna om nya val. Den får användas huru ofta som helst. Att konungen söker få så intim kontakt med väljarna som möjligt har synts grundlagsstiftaren vara en så prisvärd sak, att han försummat närmare begränsa densamma. Rätten får därför användas både under och mellan riksdagarna. Även i förra fallet kan riksdagsarbetet fortgå ostört därav. Om många av den gamla riksdagsuppsättningen få lämna plats för nya, oerfarna krafter, kunna olägenheter uppstå. En plötslig och stark omsättning på riksdagsposterna kan ju emellertid också bli följden av massavsägelser eller en farsots härjningar.²

Också under lagtima riksdags fyra första månader är rätten att förordna om nya val ovillkorlig. Däremot är nyvalsförordnande

¹ Att de gamla mandaten ej upphöra att gälla, förrän de förordnade nyvalen ägt rum, har förut framhållits av Reuterskiöld, Föreläsningar III: 1 s. 269.

² Se och jfr Malmgren, Sveriges författning I s. 338.

självt ett villkor och det för riksdagens upplösning före de fyra månadernas utgång. Då nyvalsförordnandet motiverats av svårigheter att samarbeta med riksdagen i dess gamla uppsättning, är det dock en klar sak att kungen använder den givna tillåtelsen att omedelbart avbryta kontakten med densamma. Rätten att avsluta riksdagen har sedan åldriga tider varit ett den svenske konungens prerogativ, ehuru under frihetstiden och efter 1809 begränsad till 3 eller 4 månader efter riksdagsarbetets igångsättande. I samma stund denna begränsning villkorligt strykes får funktionen beteckningen upplösning. I samma stund vidgas betydelsen av ordet riksdag till att utom riksmöte även betyda folkrepresentationen, den andra statsmakten. Frestelsen ligger då nära till hands att tänka sig, det upplösningen liksom i England och de andra nyssnämnda länderna har den senare eller åtminstone ett av dess hus till objekt. De Geer själv har icke varit fri från en sådan förväxling, då han i sitt ovan citerade yttrande till statsrådsprotokollet talar om kamrarnas — tydligen antingen enderas eller bådaderas — upplösning och förordnande om nya val. Kamrarna ha i Sverige aldrig upplösts utan i obruten kontinuitet existerat från det de först valdes 1866. Vad som upplösts åtminstone en gång varje år, som förflutit sedan dess, har varit riksmötet. Språkligt sett är en sådan användning av ordet »upplösa» lika försvarlig som den, det fått i internationell terminologi. När riksdagsmännen skingras till sina hemorter, sönderdelas onekligen riksmötet i sina beståndsdelar.¹

Genom användande av nämnda upplösningsrätt, som utgör det specifikt svenska upplösningsprerogativet, till sitt väsen svarande icke mot engelsk »dissolution» utan engelsk »prorogation», säges kungen även enligt De Geers terminologi vädja till nationen. Från vem? frågar man sig icke utan skäl. Tydligen från den uppsättning av riksdagsmän, som arbetade under riksmötets gång, men icke från detta självt. Det uppträder i de lagtexter, som äro konstitutiva just för det svenska upplösningsprerogativet, RF § 109 och RO § 5, icke som en mekaniskt avgränsad tidsperiod utan som en levande individualitet, som blivit störd i sin överläggningsfrihet och kräver och får revansch i ett nytt sammanträde, som icke får vidare störas genom upplösning förrän efter fyra månader men väl därunder

¹ Se och jfr Berlin a. a. s. 171.

förnyas genom nya val till endera eller båda kamrarna. Det står upp till liv igen efter att en tid ha varit dött, precis som det engelska underhuset igen lever upp genom nyval efter upplösningens borgerliga död. Den svenska folkrepresentationen dör däremot aldrig. Även så till vida kan man finna analogier mellan svensk riksdagsupplösning och engelsk underhusupplösning att det nyvalda underhuset räknar med en förestående sju-, nu femårsperiod oberoende av de år, föregående parlament lagt till rygga, medan på motsvarande sätt det avbrutna svenska riksmötets andra sammanträde kan göra anspråk på 4 månader oberoende av huru länge det förra pågick. Legislaturperioderna, som i Sverige äro relativt sena uppfindingar och där aldrig personifierats, förbli orubbade inom sina en gång för alla utstakade gränser.

Så ter sig det svenska upplösningsprerogativet, när man från riksdagsdebatternas förledande fraseologi vänder sig till grundlagstexten: Intet skäl finns att anse termen oegentlig och förklara, att det rätta upplösningsprerogativet hos oss kallas »förordna om nya val». Ett sådant bligande åt utländsk rätt får lätt den ödesdigra konsekvensen, att man läser in i RO § 3 en annullering i förtid av riksdagsfullmakterna. Därom talar den dock icke alls. Den förkättrade nationella purismen har sin bestämda betydelse även för grundlagstolkningen.

Något principiellt nytt var upplösningsprerogativet ej 1866. Det hade alltid existerat i viss utsträckning. Ny var icke ens dess giltighet även före de fyra månadernas förlopp. Den inskränkning, som hävdades 1866, hade i vårt land först införts 1723. Nytt var först det villkor, som ställdes för dess användning under nämnda tid, nämligen förordnande om nya val. Kombinationen kan mycket väl ha tillkommit under utländskt inflytande. Brusewitz' bekanta ord om byggnadsstenar och byggnadsstil är bättre på sin plats här än när det gäller 1809 års RF. Dock måste framhållas, att tanken att kombinera riksdagsupplösning med nyvalsförordnande är gammal. Den skyftar fram redan under frihetstidens långa, kommittenternas rätt kränkande riksmöten. Då kunde den visserligen icke sättas i verket förrän efter 4 månader, men detta var en jämförelsevis kort tid, när riksdagarna ibland pågingo upp emot två år.

III.

Efter vad nu anförts om det svenska upplösningsprerogativet torde det ej vara svårt att bestämma s. k. vaderiksdags natur och kompetens.

Omedelbart kan då den s. k. nyriksdagsteorien utdömas, för så vitt man överhuvud vill tolka grundlagarna efter ordalydelsen. Identitetsteorien är omöjlig att tillbakavisa. Så visst som en enligt RF § 109 och RO § 5 upplöst riksdag går ett nytt sammanträde eller en ny session till mötes, kan man naturligtvis också bejaka tvåsessionsteorien.¹ Benämningen fortsättningsteori är åter till sin lämplighet mera diskutabel.

Identiteten mellan den i förtid upplösta riksdagen och vaderiksdagen framgår omedelbart av RO § 5, som nästan ordagrant upprepar RF § 109 mom. 1 och 2. Subjektet i sex av de nio satser, dess moment 1 inrymmer, är detsamma, nämligen lagtima riksdag, i alla satser däri den avses, utom den första, dock betecknad som »den» eller »riksdagen».

Det har visserligen sagts, att »riksdagen» i satsen »medan riksdagen är samlad» skulle avse folkrepresentationen och icke riksmötet. Det senare måste ju alltid vara samlat, för att man överhuvud skall kunna tala om det. Påståendet, ehuru för identitetsfrågans avgörande tämligen likgiltigt, kan dock ej upprätthållas. Uti RO §§ 29 och 68 förekomma orden »medan riksdag samlad är» och »under det riksdag är församlad». Den obestämda formen visar klart, att man tänkt på riksmöte, likgiltigt om det nu är lagtima eller urtima. Den bestämda formen i § 5 har valts därför att blott »lagtima riksdag», som ju inleder §:en, kan avses. Det

¹ Om etiketteringen av de olika teorierna se Melander, Nyare åsikter om lagtima vaderiksdags rättsliga natur. Min teori, identitetsteorien, har jag redan framställt i *Upplösningsprerogativet enligt svensk rätt*, denna tidskrift 1926, särskilt s. 401 f. Huru nära min uppfattning överensstämmer med Reuterskiölds observerade jag icke under den korta tid, som stod mig till buds för utarbetande av en provföreläsning över självalt ämne. — Då det gällt att pröva de vanskligheter, ett tillämpande av identitetsteorien möter, har jag haft god ledning av Melanders nämnda arbete. Något positivt har jag ej kunnat avvinna detsamma. Lika negativ är hans uppsats i *Nya Dagligt Allehanda* den 9 och 10 juni 1914, Ny eller fortsatt riksdag?

kunde också hetat »den». Vad grundlagsstiftaren i detta sammanhang vill ha sagt är, såsom en jämförelse med RO § 36 mom. 1 bestyrker, att konungen, ännu medan det riksmöte, han vill upplösa, pågår, skall uppfylla villkoren för dess abrupta upplösning och därom ge besked vid möte på rikssalen. I själva dödsögonblicket skall för detsamma tändas uppståndelsens hopp.

Det har också sagts, att »riksdagen», när det andra gången användes, skulle avse folkrepresentationen. Att detta är omöjligt framgår emellertid av den inskjutna bestämmelsen »med bibehållande av sin egenskap av lagtima». Detta ord kan lika litet som urtima stå som attribut till »riksdagen» i betydelse av statsorgan. Det måste vara riksmöte. Bestämmelsen står på sin plats som en välbehövlig erinran om att lagtima riksdag eller möte, vartill kamrarna enligt RF § 49 sammankomma varje år den 15 januari, icke övergår i urtima med dess begränsade kompetens, därför att den en andra gång sammanträder å tid, som inom vissa gränser likaväl beror av konungen som tid för urtima möte och därför ej kan i lag angivas.

Också tredje gången »riksdagen» förekommer avses det lagtima riksmötet. Det är otänkbart att grundlagsstiftaren, plötsligt i distraktion skulle fallit in i engelsk tankegång och avsett statsorganets temporära död. Då borde det för övrigt hetat endera eller bådadera kamrarnas upplösning. Formuleringen täcker ju icke det fall, som dock är det sannolika, att blott den ena kammaren får sina mandat annullerade.

Innebörden av RO § 5 blir således den att samma lagtima riksdag, som jämlikt RF § 49 och RO § 2 sammanträtt den 15 januari, därest den blir upplöst eller för att använda en biologisk analogi avlivad, innan den fyllt fyra månader, uppstår till nytt liv inom tre månader, då den börjar ett nytt sammanträde på fyra månader, varefter ny avlivning igen kan väntas när som helst utan att något hopp om ny uppståndelse existerar. Det är därför fullt konsekvent att i riksdagsordningen över §§ 31—36 sättes rubriken »riksdags början och upplösning». Alla riksdagar ha både början och upplösning åtminstone en gång. Ibland, d. v. s. när RO § 5 tillämpas, kan lagtima riksdag vara med om båda procedurerna två gånger. Avslutad blir en riksdag däremot blott en gång och då

givetvis i samband med upplösning. Däröfver handlar RO § 36 mom. 2 och 3. Det innebär en logisk motsägelse att tala om en fortsättning på vad som är avslutat. Däremot är det intet logiskt oriktigt i att tänka sig att det, som är döft, återuppstår.

Besinnar man sig på att den riksdag, som sammanträder efter i samband med upplösning förrättade nyval, är densamma som den, vilken sammanträdde den 15 januari och sedan i samband med nyvalsförordnande blev upplöst, möter det ringa svårigheter att avgöra, huru paragraferna 31 till och med 35 skola tillämpas vid vad man brukar kalla vaderiksdag men hellre bör kalla vadesession. Den sammanträder jämlikt § 31 till sin andra lika väl som till sin första session i rikets huvudstad. Den justitiestatsministern åvilande fullmaktsgranskningen tar jämlikt § 32 sin början första sammanträdesdagen och skall vara inom 3 dagar fulländad, ej förr. Det är nämligen utan tvivel fråga om en riksdag, för vilken, låt vara sedan den redan en gång sammanträtt, »nya val av bägge kamrarnas eller enderas samtliga ledamöter, ägt rum». Att vardera kammaren sedan prövar behörigheten av sina ledamöters fullmakter enligt § 32 mom. 2 behöver knappast sägas. Sedan fullmaktsgranskningen är undanstökad, begära kamrarna jämlikt § 33 mom. 1 var för sig ånyo, att konungen ville förse dem med talmän. Att dylik bissering skall ske följer icke blott av att de gamla talmännen upphört att existera som sådana i och med att riksdagen upplöstes utan blir också en följd av att man till utgångspunkt för tidsbestämningen tager en tilldragelse, som timar två gånger under samma riksmöte: starten av sammanträdet. Uttrycket i talmannens edsformulär: »vid denna riksdag» kan ej trygga talmansklubban åt den i januari utsedde talmannen. Annorlunda hade förhållandena möjligen ställt sig, om det hetat »för denna riksdag». Står tävlan om ålderspresidentvärdigheten mellan två ledamöter, som i merithänseende blott åtskiljas genom föregående session, vinner jämlikt § 33 mom. 4 den, som bevistat denna. Enligt § 34 utsättes riksdags öppnande till senast femte söckendagen efter riksdags början, d. v. s. vad i § 32 kallas »den dag riksdagen sammanträder». Därvid låter konungen meddela riksdagen berättelse om vad i rikets styrelse sedan nästföregående lagtima riksdags sammanträde sig tilldragit. Januariberättelsen, som de nyvalda

riksdagsmännen icke hört, läses således upp igen, kompletterad med en berättelse om vad sedan ytterliga timat intill vadesessionens öppnande. Statsverkspropositionen, som ju konungen enligt RF §§ 58 och 59 är förpliktad tillstålla varje lagtima riksdag, överlämnas riksdagen på rikssalen igen efter nya val, så ändrad som konungen kunnat finna för gott. Har den mot förmodan redan resulterat i en riksstat, kan ett nytt överlämnande icke komma ifråga. Grundlagarna känna blott en statsverksproposition för var lagtima riksdag. Att avlämna en statsverksproposition, som redan förvandlats till ett historiskt dokument, vore lika meningslöst, som om man förebrådde statsrådet att det icke enligt RF § 91—94 samman kallat riksdagen till tid, då den redan är samlad. Att kammare slutligen enligt § 35 utser sekreterare och kanslideputerade följer redan av att dessa upphört att som sådana existera i samma stund riksdagen upplöstes.

När lagtima riksdag upplöstes, upplöstes också utskotten. Grundlagsstiftaren av 1866 har haft samma aversion mot mellan riksdagarna självständigt fungerande utskott, som kommit till uttryck vid tidigare tillfällen i vår historia. Utskotten måste därför nyväljas. RO § 37 lägger inga hinder i vägen för förnyade utskottsval. Tiden för desamma bestämmes nämligen med utgångspunkt i en tilldragelse, som lika väl kan äga rum två gånger under en riksdag som själva starten. Å varje lagtima riksdag skola inom åtta dagar efter dess öppnande tillsättas: ett konstitutionsutskott, ett statsutskott etc. Motionstiden enligt § 55 börjar löpa även från riksdags andra öppnande. Vid förra sammanträdet framställda, ej slutbehandlade motioner måste liksom statsverkspropositionen och andra propositioner igen bringas inför riksdagen. Den nya sessionen känner dem ex officio icke. De ha skingrats för himlens vindar i samma stund riksdagen vid första sessionen överraskades av konungens upplösningsbeslut. Det finns helt enkelt intet officiellt förvaringsrum för desamma. Allt arbete, som riksdagen före upplösningen ej hunnit slutfölja, får den taga upp igen från början, så vida icke de av dess arbetsgivare, som ej fallit genom vid valen, föredraga att låta sina motioner ligga nere. Ett dylikt Sisyfosarbete ter sig måhända beklagligt men är det knappast. Vaderiksdagen har ju tid på sig, hela fyra månader, precis som om den första

sessionen aldrig pågått. Med hänsyn härtill blir termen fortsättningsteori oegentlig.

Vad kamrarna före upplösningen sammanstående besluta måste under vadesessionen respekteras i kraft av RO § 63 mom. 4. Detsamma gäller om vad de i kraft av § 65 beslutat genom gemensam votering. Ej ens om frågan förfallit på grund av stridiga kammarbeslut får den tagas upp igen vid vadesessionen. Verkningarna därav sträcka sig till hela den pågående riksdagen enligt § 63 in fine.¹ Från januarisessionen vilande grundlagsförslag få under vadesessionen ej definitivt antagas men väl förslag, som vila över från tidigare riksdag i legislaturperioden. Ordalydelsen av § 64 kan därom ej lämna några tvivelsmål.² En sådan konsekvens av nyvalsförordnandet skulle icke chockerat det stånd, som 1859—60 ivrigast pläderade för detsamma. Det var, som vi erinra oss, synnerligen upplagt för snabb ändring av grundlagen. Konungens respittid ifråga om av riksdagen avgjorda lagfrågor sträcker sig enligt RF § 87 fram till »nästföljande riksdags öppnande», således eventuellt över vadesession. Utnyttjar konungen icke nämnda tid för förslagets bifallande, anses det hava förfallit, och konungen underrättar då riksdagen vid dess nästa sammankomst om de skäl, som hindrat förslagets antagande. Att vänta därmed till eventuell vadesession är icke tillåtet.³ Till av riksdagen fattat beslut i grundlagsfråga tager konungen ställning jämlikt RF § 81 mom. 2, förrän riksdag åtskillts, och det vare sig beslutet går ut på godkännande eller avslag. Konsekvensen därav blir, att konung, som umgås med tanken på att upplösa riksdagen i förening med förordnande av nya val, måste, innan han tager ett sådant steg, fatta ställning till grundlagsändringsförslag, som riksdagen redan två gånger positivt avgjort. Gör han det icke, begår han grundlagsbrott.

Har konstitutionsutskottet före upplösningen hunnit avge dechargebetänkande enligt RF § 107 och plena låtit därvid bero, kan rimligtvis icke konstitutionsutskottet under vadesessionen göra

¹ Om det hopplösa i att härvid giva kungliga propositioner en särställning se Malmgren, Tillåter grundlag en avgjord eller förfallen frågas återupptagande vid samma riksdag? Ett diskussionsinlägg, denna tidskrift 1932 s. 140.

² Se min fylligare bevisföring i denna tidskrift 1926 s. 405 f.

³ Att beskedet ej behöver lämnas redan vid nästföljande riksdags begynnelse är visat av B. W. i denna tidskrift 1910 s. 124 ff.

granskningen om igen. Ej ens ny riksdags konstitutionsutskott kan så göra. Har decharge däremot icke givits vid januarisessionen, skall vadesessionens konstitutionsutskott begära statsrådsprotokol- len igen från k. m:t, dit de förutsättas ha återlämnats, och så börja granskningen igen. Det har ju tiden för sig. Så formulerad som RF § 105 är, räknar den icke med protokollsutlämningen såsom en händelse, som blott kan inträffa en gång varje riksdag. Fastmera äro alla ense om att konstitutionsutskottet undan för undan kan komplettera sina samlingar med sådana statsrådsprotokoll, som tillkommit sedan det strax i riksdagens början satte sitt gransk- ningsarbete i gång. Om också konstitutionsutskott vid vadesession kan företaga sådan komplettering, behöver det dock icke så göra till förebyggande av preskription enligt Ansvarighetslagen § 11. Det är tydligt, att denna författning, som tillkommit långt innan konungen fick rätt att under förutsättning av nyvalsförordnande i förtid upplösa riksdagen, måste anses åsyfta den dag då riksmötet först blev till. Att ett liknande uttryck i RO § 34 också kan avse det senare sammanträdet början beror på sammanhanget av före- gående lagtext alltifrån § 31.

Vad slutligen beträffar riksdagens olika delegerade i ordets vid- sträcktaste mening gäller att, eftersom var eller var tredje riksdag skall utse dem, träffat val blir bestående, tills ny kompetent riks- dag blir i tillfälle att utse nya. Har val ej träffats vid januarisession- en, utser vadesessionen. När det gäller dessa i de flesta fall även mellan riksdagarna verksamma funktionärer, finns ej, som när det gäller utskottsvalen, någon klausul, som räknar med val viss tid efter en tilldragelse, som kan inträffa två gånger under en och samma riksdag, nämligen öppnandet.

Det sagda gäller först och främst om justitieombudsmannen, som varje lagtima riksdag enligt RF § 96, jämförd med § 97, samt RO § 68 utser att fungera, tills nästa lagtima riksdag hunnit utse en ny. Detsamma gäller enligt RF § 97 och RO § 68 om hans efter- trädare. Hans berättelse avges rimligen enligt RF § 100 till januari- sessionen och granskas icke om igen av vadesessionens lagutskott jämlikt RO § 42 mom. 2, därest granskningen slutförts vid januari- sessionen, d. v. s. då av plena behandlats. I RF § 98 omnämnda val o. d. kunna rimligen upprepas flera gånger under en och samma

riksdag och således äga rum så väl under januari- som vadesession. Bestämmelsen om riksbanks- och riksgäldsfullmäktiges rätt att »emellan riksdagarna» utöva riksdagens rätt uti ifrågavarande stycken kan vålla en identitetsteoretiker en viss förlägenhet, när det gäller vakanser, som uppstå mellan januari- och vadesession. RF § 98 räknar tydligen icke med andra alternativ än »under det riksdag är församlad» och »emellan riksdagarna». På tomrummet mellan de båda sessionerna passar, kunde man säga, ingendera karakteristiken in. Alltför vågat kan det dock icke vara att tolka det senare uttrycket som synonymt med »under det riksdag icke är församlad». Före lakunen ligger ju en lång serie riksdagar och efter få vi hoppas en oändlig serie sådana.

Då enligt RF § 103 och RO § 69 lagtima riksdag vart tredje år skall tillsätta en s. k. opinionsnämnd, får vadesession rimligen ej taga befattning med sådant val, om januarisessionen redan förrättat detsamma. Mellan de båda sessionerna ha ju icke tre år förflutit. Då nämnden sammanträder samma dag den blivit vald och för övrigt icke kan anses upplöst i och med att riksdagen själv upplöses, kan intet bryderi uppstå inför det fall, att den ej hinner före upplösningen slutföra sitt ansvarsfulla värv. Riksdagens skrivelse till konungen om att justitieråd blivit uteslutna från riksdagens förtroende kan mycket väl anstå till vadesessionen.

Det, som sagts om opinionsnämnden, gäller *mutatis mutandis* också om tryckfrihetskommittéer enligt RF § 108 och RO § 70. I motsats till den förra förutsättas de ha att göra året runt. Om kooptationen mellan riksdagarna gäller, också *mutatis mutandis*, vad som sagts med anledning av RF § 98 och RO § 68.

Då varje lagtima riksdag enligt RO § 71 väljer riksbanks- och riksgäldsfullmäktige, skrides vid vadesession till sådana val endast i det fall att januarisessionen ej hunnit bli färdig därmed. Detsamma gäller om suppleantvalen enligt § 73.

Detsamma gäller ock om val av statsrevisorer enligt RO § 72. Att här »lagtima riksdag» förekommer icke som subjekt utan som tidsadverbial — å varje lagtima riksdag förordnas revisorer — betyder ingen ändring i princip. Vad som redan skett å en lagtima riksdag skall icke ske ännu en gång. Lika litet här som när det gäller övriga delegerade finns en tidsbestämning, som möjliggör

bissering, såsom fallet var vid utskottsval. Attributet »till ett antal av 12 för vart år», jämfört med senare lämnad upplysning att varje revision skall omfatta ett års avslutade räkenskaper, avgränsar till yttermera visso revisorernas arbetsuppgift.¹ I tidigare lagförslag, som räknade med lagtima riksdag vart tredje år men med revisionsförrättning varje år och därför krävde val av tre uppsättningar revisorer på en gång, var uttrycket »för vart år» kanske ännu bättre motiverat än det är nu. Fortfarande försvarar det dock sin plats.²

Det, som gäller om revisorsval, gäller också om val av revisors-suppleanter enligt § 73.

Liksom justitieombudsmannen avge också statsrevisorerna en berättelse till riksdagen, det vill enligt § 72 mom. 3 säga den lagtima riksdag, som följer närmast efter den senast den 15 oktober slutförda revisionsförrättningen. Sagda riksdag avlämnar anmärkningarna jämte däröver inkomna förklaringar till vederbörande utskottsgranskning och förklaring. Rimligen får berättelsen väntas ha inkommit redan i januari. Om den höge adressaten först under vadesessionen blir i tillfälle lägga hand vid berättelsen, så uppfylles ändock jämlikt identitetsteorien grundlagens fordran, att efter revisionens slut närmast följande riksdag i sin ordning granskar dess resultat. Ingen lagtima riksdag blir överhoppad.³

IV.

Grundlagarnas bestämmelser om riksdagsupplösning och nyvals-förordnande låta sig således restlöst förklaras enligt i RF § 84 an befalld tolkningsmetod. Det gäller blott att icke i förtid uppge för-söket och skylla på grundlagsstiftaren, som icke skulle ha förstått sin sak utan givit oss en motsägelsefull text. De uttolkare, som så gjort, äro dock så till vida ursäktade, att de människor, som vid tiden för representationsförändringen hade grundlagsstiftningsappa-raten i sin hand, icke blott vid 1887 års s. k. vaderiksdag gåvo

¹ Uttrycket omöjliggör även enligt nyriksdagsteorien nytt val å vaderiksdag. Enligt sagda teori uppstår dock motsägelse i lagtexten, ty är vaderiksdag ny riksdag, skall ju å densamma förrättas nytt revisorsval. Se och jfr Melander, Statsrevision och nyriksdagsteori, denna tidskrift 1934 s. 389.

² Se och jfr Melander a. a. s. 388 f.

³ Annorlunda Melander a. a. s. 393.

oriktigt besked om grundlagsbestämmelsernas innebörd — De Geer var nyriksdagsteoretiker — utan redan vid deras tillkomst svävade åtskilligt på målet. Den subjektiva och den objektiva lagtolkningsmetoden tyckas gå åtskilligt i sår i ifrågavarande punkt. 1866 års män visste tydligen icke riktigt vad de gjorde. Utforskandet av deras och deras närmaste föregångares meningar tycks blott i ett par stycken — då det gäller möjligheten av urtima riksdag enligt RF §§ 91—94, sedan lagtima riksdag upplösts före 4 månaders förlopp, och grundlagsstiftning under vadesession — ha givit oss bestämda anvisningar.

Annorlunda ställer sig dock saken, om vi övergå till frågan, huru kombinationen av nyssnämnda två prerogativ skall få någon politisk mening, när verkligen vadesessionen ej kan göra om vad januarisessionen anses ha gjort orätt.

Det lönar väl mödan att granska alla tänkbara fall, i vilka riksdagen skulle ha stannat inför beslut, som konungen kunde tänkas ogilla, för att se, om upplösning och nyvalsförordnande äro rätta medlen att bättra vad som brustit.

Antag först, att riksdagen på föranledning av inom densamma väckt förslag stannat i ett beslut rörande civil-, kriminal- och kyrkolag eller ekonomisk lag enligt RF § 89 in fine, som konungen ogillar. Rimligen vägrar han då sitt samtycke enligt de anvisningar, som lämnas i RF § 87. Det var ju också något, som stod helt klart för dem, som deltog i debatterna om nämnda prerogativ vid förra seklets mitt.¹

Antag åter det fall att riksdagen beskattar det svenska folket högre än konungen önskar eller anslår medel till ändamål han ogillar. Mot sådana beslut kan konungen ej göra gensägelser. Bevillningarna, som främst äro av betydelse bland skatterna, skola enligt RF § 61 utgöras, och från vad riksdagen fastställt beträffande medlens användning får enligt RF § 65 avvikelse icke ske. Men icke behöver konungen fördenskull upplösa den fungerande riksdagen för att vädja till en ny? De gamla bevillningarna utgöras enligt RF § 61 under hela det kalenderår, under vars lopp de för konungen misshagliga bevillningarna beslutats. Först inemot två tredjedels år

¹ Se ovan s. 420.

efter det att besluten fattats bli de tillämpade. Detsamma gäller ju om de anslag, de skola täcka. 1867 års riksdag uppgör 1868 års stat o. s. v. Innan kalenderåret hunnit gå till ända, kan mycket väl en nyvald urtima riksdag ha hunnit sammankallas, lika bra skickad att bota brister i statsregleringen som en s. k. vaderiksdag. Den ovan refererade diskussionen från ståndsriksdagarnas tid visar, att man gärna tänkte sig en urtima riksdag som bästa medlet att rätta en lagtima riksdags brister.¹ Den lämpade sig alldeles särskilt under den synpunkten bra för en sådan uppgift, att den ej behövde taga befattning med andra uppgifter än sådana, som motiverat dess kallelse. En sådan riksdag kunde ju konungen bli kvitt igen, när helst honom lyste, medan en ny lagtima krävde att få vara samman fyra månader.

Samma möjlighet att vädja till urtima riksdag har konungen, då en lagtima riksdag avslagit vad han föreslagit, vare sig det gäller ärenden, vari riksdagen har ensam bestämmanderätt, eller sådana, vid vilkas avgörande konung och riksdag äro jämställda. Frågan har jämlikt RO § 63 fallit för den riksdagen och kan ej tagas upp igen genom smärre ändringar i förslaget vid ny session efter nyval. Men konungen kan försöka igen vid en urtima riksdag, vad han ju också gjorde både 1871 och 1892. Till dessa års urtima riksdagar kunde ju mycket väl nya val ha utlysts. Nu föredrog konungen att något ändra förslagen från lagtima riksdagen, vilket var en politisk men ingalunda en juridisk nödvändighet. Sannolikt är att en tungt vägande kunglig proposition först hinner avgöras vid riksdagens slut, och då finns det ingen anledning att icke låta de dagar, som eventuellt restera av de fyra månaderna, förlöpa, innan konungen bestämmer sig för att ånyo bringa saken inför riksdagen. Då i England dissolution först äger rum, sedan parlamentet prorogerats, kan man säga, att utlysande av nya val till urtima riksdag, sedan den lagtima upplösts, kommer den engelska typen ganska nära.

Men om upplösning i förening med nyvalsförordnande icke är på sin plats i något av de diskuterade tre fallen utan i det första kan ersättas av ett kungligt veto och i de två senare av upplösning och nyval var för sig, när skola de tillgripas i förening? Jo, när i början av den lagtima riksdagen samarbetet mellan de båda

¹ Se ovan ss. 415 och 418.

statsmakterna gnisslar så pass, att all sannolikhet talar för att konungen ej skall få förslag antagna, som särskilt ligga honom om hjärtat. Då bör högstdensamme slå till och ej låta tid gå och arbete förnötas utan att frukt kan väntas. Visserligen kan man tänka sig att nämnda prerogativ tillgripas i onödan. Kanske kunde det kungliga förslaget — sit venia verbo — slinka igenom på en svag majoritet. Så bör emellertid icke en regering resonera utan i stället pröva utsikterna att genom nyval vinna en kompakt majoritet. Och försöket bör göras med det snaraste. Tillgripes utvägen, när de fyra månaderna lida mot sitt slut, blir det praktiskt taget åtta månader under året, som kungen måste kivas med riksdagen.

Den här skisserade politiska maximen beträffande användningen av nämnda prerogativ må icke betraktas som en frihandskonstruktion utan praktisk betydelse. I enlighet därmed får k. m:t anses ha handlat båda de gånger de tillgripits, nämligen 1887 och 1914. Båda gångerna upplöstes riksdagen den 5 mars, således när föga mer än halvannan månad förflutit från dess öppnande. Första gången tillgrepos prerogativet efter det kamrarna stannat i olika beslut i fråga om spannmålstullar. Den frihandelsvänliga ministären Thempander avvaktade ej resultatet av den gemensamma voteringen utan föredrog att förordna om nya val till den kammare, som röstat för spannmålstullar, den andra. Andra gången tillgrepos prerogativet, sedan den parlamentariska vänsterministären Staaff lämnat plats för en regering efter konungens personliga val. Denna, ministären Hammarskjöld, försökte icke något samarbete med riksdagen utan förordnade om nya val till den kammare, i vilken dess företrädare sökt sitt parlamentariska stöd, den andra. Utgången av 1887 års vadeval blev att protektionisterna i andra kammaren reducerades till en minoritet och betecknade därigenom en seger för regeringen. Vadevalen 1914 förbättrade så väsentligt regeringens ställning i andra kammaren, att ministären Hammarskjöld på förhösten under världskrigets ackompanjemang i förening med liberalerna kunde bringa det kungliga försvarsprogrammet i hamn.

DET BRITTISKA IMPERIETS FÖRFATTNING

AV JUR. OCH FIL. KAND. SVANTE BERGSTRÖM, UPPSALA

Westminsterstatuten, som har kallats det brittiska imperiets författning, är kanske mer än någon annan författning direkt framsprungen ur och helt anknuten till ett föregående historiskt händelseförlopp.

Som utgångspunkt för den utveckling, som lett fram till Westminsterstatuten, brukar man ta Lord Durhams berömda rapport från 1840-talet.¹ Den tillkom efter en undersökning av lämpligaste sättet att förebygga en upprepning av de amerikanska koloniernas självständighetsförklaring. Lord Durham föreslog införandet av självstyrelse i vissa kolonier i form av parlament och en inför parlamentets underhus ansvarig regering («responsible government»). Detta förslag förverkligades så småningom under senare hälften av 1800-talet.

Nästa steg i utvecklingen utgör inkallandet av 1907 års imperiekonferens, där för första gången både England och de självstyrande kolonierna representerades av sina premiärministrar.² De självstyrande koloniernas ökade självständighet erkändes, och man beslöt att dessa, d. v. s. Kanada, Australien, Nya Zeeland, Sydafrika och New Foundland, i framtiden skulle benämnas »dominions». Dessutom uttalades, att imperiekonferensen borde bli en regelbundet återkommande institution.

Vid tiden för världskrigets utbrott hade dominions uppnått praktiskt taget full suveränitet i inrikesfrågor. Dock kvarstod ännu Westminsterparlamentets formella överhöghet vid all lagstiftning

¹ Så t. ex. dominieministern i 1931 års underhusdebatt om Westminsterstatuten, Parliamentary Debates, House of Commons, 1931, p. 1174.

² Den följande historiska översikten fram till 1926 (sid. 441—444) bygger huvudsakligen på Dawson, The Development of Dominion Status 1900—1936, London 1937, och hans i samma bok samlade: Formal and Informal Documents.

— en makt som dock egentligen aldrig begagnades för att genomdriva någon lag mot dominieparlamentens önskan.

Även till utrikespolitikens område hade dominions vid denna tid börjat utsträcka sin självständighet. De hade skaffat sig rättighet att själva förhandla om handelsfördrag. Det slutliga under-tecknandet av fördragen gjordes dock av England.

Kriget medförde en acceleration av utvecklingen mot autonomi. Englands beslut att inträda i världskriget medförde ju rättsligt sett hela imperiets indragande i konflikten. Man hade då kunnat vänta sig, att dominieregeringarna skulle ha konsulterats före ett så viktigt beslut. Så skedde emellertid icke, men alla dominions slöto självmant upp kring den engelska politiken och erbjödo sitt understöd. Dominions' bidrag, särskilt i form av soldater, under världskrigets gång var mycket betydande och gav till följd en starkt förhöjd prestige för dessa länder.

Dominions' ökade betydelse resulterade i att Lloyd George år 1917 införde två imperieorganisationer: »Imperial War Conference» och »Imperial War Cabinet».

Krigskonferensen motsvarade närmast den förutvarande imperiekonferensen och behandlade huvudsakligen allmänna imperiefrågor utan direkt samband med kriget. Dess viktigaste åtgärd blev utfärdandet av den bekanta Resolution IX. Resolutionens främsta tillskyndare voro sydafrikanska och kanadensiska premiärministrarna Smuts och Borden, men den blev under intryck av krigshändelserna enhälligt antagen av konferensen.

Resolutionen påpekar, att de konstitutionella förhållandena inom imperiet måste justeras så snart som möjligt efter fiendligheternas upphörande. Denna justering bör ske på basis av ett fullt erkännande av dominions som autonoma stater inom ett »Imperial Commonwealth» och av Indien som en betydelsefull del av detsamma. Därvid skall även dominions' och Indiens »right to an adequate voice» i utrikespolitik och internationella frågor erkännas. Effektiva anstalter böra träffas för att få till stånd en ständig konsultation mellan de olika regeringarna i alla för imperiet betydelsefulla frågor.

Denna resolution betecknar en milstolpe i imperiets historia. Resolutionens uttalanden lades till grund för dominions' framstöt

mot större utrikespolitisk självständighet. Dessa ledde till att dominions erkändes som separata signatärmakter vid Versaillesfördraget, som fulla medlemmar av Nationernas förbund¹ och som mandatärmakter.

En ytterligare utvidgning av självständigheten skedde, när Kanada 1920 fick rätt att inneha egen beskickning i Washington. Denna rätt var omgärdad av många restriktioner och var tydligen icke avsedd att utgöra ett precedensfall. Kanadas exempel följdes emellertid 1924 av Irland, som enligt engelsk-irländska fördraget 1921 erhållit ställning som dominion, och senare ha åtskilliga dominelegationer inrättats.² Där dominions sakna diplomatiska företrädare, inträder dock den engelska representanten automatiskt som ombud för dominions. För övrigt återfinnas flera av resolutionens grundtankar i rapporten från 1926 års imperiekonferens och i Westminsterstatuten.

Till skillnad från imperiets krigskonferens var krigskabinettet ett slags exekutivkommitté med uppgift att handlägga frågor rörande imperiets krigföring och att i övrigt fastställa de större linjerna i imperiets utrikespolitik. Detta krigskabinett var en förstärkning av det brittiska krigskabinettet: utom det senares 5 medlemmar inträdde i kabinettet dominions' premiärministrar eller dessas ställföreträdare, en representant för Indien samt kolonialministern som talesman för kronkolonierna och protektoraten.

Krigskabinettet blev i stort sett en framgång och uppmuntrade till fortsättning även efter kriget som ett organ för en för imperiet gemensam, centraliserad utrikespolitik. Enligt en plan av Lloyd George skulle det sammanträda en gång om året.

Detta projekt kunde emellertid inte genomföras, och tiden efter 1922 kan snarast betecknas som decentraliseringens period. Framgången för centraliseringen, för den »rena» imperialismen, under och omedelbart efter världskriget hade sina specifika orsaker.

Först och främst blev regeringschefernas rätt att med förbindande verkan tala å sitt lands vägnar under en så kritisk period sällan ifrågasatt av parlamenten. Men när lugnare förhållanden inträdde, bevakade dessa åter snålt sina rättigheter. Under kriget

¹ Utom New Foundland men jämte Indien.

² Se Hjelmqvist, Statute of Westminster. Statsvetenskaplig Tidskrift 1933, s. 61.

framlades i nov. 1931 »the Westminster Statute Bill» i engelska parlamentet och utfärdades efter erhållet godkännande i form, av Westminsterstatuten av den 1 dec. 1931. Det stod sedan dominieparlamenten fritt att anta statuten för sin del, när de så önskade. I vissa dominions har detta ännu inte skett.

Bakom denna Westminsterstatutens tillkomsthistoria från 1926 till 1931 dölja sig emellertid många intressanta aspekter på konstitutionellt liv inom imperiet.

Lagstiftningen hade rekommenderats av en enhälligt antagen rapport på imperiekonferensen 1926. Detta faktum säger dock icke så mycket, eftersom imperiekonferensers beslut enligt traditionen alltid äro enhälliga.¹ Det råde snarare en viss bataljstämning vid konferensen.² Krav på kodifiering av likställighetsprincipen framfördes i förmodligen ganska kraftiga ordalag av Sydafrika, Irland och Kanada. Kanadas intresse för statuten hade starkt vuxit efter en nyligen inträffad konflikt mellan premiärministern och generalguvernören. Den senare hade tvärtemot engelskt konstitutionellt bruk vägrat bifalla premiärministerns begäran om upplösning av parlamentet.³ Australien, Nya Zeeland och New Foundland voro reserverade mot förslaget. England hade således så att säga utslagsrösten.⁴ Men det hade endast ett alternativ. När olyckligtvis kravet på lagstiftning en gång framstälts av ett par dominions, kunde icke England, hur gärna det än ville det, vägra att efterkomma en dylik önskan. Antagandet av en statut skulle visserligen efter engelskt sätt att se inte innebära någon nämnvärd förändring i förhållandet mellan moderlandet och dominions. Ett förkastande av den skulle däremot kunna bli ödesdigert och uppväcka gamla misstankar mot Englands avsikter.⁵

¹ Jfr *The British Empire*, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 51.

² Chevallier, *L'évolution du statut de Dominion*, *Revue Générale de Droit International Public*, 1932, s. 486.

³ Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 104.

⁴ Jfr Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 104—105.

⁵ Jfr citat ur *Times* av Devlin, *Parliamentary Debates, House of Commons*, 1931, vol. 260, p. 339, samt Thomas, *Parliamentary Debates, House of Commons*, 1931, vol. 259, p. 1182.

Vid tiden för den andra imperiekonferensen svalnade emellertid i någon mån Kanadas intresse för statuten. På grund av förestående val, där statuten skulle spela en stor roll, påskyndade emellertid Sydafrika och Irland kraftigt utfärdandet av statuten — inom engelska parlamentet kände man sig nästan överrumplad.¹

1926 års beslut synes till det yttre innebära först och främst en seger för de icke-anglosaxiska elementen inom imperiet. Irlands ställning är ju känd. Sydafrika representerades av sin premiärminister, general Herzog, som själv kom från en boerfamilj.² Kanada, där opinionen annars var delad, företrädde vid konferensen av ledaren för det liberala regeringspartiet, som hade en mycket stark fransk-kanadensisk flygel.

Eftersom dominions' likställighet de facto redan var erkänd, kunde en Westminsterstatut knappast medföra någon ökad suveränitet utöver faktiskt bestående förhållanden. Men icke-anglosaxare hyste en viss misstro mot den specifikt engelska uppfattningen, att konventionella regler i många fall sätta skriven lag ur kraft, och kände sig icke de facto likställda, förrän likställigheten även erkänts de jure.³ Kanada hade t. ex., efter vad som ovan sagts,⁴ en viss anledning att vara misstänksamt.

Anglosaxarna å sin sida kunde ju från sina traditionella utgångspunkter inte inse nyttan av en dylik lägstiftning. Dominionministern, Thomas, yttrade själv i debatten, att han aldrig dolt sin personliga motvilja mot skriven författning.⁵ Ett annat typiskt utslag av anglosaxisk uppfattning är markisen av Salishburies yttrande i överhuset om »med vilken tvekan och med vilken försiktighet man närmat sig detta försök att sätta i paragrafer (put into precise language) den underbara elasticiteten hos vår författning».⁶

När man vid underhusbehandlingen försökte framställa änd-

¹ Somerville i debatten om Statute of Westminster, Parliamentary Debates, House of Commons, 1931, vol. 260, p. 275.

² Chevallier, L'évolution du statut de Dominion, Revue Générale de Droit International Public, 1932, s. 486.

³ Dawson, The Development of Dominion Status 1900—1936, London 1937, s. 122.

⁴ Sid. 445.

⁵ Parliamentary Debates, House of Commons, 1931, vol. 260, p. 186.

⁶ Parliamentary Debates, House of Commons, 1931, vol. 260, p. 186.

ringar i statuten, anmärkte kronjuristen, att de mest framstående jurister från alla imperiets hörn redan varit med om att utarbeta förslaget i detalj, varpå en ledamot inföll: »Det är just därför, som det är så förvirrande».¹ Men vad innebär detta verkligen en smula förvirrande förslag? Är det, som Keith tror, att den berömda engelska kompromisskickligheten lyser med sin frånvaro,² eller är det tvärtom så, att statuten är ännu en ny produkt av just denna skicklighet?

Det förefaller snarast, som om det andra alternativet skulle ha mera fog för sig. Det är knappast riktigt att säga, att statuten i någon anmärkningsvärt högre grad än förut förhindrat en »elastisk» författningsutveckling. Lord Passfield, ordförande för 1929 års expertkonferens, anförde i överhusdebatten, att en av orsakerna till framläggandet av statuten var, att man ville lösa upp de fjättrar, som bundits på relationerna inom the Commonwealth genom tidigare lagstiftning av liknande art, framförallt den viktiga Colonial Laws Validity Act av år 1865.³ Huvudparten av de 12 klausulerna i statuten gäller just upphävande eller förändring av lagar från de sista 65 åren.

Det är nog också riktigt, som Dawson säger, att, om dominions trott sig genom Westminsterstatuten komma ifrån sedvanerättsliga regler som basis för sin nya statsrättsliga ställning, så ha de icke lyckats därmed. Före 1931 hade ju engelska parlamentet formellt lagstiftningsrätt över dominions — även om den praktiskt icke utövades. När nu engelska parlamentet genom en vanlig lag beviljat full lagstiftningsmakt åt dominions, finnas ju inga legala hinder mot att det på samma sätt upphäver lagen. Genom invändningen, att engelska parlamentet aldrig kommer att upphäva Westminsterstatuten, medger man ju endast, att dominions makt vilar — nu som förut — på konstitutionell sedvänja. Den enda möjligheten att undvika detta vore, att dominions först förklarade sig helt oberoende och därefter inträdde i the Commonwealth som självständiga stater.⁴

¹ Parliamentary Debates, House of Commons, 1931, vol: 260, p. 269.

² Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 61.

³ Parliamentary Debates, House of Lords, 1931, p. 209—210.

⁴ Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 122.

En ytterligare accentuering av betydelsen av »constitutional conventions» ger det faktum, att statutens kanske viktigaste stadgande, beskrivningen av the British Commonwealth of Nations' och kronans förändrade ställning, icke återfinnes i huvudtexten utan i ingressen. Ett annat betydelsefullt stadgande om att engelska parlamentet endast får lagstifta för en dominion på denna begäran och med denna samtycke, uttryckes både i ingressen och i huvudtexten.

En ingress innehåller icke stadganden av lags natur. I normala fall anger den i korthet skälen till framläggandet av den ifrågasvarande lagen,¹ och vid vanliga »acts of Parliament» bryr sig en domare icke ens om att se på ingressen. Men studiet av konstitutionell lag visar, att flera av de klassiska fall, där det brittiska rikets konstitution behandlats, återfinnas i ingressen till stora konstitutionella statuter.²

Detta förfaringsätt bottnar naturligtvis i det engelska rättsystemets säregna konstruktion. Ett belysande fall utgör den ovan nämnda dubbla förekomsten av stadgandet om inskränkning i engelska parlamentets lagstiftningsrätt.

Det är en allmänt omfattad doktrin, att engelska parlamentets lagstiftningsmakt är obegränsad. Detta kan icke bevisas av domstolspraxis annat än rent negativt: i intet fall i modern tid ha domstolarna varit av den åsikten, att parlamentet i någon som helst omfattning saknar lagstiftningsrätt. Samtidigt har doktrinen hållit före, att parlamentets makt icke kan på legal väg inskränkas. Parlamentet är en suverän och förblir en suverän, även om den skulle antaga en lag om begränsning av sin makt, t. ex. att lagstifta för dominions.³ Om nu engelska parlamentet trots denna lag skulle stifta en lag, som utsträcktes till att gälla även dominions, bleve dominiedomstolarna enligt doktrinens åsikt tvungna att godtaga denna utsträckta lag.⁴

¹ Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, Oxford 1938, s. 106.

² Kronjuristen i underhusdebatten, *Parliamentary Debates, House of Commons*, 1931, vol. 260, p. 259.

³ Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, Oxford 1938, s. 103—104.

⁴ *The British Empire*, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 208.

För att undvika, att stadgandet i Westminsterstatutens huvudtext på detta vis skulle kunna bli kraftlöst, har man placerat ett liknande stadgande även i ingressen. Därmed har utsagts, säger Jennings, att vad än i lagen i England må vara, är det en »constitutional convention», att engelska parlamentet icke skall lagstifta för en dominion utan medgivande av denna dominion.¹ En sådan »convention», säger 1929 års konferens, »anses i praktiken vara bindande och okränkbar (sacred), vilken parlamentets makt än må vara i teorien».² Införandet av en dylik constitutional convention i ingressen är alltså ett listigt sätt att »döda» eller kringgå »strict law».

Vinsten för dem, som krävt statuten, är alltså icke den, att man blivit löst från härvan av »constitutional conventions», utan främst den, att vissa redan bestående »conventions» rörande Dominions ställning genom Westminsterstatutens ingress fått en särskilt högtidlig bekräftelse.³ En skriven »convention» är ju trots allt något betydligt mera påtagligt än en oskriven, icke minst för folkets stora massa i de icke rent anglosaxiska delarna av imperiet. Detsamma gäller också s. a. s. skenet utåt. För utlänningar och utländska makter blir naturligtvis dominions' ställning som autonoma stater på ett helt annat sätt än tidigare markerad.

Karaktären av skicklig kompromiss hos statuten framträder tydligt, när man betraktar dess återverkningar på det rent politiska läget. Det missnöje med förhållandena inom imperiet, som före 1926 fanns hos Sydafrika och Kanada, hade till och med framkallat vissa sympatier för utträde ur imperiet. Några allvarligare avsikter i den riktningen hade man väl dock knappast hyst på ansvarigt håll. Man avvaktade först resultatet av imperiekonferensen 1926. Resultatet — rapporten och den följande statuten — gjorde frågan om utträde för dessa staters del ur imperiet i stort sett inaktuell.⁴ England hade å sin sida i realiteten icke behövt göra några känn-

¹ Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, Oxford 1938, s. 106.

² Citat hos Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, Oxford 1938, s. 107.

³ *The British Empire*, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 208.

⁴ Jfr Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 112.

— förutom parlamentsdebatter — för att få reda på vad det »onda» är. Vid sidan av detta argument finns även ett annat: imperiekonferensernas beslut omnämnas i ingressen såsom ett slags motiv till Westminsterstatuten själv.¹

Emellertid är doktrinen oenig framförallt om den verkliga innebörden av det material, som får användas till tolkning. Finnes något organ som på dessa punkter kan ge ett auktoritativt uttalande?

Eftersom imperiekonferensen är upphovet till Westminsterstatuten, låge det nära till hands att antaga, att detta organ skulle kunna tolka, förändra, ja till och med upphäva Westminsterstatuten. På denna onekligen viktiga punkt föredrar Westminsterstatuten att tiga.

En blick på imperiekonferensens historia visar, att dess ställning, särskilt inför engelska opinionen, blivit betydligt stärkt från och med 1926. Ännu 1917 talade kolonialministern i en parlamentsdebatt föraktfullt om de ganska onyttiga imperiekonferenserna »med sina vanliga attiraljer: beslut i alla möjliga riktningar, långtråkiga sammanträden, stenografiska rapporter och resultat i form av blå böcker».² I underhusdebatten 1931 visade sig emellertid vördnaden vara större. Dominieministern³ avvisade då kategoriskt alla ändringsförslag⁴ med den motiveringen, att parlamentet icke borde rucka på de beslut, som en imperiekonferens fattat.

Men trots detta kan inte imperiekonferensen betecknas som ett imperieparlament i samma mening som engelska parlamentet tidigare, vilket ju åtminstone formellt lagstiftade för hela imperiet. Sedan dess makt genom Westminsterstatuten inskränkts, saknas faktiskt en »inter-imperiell» lagstiftande församling.

Imperiekonferensens beslut ha nämligen ingen legal kraft. De olika parlamenten ha icke delegerat någon av sin makt till konferensen. Enligt traditionen representeras varje land av sina premiärministrar, och man väntar visserligen av dessa, att de skola göra sitt bästa för att verkställa konferensens beslut i sitt hemland. Men

¹ Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, Oxford 1938, s. 107.

² Citat hos Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 174.

³ 1925 infördes en särskild dominieminister.

⁴ Med ett obetydligt undantag.

den sittande regeringen kan få misstroendevotum av parlamentet eller besegras i val, och ett oppositionsparti kan komma till makten, som inte känner sig bundet av tidigare deklARATIONER. Det mesta, som kan sägas, är väl, att ett konferensbeslut, som förkunnar en »commonwealth convention», anses åtnjuta stor respekt.¹

Imperiekonferensens auktoritet nedsättes också av dess lösliga organisation. Den har endast sammanträtt sporadiskt, ehuru den från början skulle ha sammankommit vart fjärde år. Alla permanenta organ mellan konferenserna saknas. Man har icke kunnat skapa ett självständigt sekretariat och ännu mindre, såsom tidigare nämnts, en imperieregering av något slag efter mönster av Imperial War Cabinet.

En lagstiftning för hela imperiet, t. ex. ändring av Westminsterstatuten, kan numera icke äga rum på annat sätt än att alla parlament utfärda likalydande lagar. Till 1934 fanns ännu den i Westminsterstatuten antydda möjligheten, att engelska parlamentet på begäran av och med samtycke av dominieparlamenten utfärdar en lag med imperiell giltighet. Men the Status of the Union Act, 1934, föreskriver, att ingen engelsk parlamentsakt kan utsträckas till Sydafrika utan en särskild sydafrikansk lag, och därmed har en i Westminsterstatuten faktiskt uttryckt princip blivit genombruten.

De förhandlingar, som måste föregå utfärdandet av likalydande lagar, kan mycket väl ske i imperiekonferensers form, men det är på intet sätt nödvändigt, icke ens enligt 1926 och 1930 års imperiekonferensers egna rapporter.

Någon domstol, som med för hela imperiet bindande verkan kan tolka t. ex. Westminsterstatuten, finnes ej heller sedan 1931. Tidigare tjänstgjorde the Judicial Committee of the Privy Council som högsta domstol för imperiet. Den avgjorde inte blott tvister mellan olika regeringar, utan även privatpersoner kunde i sista hand genom »special leave» vädja dit. Enligt Westminsterstatuten står det dominions fritt att stifta en lag, som förbjuder överklagande hos Privy Council.²

¹ The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 190.

² Jfr dock Jennings, The Statute of Westminster and Appeals to the Privy Council (The Law Quarterly Review), 1936.

Därmed är en mycket egendomlig situation för handen. Alla stater inom the Commonwealth ha samtyckt till att vissa tvister med främmande stater skola avgöras av Haagdomstolen. Med undantag av Irland ha de dock gjort det förbehållet, att tvister inom the Commonwealth icke hänföras till domstolens kompetensområde. För rättstvister med främmande stater finns, men för rättstvister med stater inom imperiet saknas alltså behörigt forum!

Naturligtvis ha åtskilliga förslag om en »Commonwealth Tribunal» framställts. Det kan nämnas, att 1930 års konferens föreslog, att legala konflikter mellan regeringar inom imperiet skulle hänskjutas till en skiljedomstol. Denna skulle väljas ad hoc för varje dispyt och bestå av fem man från imperiet. Förslaget var blott en allmänt hållen rekommendation,¹ och ett praktiskt försök år 1932 att uppsätta en skiljedomstol i en tvist mellan England och Irland misslyckades.²

En sammanfattning av den förda diskussionen ger vid handen, att det tills vidare huvudsakligen är hos doktrinen, som man får söka upplysning om frågor rörande tolkning av Westminsterstatuten inklusive förändring eller upphävande av densamma — och doktrinen är föga enig.

För vilken organisation är Westminsterstatuten skriven? För »British Empire» eller för »British Commonwealth of Nations» eller kanske för båda såsom varande en och samma sak?

Terminologien är vacklande, och flera konstitutionella författare såsom Jennings försöka kringgå frågan.³ Det mest auktoritativa uttalande i saken, som kan anföras, påstås vara Balfourrapporten 1926.⁴ Kronjuristen försökte utreda frågan i underhusdebatten, och han har tydligen fattat rapportens ord: »They are autonomous communities within the British Empire . . . and freely associated as members of the British Commonwealth», så, att the Commonwealth

¹ Jfr Lavoie, La Conférence impériale de 1930 et la politique des Dominions (Revue Générale de Droit International Public), 1932, s. 814 f. jämte noter.

² Keith, The Dominions as Sovereign States, London 1938, s. 139.

³ Jennings & Young, Constitutional Laws of the British Empire, Oxford 1938, s. 1.

⁴ Enl. The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 10.

består av dominions.¹ De flesta författare finna däremot denna sats innebära, att de båda begreppen äro synonyma. Skillnaden är den, säger Keith, att de båda uttrycken ha olika aspekter: när man talar om imperiet, understryker man närmast enheten. Användningen av ordet *commonwealth* förekommer, när man tänker på England plus dess kolonialvälde å ena sidan och dominions som självständiga stater å andra sidan, fritt anslutna i ett gemensamt förbund.² *British commonwealth* är den enda term, som användes i statuten, och borde väl därför vara den enda rättsligt giltiga. Eftersom alla författare tala om, hur imperiet förvandlats till *commonwealth*, kunde man tycka att benämningen »*Empire*» skulle reserveras för den gamla statsformen eller möjligen för den del av imperiet, som icke nått dominisstatus. För denna sista enhet brukar emellertid beteckningen »*Colonial Empire*» användas.

Innebörden av begreppen »*the British Empire*» och »*the British Commonwealth of Nations*» är alltså något oklar, vilket är anmärkningsvärt, eftersom det gäller begrepp av stor juridisk betydelse.

Westminsterstatuten är ju en »*Magna Charta*»³ för dominions, och lyckligtvis utsäger statutens lagtext, vilka områden, som äro dominions i statutens mening: Kanadensiska dominion, Australiska statsförbundet, Nyzeeländska dominion, Sydafrikanska unionen, Irländska fristaten och Newfoundland. Denna uppräknings sammanfaller inte med den, som återfinnes i folkförbundspaktens medlemsförteckning under »*British Empire*». Av dominions har nämligen Newfoundland aldrig varit medlem av N. F., medan Indien jämte övriga dominions alltid haft säte i Genève.

Denna blygsamhet från Newfoundlands sida har förmodligen räddat folkförbundet från en brydsam situation: 1934 övertog en engelsk kommission, bestående av en generalguvernör och sex kommissarier, på grund av landets ekonomiska svårigheter all exekutiv och legislativ makt i Newfoundland. Författningen blev temporärt suspenderad, och dominion fick åter ställningen av kronkoloni.

¹ Parliamentary Debates, House of Commons, 1931, vol. 260, p. 363—364, jfr Keith, *Dominions*, s. 153.

² Keith, *The Governments of the British Empire*, London 1936, s. 19.

³ Lavoie, *La Conférence impériale de 1930 et la politique des Dominions* (*Revue Générale de Droit International Public*), 1932, s. 814.

Egendomligt nog tycks denna uteslutning av en stat ur dominions' krets — i realiteten en ändring av Westminsterstatuten — ha behandlats uteslutande som en fråga mellan England och Newfoundland.¹ Enligt statutens text är Newfoundland fortfarande en dominion, och regeringen skulle rättsligt sett kunna anta statuten för Newfoundlands del!²

Sedan 1931 har ingen stat upphöjts till dominion, men ett par stater stå i tur att bli dominions. Vilka fordringar måste en dylik stat uppfylla?

Fordringarna ha otvivelaktigt skärpts sedan 1907. Newfoundland, som alltid haft dåliga kvalifikationer, erhöll då automatiskt dominieställning, när den genom tidigare engelsk parlamentsakt fått självstyrelse.³ Denna fordran är väl fortfarande grundläggande, men dessutom plägar anföras, att en inbjudan att delta i imperiekonferensen skall vara ett nödvändigt första steg. Denna inbjudan brukar härstamma från konferensen in corpore. Detta faktum skulle kunna anföras som ett exempel på imperiekonferensens lagstiftningsmakt.

Till dessa fordringar kommer sedan det enda krav, som statuten själv uppställer: att vara dominion i statutens mening. Sedan 1931 är »dominions» nämligen en formellt klart avgränsad grupp. Syd-Rhodesia, som har självstyrelse, inbjöds till Ottawakonferensen 1932 och då ansågs kompetent att avsluta handelsfördrag med England och Kanada, har icke dominiestatus. Det är ej heller känt, vilken procedur man har tänkt sig för att få in Syd-Rhodesia under Westminsterstaternas bestämmelser.⁴

Även Indiens ställning bör i korthet angivas, när den brittiska politikens yttersta mål uppges vara att förskaffa Indien dominieställning.⁵ Trots medlemsskapet i Folkförbundet kan alltså Indien

¹ Även om Kanada rådfrågades före det slutliga avgörandet. The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 173.

² The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 172.

³ The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 172.

⁴ The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 100.

⁵ The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs,

ännu inte ens sägas vara likställt med dominions; det är dock medlem av imperiekonferensen och har självstyrelse men med säkerhetsanordningar.¹ Dessutom deklarerar ju Resolution IX, till vilken Balfourrapporten i detta fall särskilt hänvisar, att Indien utgör en viktig del av the Commonwealth.

Betrakta vi med Keith imperiet ur commonwealth-aspekt, böra vi alltså urskilja: först England med sitt koloniala imperium, därefter några »medlemmar» av the Commonwealth (dominions) samt dessutom »viktiga delar» av the Commonwealth (Indien, ev. Syd-Rhodesia). Men det är klart, att Westminsterstatuten endast är en författning för the Commonwealth — vad detta nu må innefatta — i så måtto, att den reglerar vissa förhållanden mellan England och »medlemmar» av the Commonwealth. Något annat, såsom det koloniala imperiet eller »viktiga delar» av the Commonwealth, beröres icke av statuten. Doktrinen anser det troligt, att upphöjelse till »medlem» av the Commonwealth, liksom även degradering, i framtiden kommer att fordra diskussion och samtycke av alla dittillsvarande medlemmar av the Commonwealth.² Det fordras med andra ord en imperiell lagstiftningsakt av något slag. Newfoundland-fallet vill man knappast räkna som ett regelrätt precedensfall.³

*

*

*

De få materiella rättsregler, som statuten innehåller — till dessa räknas naturligtvis ingressens constitutional conventions — kunna i stort sett hänföras till två grupper. Den ena behandlar det enda gemensamma band mellan England och dominions, som statuten känner, nämligen kronan. Det andra komplexet behandlar dominions' suveräna lagstiftningsmakt.

London 1937, s. 172. I så fall kommer förmodligen Burma att avskiljas som särskild dominion.

¹ J e n k s, The Government of the British Empire, Fifth Revised edition 1937, s. 410.

² The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 173.

³ The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 172—173.

Det parti, som berör kronan, är mycket svårtolkat, förmodligen främst därför, att man tagit en gammal institution, den engelska kronan, som är invävd i otaliga mer eller mindre sällsamma konstitutionella traditioner, och utan vidare överfört den till det nya »förbund», som tillskapats. I många fall har man inte närmare övertänkt eller definierat konsekvenserna av den nya situationen, varför, som Alport säger, författningsjuristerna här fått en fascinerande lekplats.¹

Om kronans ställning säger statuten följande: »I betraktande av att kronan är symbolen för den fria föreningen (association) mellan medlemmarna av the British Commonwealth of Nations, och enär dessa äro förbundna genom en gemensam undersätlig tro och lydnad (allegiance) till kronan, bör, i överensstämmelse med nu rådande konstitutionella förhållanden mellan alla medlemmar av the Commonwealth, för varje ändring av den lag, som berör successionen till tronen och de kungliga titlarna, erfordras samtycke såväl av alla dominieparlament som av engelska parlamentet.»

Kronans eller konungens ställning i det engelska konstitutionella systemet har sedan gammalt bestämts av två doktriner eller, som Jennings säger, fiktioner: 1) Konungen är all makts källa; 2) Kronan är en enhet.²

Gälla även dessa doktriner den krona, om vilken statuten talar? Sydafrikanska och irländska ledare ha ofta framfört den åsikten, att kronan är delbar: det finns numera en särskild kung för varje rike inom the Commonwealth. Denna tanke avvisas dock skarpt av engelsmännen: kronan har alltid varit en enhet, och någon delning genom statuten har icke avsetts eller kunnat ske.

Doktrinen om att all makt härrör från konungen, vilket medför, att all exekutiv, legislativ och judiciell makt utövas i hans namn, har i allmänhet genomsyrat även dominions' författningssliv och är därför mindre omstridd. Konungens ställning i systemet är densamma som i England med undantag av att han i dominions representeras av en generalguvernör. Emellertid är enhetligheten på denna punkt bruten av Irländska fristaten, där generalguvernörs-

¹ Alport, *Kingdoms in Partnership*. London 1937, s. 66.

² Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, Oxford 1938, s. 10.

ämbetet är avskaffat och där all makt påstås härleda sig från folket själv och utövas i fristatens namn.¹

Hittills har varje part tolkat in sin doktrin i statutens text. Någon domstol, som kan avgöra spörsmålet, finnes icke. Statuten själv ger ingen ledning. Ej heller kan man lösa frågan genom hänvisning till motiven, ty parterna torde redan från början ha inlagt olika uppfattningar i texten.

Denna strid inom doktrinen har en icke obetydlig praktisk betydelse, vilket framträder bl. a. vid det enda större prov, för vilket Westminsterstatuten utsatts,² nämligen krisen vid Edward VIII:s abdikation i slutet av 1936. Denna affär visar även vilka stora svårigheter, som uppstå, när bestämmelserna om kronan och om dominieparlamentens lagstiftningssoveränitet skola sammanjämkas.

Det ansågs, att den abdikationslag, som Westminsterparlamentet den 11 dec. antog, för sin giltighet fordrade — i enlighet med Westminsterstatutens ingress — samtycke (assent) från dominions.³ Detta samtycke erhöles av de två stater, som ännu icke antagit statuten, nämligen Australien och Nya Zeeland.

Sektion 4 av statuten stadgar, att ingen engelsk lag kan utsträckas till att gälla som lag i en dominion utan att denna dominion begärt och samtyckt till (requested and consented to) utfärdandet av denna lag. Kanada föredrog att tillämpa även denna klausul och gav således sin sanktion en s. a. dubbel form.

Såsom ovan nämnts, stadgar sektion 2 av the Status of the Union Act 1934, att en engelsk lag icke kan utsträckas till Sydafrika, utan att en särskild lag om utsträckandet måste utfärdas i Sydafrika. Avsiktligt — enligt Keith — försökte engelska regeringen i det hastigt uppkomna läget få Sydafrikas begäran och samtycke (request and consent) till den nya lagen. Något dylikt kunde dock icke Sydafrika reflektera på, ty därmed hade med-

¹ The British Empire, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 178.

² Uppsatsen är utarbetad före krigets utbrott.

³ Rättare är ju: »samtycke från dominieparlamenten». Endast Australiens parlament var samlat vid detta tillfälle. Detta komplicerade saken betydligt. Man kunde dock icke på grund av att saken var ytterst brådskande vänta, till dess de övriga dominieparlamenten hunnit samlas. I det följande bortses från denna komplikation, vilket emellertid i viss mån gör sammanhanget dunkelt.

givits, att sekt. 2 av Statuslagen var ultra vires såsom stridande mot Westminsterstatuten.¹

Det kunde ha varit naturligt, påstår Keith, att lösa dilemmat på följande sätt. När Sydafrika enligt sekt. 5 av Statuslagen har samma tronföljd som England, kunde successionsändringen anses äga rum även i Sydafrika efter utfärdandet av abdikationslagen i England. Endast ett enkelt samtycke efter ordalydelsen i Westminsterstatutens ingress hade då erfordrats. Men även denna lösning måste general Herzog förkasta av principiella skäl, ty då hade denna sektion av Statuslagen och naturligtvis även Westminsterstatuten getts en tolkning, som innebar erkännandet av doktrinen om kronans odelbarhet.²

Sydafrikanska regeringen ansåg istället, att abdikationen ägt rum blott och bart genom konungens meddelande om sin abdikation, och att ipso facto kronan övergick till George VI den 10 dec. Denna teori lär motsägas av det faktum, att Edward VIII själv icke ansåg sin abdikation vara fullbordad, förrän parlamentet utfärdat abdikationslagen.³ I varje fall bekräftade en senare sydafrikansk lag, att George VI:s regeringshandlingar från den 10 dec. hade och alltid haft full kraft. När Sydafrika trots allt enligt abdikationslagen av den 11 dec. säges liksom Australien och Nya Zeeland ha gett sitt samtycke till lagen, avses därmed icke något medgivande åt Westminsterparlamentet att lagstifta för Sydafrika utan endast det, att sydafrikanska regeringen i en anda av välvilja uttrycker sitt gillande av det sätt, varpå Westminsterparlamentet försökt att bemästra en svår situation.⁴

Irland har inte ens bifallit abdikationslagen »i en anda av välvilja», utan all hänsyftning till Irland saknas i lagen.⁵

¹ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 106.

² Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 106.

³ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 107.

⁴ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 106.

⁵ Därmed har abdikationslagen inte ens formellt uppfyllt fordringarna på samtycke av alla dominions enl. Westminsterstatutens ingress. Istället utfärdade Irland den 12 dec. två lagar, där visserligen abdikationen och successionen bekräftas, men där också konungen samtidigt avlägsnades från varje som helst befattning med fristatens inre angelägenheter. Hans befattning med fristatens yttre angelägenheter definieras ungefär så, att han får handla på fristatens

Härigenom kommer den av engelsmännen uppehållna doktrinen om kronans odelbarhet i en något egendomlig dager. Den 10 dec. var George VI konung i Sydafrika, medan Edward fortfarande regerade i den övriga delen av imperiet. Den 11 dec. däremot regerade Edward enbart i Irland, medan hans bror efterträtt honom i alla andra trakter av imperiet.¹

Samma doktrinära motsättning uppträder i flera liknande fall vid tolkning av Westminsterstatuten. Medlemmarna av the Commonwealth äro ju efter statutens ord förenade genom en gemensam undersåtlig tro och lydnad till kronan. Alla imperiets invånare borde därför enligt engelsk uppfattning ha samma ställning av Hans Majestäts undersåtar eller som termen heter: British subjects. Irland har emellertid i kraft av sin lagstiftningssuveränitet bestämt, att fristatens invånare enbart äro irländska medborgare. Kronans delbarhet är således deklarerad. Men å andra sidan har denna lag en ganska begränsad giltighet, eftersom ingen utanför Irland, allra minst England, erkänt, att irländarna berövats brittiskt medborgarskap. Alltså har irländaren en nationalitet inom Irlands gränser och två utanför, varav han kanske inte själv erkänner den ena, medan myndigheterna måhända endast ta hänsyn till den andra! Att detta dubbelsystem har kunnat upprätthållas, beror väl främst på att irländarna icke haft någon större anledning att beklaga sig över att dels vara enbart irländska medborgare — ett tecken på självständighet — dels åtnjuta de fördelar som ett brittiskt medborgarskap otvivelaktigt medför utomlands.²

Kanada och Sydafrika ha även som termen lyder »defined their own nationals» utan att dock bestämt upphäva sina undersåtars brittiska nationalitet. Här laborerar man alltså ganska öppet med dubbel nationalitet.³

Även om den engelska doktrinen om kronans enhet på denna punkt är starkt kringskuren, kan den dock tack vare en kompromiss tills vidare teoretiskt sett upprätthållas.

vägnar, när han av irländska regeringen rådes därtill. (Citerat hos Dawson, *The Development of Dominions Status 1900—1936*, London 1937, s. 455.)

¹ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 109—110.

² Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 113.

³ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 116.

Sin största tillspetsning får väl striden, när det blir fråga om neutralitet. Är kronan odelbar, kan den icke på ett håll vara i krig och på ett annat vara neutral. Kronan måste då vara delbar, säger general Herzog — en av de varmaste förespråkarna för dominions' rätt till neutralitet, även om England skulle föra krig —, ty vi ha rätt att vara neutrala. Enligt Balfourrapporten äro dominions fullt självständiga stater, och till full självständighet hör rätten att förklara sig neutral i krig.¹

Troligen kommer man även här att, om de politiska förhållandena därtill tvinga, försöka finna en kompromiss, som lämnar frågan öppen. Man har redan talat om begreppen »passive belligerency»² eller »belligerent neutrality»³, och de dominions, som kräva neutralitet, kunna kanske nöja sig med ett dylikt tillstånd som ersättning för full neutralitet.

Det är självklart, att engelsmännen på förhand äro mot allt, som är ägnat att försvaga detta enda legala föreningsband mellan staterna, särskilt som kronan i dominions faktiskt inte är något mer än vad Westminsterstatuten säger: en »symbol». De prerogativ, som kronan tidigare innehaft i form av veto och reservation (disallowance and reservation), förklarades av 1929 års expertkonferens vara sällan använda och därför föråldrade. Rapporten, som godkändes av imperiekonferensen, rekommenderar ett fullständigt avlägsnande av dessa prerogativ ur dominieförfattningarna med ett enda betydelselöst undantag.

Det anses ju, att en konstitutionell monark utövar det mesta av sin faktiska makt genom ett mer eller mindre internt inflytande på grund av sitt ämbetes och framförallt sin persons auktoritet. Kan detta inflytande även göra sig gällande genom generalguvernören, som ju numera intar samma ställning inom dominions' författning som konungen inom Englands?

Tidigare var generalguvernören representant för såväl konungen som för engelska regeringen. Numera har den senare funktionen

¹ Citat hos Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 431 f.

² *The British Empire*, utgiven av Royal Institut of International Affairs, London 1937, s. 232.

³ *Alport, Kingdöms in Partnership*, London 1937, s. 65.

övertagits av the High-Commissionar, för så vitt icke regeringarna föredra att kommunicera utan mellanhand. Men generalguvernörens självständiga ställning gentemot dominieregeringen har även på ett annat sätt försvagats. 1930 års konferens tillråder nämligen, att utnämning av generalguvernör skall följa samma regler som alla andra regeringsärenden: konungen utnämner den, som hans ansvariga ministrar i dominions föreslå.

På detta sätt ha ju dominieregeringarna en formell möjlighet att minska kronans auktoritet till den minsta möjliga. Visserligen böra ministrarna enligt 1930 års konferens fatta sitt beslut efter formlösa överläggningar med Hans Majestät, men detta har inte förhindrat utnämmandet av en ganska tvivelaktig figur till generalguvernör över Irland 1933. Denne man var, påstår Dawson, en obskyr handlare, som inte ens vågade bo i generalguvernörens residens och vars huvudsakliga merit tycks ha varit en utomordentlig förmåga att hålla sig dold i de Valeras skugga.¹ Hans sista ämbetsåtgärd var att underskriva den lag, som avskaffade honom själv.

*

*

*

Stadgandena om kronan understryka gemenskapen mellan de olika staterna. Den andra gruppen rättsregler, berörande dominieparlamentens lagstiftningsmakt, äro snarare ägnade att framhålla staternas självständighet, att ge den legala utformningen av likställighetsprincipen i Resolution IX eller såsom den uttryckes i Balfourrapporten: »De äro autonoma stater inom Brittiska imperiet, likställda ifråga om status, på intet sätt underordnade varandra i något hänseende, vare sig i inre eller yttre angelägenheter». Fortsättningen: »ehuru förbundna genom en gemensam undersåtlig tro och lydnad till kronan och fritt förenade som medlemmar av the British Commonwealth of Nations», återfinnes ju nästan ordagrant i statuten. Fastän den första delen icke citeras av statuten, användes den dock av doktrinen för tolkningsändamål minst lika flitigt som den andra, troligen därför, att den ger upplysning om det »onda», som Westminsterstatuten söker bota.

Om likställigheten i inre avseende säger statuten först, att the

¹ Alport, Kingdoms in Partnership, London 1937, s. 124.

Colonial Laws Validity Act, 1865,¹ icke längre äger tillämpning på lagar stiftade av dominions, och därefter, att ingen sådan lag skall vara kraftlös därför, att den strider mot någon av engelska parlamentet utfärdad lag.² Detta betyder, säger Jenks, att, så vitt det gäller dominions egna affärer, ett dominieparlament kan upphäva varje av Westminsterparlamentet utfärdad lag utom — antagligtvis(!) — Westminsterstatuten.³ Alla inskränkningar i suveräniteten böra alltså finnas inrymda inom statutens ram.

De mest tydliga inskränkningarna finnas i sektion 7—10. Där utsäges direkt, att ingenting i statuten medför ändring i vissa uppräknade rättsförhållanden. Det är huvudsakligen staterna inom de federala dominions, som man har velat skydda mot alla försök från dominieparlamentens sida att ensidigt ändra staternas ställning. Vissa dominieförfattningar kunna fortfarande icke ändras på annat sätt än förut, d. v. s. vanligtvis fordras engelska parlamentets medverkan. Dessa stadganden, som tillkommit på respektive dominions' begäran, böra väl kunna ändras utan direkt medverkan av andra än de intresserade parterna.

Även alla andra bestämmelser i statuten böra heller icke kunna ändras ensidigt av en dominion. Insättandet av sekt. 7—10 bygger på just denna förutsättning. Dessa säkerhetsklausuler skulle vara meningslösa, om man inte visste, att statutens bestämmelser vore undantagna från parlamentens lagstiftningssuveränitet. Med tillämpning av denna bevisföring, finner Keith, att sekt. 2 i the Status of the Union Act, om vilken ovan talats,⁴ otvivelaktigt är rättsvidrig såsom stridande mot sek. 4 av Westminsterstatuten.⁵

¹ Denna lag tillkom egentligen för att fastslå koloniernas rätt att lagstifta även mot Common Law i England, vilken rätt hade betvivlats av en australiensisk domare i ett antal orimliga domar. I stort sett var det enligt Colonial Laws Validity Act endast mot engelska lagar, som utsträckts till att gälla även för imperiet, som koloniallagstiftningen icke fick strida. På grund av utvecklingen kom emellertid denna förmångivande lag att tjänstgöra som det förnämsta hindret för lagstiftningsfriheten för dominions. (Jfr Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 73—74).

² Även i förhållande till en del andra äldre lagar preciseras den nya situationen men av utrymmesskäl kan inte denna del av statuten behandlas.

³ Jenks, *The Government of the British Empire*, Fifth Revised edition, 1937, s. 400.

⁴ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 15.

⁵ Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 122.

De viktigaste av de övriga stadgandena, som icke borde kunna ändras på annat sätt än med alla berörda staters samtycke, äro naturligtvis de, som beröra kronan. Men eftersom olika doktriner medföra olika tolkningar av den knapphändiga texten, och då ingen kompetent domstol finnes, som kan avgöra saken, svävar man i ovisshet om var den yttersta gränsen för dominieparlamentens lagstiftningsmakt går. Att vissa kungliga prerogativ icke äro skyddade, har ju till och med en engelsk domstol medgivit.¹ En öppen fråga gäller ju rätten till neutralitet och ytterst även rätten till utträde, som ävenledes general Herzog förfäktat.²

Från världskrigets dagar och fram till 1926 kämpade ju Dominions för att uppnå likställighet även i utrikespolitiskt avseende. Trots att ju Balfourrapportens ordalydelse tyder på ett erkännande av denna likställighet, avspeglar statutens text knappast något av denna viktiga legala förändring. Den enda bestämmelse, som möjligen berör ställningen utåt, är sekt. 3, som ger dominions full rätt att stifta lagar med extra-territoriell giltighet, d. v. s. att lagstifta för sådana av de egna invånarna, som befinna sig utanför landets gränser.

Emellertid finnas fullgoda skäl för statutens tystnad på denna punkt. Balfourrapporten säger något efter det ovan citerade stycket; att likställighet ifråga om status icke behöver medföra likhet i funktion. För sådana frågor som diplomati och försvar behövs framförallt ett smidigt maskineri, som kan anpassas efter de ständigt växlande förhållandena i världen. Varför dominions kunna vara tillfredsställda utan någon kodifiering av de faktiskt uppnådda resultaten,³ framgår även av det följande.

*   *

*

Denna framställning inleddes med en karakteristik av Westminsterstatuten såsom Brittiska imperiets författning. Imperiet eller

¹ Jennings & Young, *Constitutional Laws of the British Empire*, s. 112—121 (Moore and Others v. Attorney-General for the Irish Free State and others).

² Citat hos Dawson, *The Development of Dominion Status 1900—1936*, London 1937, s. 429.

³ Se sid. 443.

the Commonwealth gör anspråk på att räknas som en statsenhet av något slag, och Westminsterstatuten är strängt taget den enda källan för upplysning om de rättsregler, som gälla för denna organisation. Det har emellertid visats, att statuten saknar många av de drag, som — åtminstone utanför den anglosaxiska världen — bruka anses vara väsentliga för en författning. Detta gör varje försök att fastställa dominions' internationella status ytterligt svårt, ty till grund för en sådan definition måste väl ligga en undersökning av arten av de relationer, som äro rådande mellan dominions och England, och man hade kunnat vänta sig, att imperiets författning skulle ge ledning i detta hänseende.

Så är emellertid inte fallet. Man har endast kunnat uppställa teorier om arten av dessa relationer. Irland har sedan länge omhuldat teorien om att förbindelserna äro av internationellt-rättslig karaktär.¹ Vid det ovan omtalade försöket att upprätta en skiljedomstol mellan England och Irland, insisterade Irland på att åtminstone en domare från ett land utanför imperiet skulle väljas, enär tvisten borde bedömas efter internationell lag. England vägrade att gå med härpå, bl. a. med den praktiska motiveringen, att det vore viktigt att upprätthålla den doktrinen, att relationerna mellan imperiets stater *icke* äro att bedöma efter internationell lag. Ty i annat fall skulle mest-gynnad-nationsklausulen automatiskt träda i funktion och göra Ottawakonferensens preferensöverenskommelser kraftlösa.²

Den motsatta och oftare hävdade teorien gör gällande, att förbindelserna äro av konstitutionell karaktär.³ En tredje teori utgår bl. a. från avgörandet i rättsfallet *Moore v. Attorney-General for the Irish Free State and others*, där Privy Council påstås ha avvisat båda de föregående teorierna. Alltså måste det finnas ett tredje rättssystem, av quasi-internationell karaktär för förhållandena mellan imperiets stater. Denna quasi-internationella rätt skulle då bestå av constitutional conventions. Relationerna mellan imperiets

¹ Det har mot Englands vilja registrerat det engelsk-irländska fördraget hos Nationernas förbund, och det har icke gjort något förbehåll för tvister inom imperiet vid domstolen i Haag. Jfr sid. 453.

² Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 139.

³ T. ex. engelska regeringen enl. Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 133.

stater äro ju nästan helt fria från rent rättslig reglering och istället bestämda av sådana conventions.¹

Även denna teori lider dock av en del brister: vad som otvivelaktigt är sant i den, är väl, att dessa förbindelser äro av högst originell art, att, som Keith säger, alla försök att reducera relationerna mellan dominions och England till någon allmänt erkänd norm hittills misslyckats.² Det fullständiga dunkel, som råder kring dessa, är också mycket förmånligt för imperiet i stort. Frågan: är imperiet en federativ organisation med rätt för medlemmarna kanske till och med att utträda, eller en konstitutionell enhet, som är ouplöslig? — kan nämligen lösas på det sättet, att båda doktrinerna få göra sig gällande i det internationella umgänget. Dominions ha tillerkänts rang och värdighet av självständiga stater och åtnjuta samtidigt fördelarna av att tillhöra den stora enheten Britiska imperiet. Ett sådant förhållande torde vara unikt, och övriga staters villighet att medge denna undantagsställning för dominions är väl helt beroende på Englands nuvarande stora politiska makt och prestige. Skulle Englands styrka avsevärt minskas, försämrastroligen även dominions' internationella status. Likaledes torde systemet vara svårt att försvara, för så vitt imperiets stater bunde sig för en viss rättslig tolkning av arten av sina inbördes förbindelser.

Det sades tidigare, att statuten var en skicklig kompromiss. Men den är kanske blott en skicklig kompromiss för stunden. I framtiden kan den få en helt annan karaktär, ty allt pekar mot att de legala banden inom the Commonwealth äro av en betydligt lösare art än förut. Visserligen vilar dominions' ställning som fria stater endast på constitutional conventions, men detta faktum har föga eller ingen betydelse, eftersom England förmodligen alltid kommer att känna sig bundet av dessa conventions. Viktigare är, att dominions' kvarstannande inom imperiet numera även torde vila på conventions. Skulle de politiska förutsättningarna för samverkan bortfalla, komma däremot knappast dominions att känna sig bundna av conventions. På så sätt kan Westminsterstatuten en gång bli en legal grund för imperiets sönderfallande.

¹ Jennings, *The Statute of Westminster and Appeals to the Privy Council* (*The Law Quarterly Review*), 1936, s. 187—188.

² Keith, *The Dominions as Sovereign States*, London 1938, s. 141.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Högsta domstolens kompetens. I en uppsats om gränsbestämningen mellan de olika kompetensområden som tillhöra Km:t i statsrådet och Km:t i regeringsrätten (denna tidskrift 1937 s. 393 f.) säger sig kanslirådet Myrberg finna det vara genom ett par ärenden från 1810-talet klart ådagalagt »att det vid angivna tid ansågs enligt med gällande rätt att Km:t i statsrådet i tvivelaktiga fall avgjorde en mellan Km:t i statsrådet och HD uppkommen kompetenskonflikt» (s. 409). Att en sådan rättsuppfattning rådde kan ytterligare bestrykas med två av Myrberg ej omnämnda rättsfall, vilka erbjuda intresse även såsom bidrag till karakteristiken av tvenne förgrundsgestalterna i Karl Johans-tidens offentliga liv: A. F. Skjöldebrand och A. G. Mörner.

För det ena rättsfallet redogör Skjöldebrand i sina memoarer (IV s. 171 f., »en ledsam tvist med Svea hovrätt»), men — naturligtvis — ej på ett fullt tillförlitligt sätt. Den kompetensfråga som här skall uppmärksammas förbigår han aldeles.

Häktade hovslagaren och kornetten vid Stockholms stads borgerskaps kavallerikår Lars Ekeberg besvärade sig i Svea HovR över ett utslag varigenom han för hemfridsbrott och misshandel å fältrevisorin Lustini dömts, bl. a., till böter och ett års fängelse å fästning. Medan målet berodde på HovR:ns prövning anhöll E. att för åkommen sjuklighet bli lösgiven ur häktet, och HovR:n uppdrog åt ÖÅ, i skrivelse 4 okt. 1811, att vidtaga sådana mått och steg varigenom E. kunde under säker bevakning njuta noggrann och tjänlig skötsel. Skjöldebrand, som var t.f. överståthållare, lät då E. vistas i sitt hem under polisbevakning, men när HovR:n genom Lustini fått kunskap härom skrev den på nytt till ÖÅ (^{16/10}): därest E. blivit lösgiven skulle han genast åter insättas i fängelset, och om det tavades för hans vård skulle han insättas i sådant särskilt rum som borde finnas inrättat jämlikt k. br. 27 nov. 1798.¹ S. svarade att han av HovR:ns första skrivelse haft full anledning för sin åtgärd och att HovR:ns order om E:s återinsättande i häkte skulle efterkommas så snart läkare anmälte att E:s hälsa det tilläte. Häremot framhöll HovR:n att den med sin första skrivelse avsett att E. skulle från fängelset förflyttas icke till sitt hem utan till sjukarrest, och den erinrade S. om hans åliggande att ovägrligen ställa sig till

¹ Se 1807 års lagsamling s. 495.

efferrättelse vad HovR:n förordnat att av honom såsom exekutor fullgöras och om olämpligheten av hans förhållande. Då detta skrevs, 22 okt., hade E. dagen förut ånyo insatts i häktet.

Härmed var dock S:s och HovR:ns mellanhavande ej utagerat. S. ingick till Km:t med en skrift vari han klagade över HovR:ns ingripande mot honom. Särskilt upprörd var han över att HovR:n velat »nedsätta överståhållaren i Stockholm till en exekutor, som lika med en underbetjänt bör emottaga KHovR:ns bud, befallningar, tillvitelser och förebråelser».

Klagoskriften föredrogs i HD 7 nov., jämlikt dess beslut avgav HovR:n utlåtande, och S. skrev påminnelser. Han förmenade att då enligt § 47 RF alla ämbetsmän skulle förvalta sina sysslor enligt givna instruktioner och överståhållaren enligt 1791 års instruktion vore »Km:t allena ansvarig för stadens gubernation och styrelse», så lydte han grundlagsenligt ej under HovR:n. (S. var ju själv en av grundlagsfäderna!). Med anledning av att det varit HD som infortrat HovR:ns utlåtande befarade S. att HD kunde komma att avgöra även »konstitutionsfrågan» utan att den bragtes till Km:ts kunskap, och han betonade att han klagade ej till HD utan till Km:t själv. »Det sker visserligen icke av bristande högaktning för EKm:ts HD eller de upplyste män som utgöra densamma, men på det icke ett prejudikat må givas för framtiden att domaremakten inblandat sig i konungamakts genom RF förvarade rättigheter. Av sådant framvisar senare tidens historia exempel vilkas olyckliga följder äro nog kända.»

I konselj 16 jan. 1812 anmälte jk att målet skulle förekomma i HD dagen därpå och att S. hemställt det Km:t täcktes i HD deltaga i prövningen. (Detta var ju en förvanskning av S:s hemställen som avsåg att HD ej alls skulle befatta sig med målet.) Men Km:t förklarade att Km:ts av andra regeringsärender upptagna tid icke tilläte Km:t att i HD uppkomma.

Målet föredrogs så i HD 17 januari. Yngste ledamoten, Kurck, bemötte till en början S:s anmärkningar att ämnet för hans klagan ej hörde till domarens åtgärd utan vore en konstitutionsfråga ang. Km:ts höga rättigheter, att han ställt sin klagan till Km:t själv och icke till HD, och att han begärde det Km:t täcktes själv taga befattning med målet på det ett i sina följder vådligt prejudikat icke måtte givas. Med åberopande av § 47 RF fann Kurck att S. icke »ägt anledning av lag att, under förblandande av begreppen om den höga rätt han ansåge tillkomma Konungen själv och den makt Konungen i nåder utövar såsom högste domare, söka ställa sig utom gränsen av det område där varje handling av ämbetsmannen, medborgaren och undersåten ej kan granskas och bedömas utan i den ordning som till stöd och styrka för samhällets bestånd blivit i lagarne föreskriven». Saken borde slutligen prövas i HD. Men i anseende till beskaffenheten av S:s framställning, »varom Km:t, enligt vad anmält vore, ännu ej erhållit kunskap, ansåg likväl baron och jr att den, jämte HD:s därom fattade omdöme, borde

innan något vidare i saken tillgjordes komma till Km:ts kännedom genom anmälan uti statsrådet för j.ärender, varefter baron och jr ville i und. vidare yttra sig om själva saken». Med en något avvikande motivering fann även Hamilton att målet tillhörde HD; men då Km:t redan förklarat sig icke ha tillfälle att övervara målet i HD, ansåg han hinder ej möta att utan vidare und: anmälan pröva S:s klagan. Kurcks mening segrade.¹

Anmälan skedde i konselj 23 jan., men den förfrågan som av föredraganden (expeditionssekreteraren Wählin) där gjordes gällde icke, såsom man kunnat vänta, huruvida Km:t ansågo S:s klagan böra prövas av HD eller av Km:t i statsrådet, utan — liksom 16 jan. — huruvida Km:t skulle täckas själv deltaga i prövningen i HD, där målet skulle slutligen förekomma nästa dag. Km:t gav dock ett svar som innefattade ett klart besked även i kompetensfrågan: »Med godkännande av de grunder HD för sin behörighet att pröva detta mål antagit, täcktes Km:t i nåder förklara att dess tid icke tillåter honom att detta mål i HD övervara».

Den slutliga prövningen i HD (²⁴/₁) innebar ett ogillande av S:s påstående att han skulle vara utom gränsen av HovR:ns domsrätt och att målet borde annorlunda än andra j.ärender hos Km:t anmälas. Vidare förklarades att S. väl av HovR:ns brev 4 okt. haft anledning att låta E. vistas i sitt hem, vadan HovR:n icke haft fog att klandra honom därför, men att å andra sidan HovR:n ägt anledning förehålla honom att han ej fullgjort eller sökt fullgöra vad på honom ankommit enligt brevet 16 okt. Slutligen voro alla i HD ense om att såväl HovR:ns utlåtande som S:s ingivna skrifter syntes »röja att HovR:n och t.f. överståthållaren icke varit sorgfällige om den varsamhet i stil och uttryck som vore att förena med nödig vård om inbördes aktning och anseende», varom de borde i nåder varda erinrade. Sådan erinran gavs dem genom kungabrev, vilket upptog även avgörandet i övrigt och var den enda expedition som förekom. I brevet uttalades bl. a. att 1791 års instruktion icke »ändrat eller kunnat ändra allmänna lagens föreskrift i 8:2 RB och 9:5 UB».

»Jag var ganska nöjd med domen, ty jag fann den alldeles rättvis», skriver S.; men denna punkt i memoarerna är en bland de flera där antingen minnesgodheten eller sanningskärleken icke hållit måttet. I en till konungen ställd skrivelse, som han i fransk version överlämnade till kronprinsen Karl Johan, företog sig S. att, på samma gång han säger sig icke vilja kritisera HD:s beslut, söka uppvisa dess orimlighet. En ämbetsman, skriver han, som vill finna rättesnöret för sina handlingar i lagar och författningar, stannar helt naturligt vid dem som äro av senaste datum. Men HD har nu förklarat att 1791 års instruktion ej ändrar och ej kunnat ändra något i 1734 års lag! När överståthållaren följer sin instruktion,

¹ Med Kurck instämde Torén och Poppius; Ziervogel och Lagerheim, som i själva saken voro ense med Hamilton, ansågo dock att anmälan borde ske; blott Liljevalch och jstm Gyllenborg voro helt av samma mening som Hamilton.

riskerar han alltså att dömas brottslig efter vilken som helst äldre lag som man kan vilja åberopa emot honom. »Il ne m'appartient pas ici de toucher aux suites que peut avoir, en general, le principe: que les dernieres loix ne changent rien aux loix anterieures. J'ose encore moins me permettre un jugement sur la sentence du Tribunal suprême, signée du nom sacré de V. M. Mais, Sire! Vous daignerez juger Vous même, si avec le zèle le plus ardent il serait possible au grand-Gouverneur, après ce changement, de remplir les devoirs de sa charge avec l'assurance et la dignité qui lui conviennent.» Han hemställer att all befattning med verkställigheten av domstolarnas beslut måtte uppdragas åt underståthållaren.

S:s skrivelse har dock säkerligen aldrig blivit framlämnad till Karl XIII. För Karl Johan hade S. förklarat att skrivelsen ej komme att expedieras utan dennes gillande, och av allt att döma har Karl Johan, efter att ha inhämtat Gyllenborgs mening, låtit sitt godkännande utebli. Man har nämligen i behåll ett koncept av Gyllenborgs hand till en promemoria, riktad till kronprinsen, i vilken promemoria S:s andraganden bemötas. S. hade »med minsta urskillning och grannlagenhet» icke kunnat hos HD supponera den princip att en yngre lag bör ge vika för en äldre. »HD har blott sagt att en i ekonomisk väg utfärdad instruktion, som beror endast av Konungen, icke kan ändra eller ha för avsikt att ändra en lag, som hörer till K. och Ständers gemensamma åtgärd». Den utförliga promemorian, som även gendriver S:s förslag rörande exekutionsverket, länder med sin trots skärpan värdiga ton och sin klart övertygande utredning Gyllenborg till all heder.¹

I samband med fastställande av instruktion för handels- och slöjdfiskalen förklarade Km:t i skrivelse till KommersK 15 juni 1803 att om fiskalen beträddes med fel i tjänsten ägde kollegiet gemensamt med jk honom suspendera eller ock alldeles avsätta samt att om meningarna bleve olika ärendet borde underställas Km:ts prövning.

Mot handels- och slöjdfiskalen Junbeck framställde Stockholms fabriks-societets deputerade, C. H. Benckert m. fl., vissa anmärkningar och yrkade hans avsättande, medan J. å sin sida väckte åtskilliga påståenden rekonventionsvis. KommersK och jk funno i utslag 24 aug. 1812 att tjänsten icke, såsom deputerade förmenat, vore av den egenskap att bibehållandet därvid berodde av det förtroende fiskalen kunde äga hos hantverks-, handels- och fabriks-societeterna eller hos sina förmän; endast för verkliga fel kunde J. äventyra sin tjänst; fel av så svår art hade ej visats att J. kunde avsättas eller suspenderas, men han borde erhålla åttvarning o. s. v. Å ömse håll klagades hos Km:t, och målet föredrogs i HD.

Där väckte Poppius fråga, om målet borde hos Km:t i dess HD upptagas eller i annan väg hos Km:t anmälas. Hamilton ansåg

¹ S:s skrivelse finnes i Bernadotteska familjearkivet, Gyllenborgs koncept bland Poppius' papper i RA; Poppius har gjort vissa tillägg i konceptet.

målet böra avgöras i HD: det finnes endast två i lagarna tillåtna sätt att skilja ämbets- och tjänstemän från deras beställningar, det ena att Konungen entledigar från förtroendesysslor, det andra att domaren eller annan behörig auktoritet prövar någon hava sitt ämbete eller sin tjänst förverkat; någon särskild föreskrift vore icke given om besvär över den av KommersK och jk bestående domstolens beslut och ej heller eljest vore något särskilt undantag gjort ang. handels- och slöjdfiskalen; även om denne med KommersK:ii fullmakt försedde tjänsteman måste alltså »den allmänna reglen gälla att det beslut, som en publik auktoritet fattat rörande det tilltal som för tjänstefel emot honom blivit anställt, bör, då det överklagas, av högre domstol upptagas och avgöras». Torén, Poppius och Ziervogel voro av annan mening. De yttrade: »Det förordnande, varigenom J:s syssla tillkommit, har till föremål sådana hushålls- och ordningsmål om vilka Km:t i nåder meddelar dess föreskrifter efter dess egit nåd. välbehag, allt efter det Km:t finner större eller mindre anledningar och behov sig visa som påkallar Km:ts så beskaffade anstalter. Tillsynen över verkställigheten och handhavandet av ett dylikt förordnande kan ej tillkomma någon utom Konungen, i den väg själva förordnandet utgått eller i den ordning Konungen behogat föreskriva». KommersK och jk vore ej någon laga domstol utan »ett för tillfället sammansatt ämbetsställe eller särskilt tillförordnad kommitté». Km:ts skrivelse 15 juni 1803 innehölle icke att där omförmälta *underställning* skulle upptagas hos Km:t i dess HD, ej heller finnes någon föreskrift om *klagomål*; »och då annan lag eller laga stadga för bedömandet av J:s förhållande i tjänsten icke gives än det särskilta förordnande Km:t i nåder låtit därom utgå, samt någon följd icke kan ledas av RF:s stadgande i 36 § i anseende till J:s fiskalssyssla vilken icke hörer till rikets allmänna stat, ansågo ovannämnde trenne HD:s ledamöter, vid övervägande av vad i omförmälte måtto bort fästa uppmärksamhet, frågan om J:s förhållande i tjänsten rätteligen böra hos Km:t i und. anmälas och föredragas i den väg själva författningen om J:s tjänstebefattning blivit utfärdad och att med all vidare åtgärd häri, som ock med de flere ämnen vilka äro uti ett sammanhang med frågan om J:s fel i tjänsten dragne till Konungen, må rätteligen avstanna intill dess Km:t i nåder sig yttrat i vad ordning J:s överklagade förmente ämbetsfel må till nåd. granskning hos Km:t få förekomma». Gyllenborg slutligen förenade sig med Hamilton, »då detta mål angår tjänstefel, som blivit anmälte emot en tjänsteman och prövade av dem Konungen sådan doms rätt uppdragit; då J: äger KommersKoll:ii fullmakt å hall- och hantverkerifiskalstjänsten; vilken sedan genom Km:ts nåd. instruktion år 1803 endast blivit till sitt namn förändrad och till sin befattning utvidgad; och då frågor om ansvar å tjänstemän innefatta sådana ämnen som tillhöra HD:s upptagande» (HD:s prot. ^{26/11} 13).

»Anmäles i underdånighet» har det stått i HD:s protokoll, men det citerade är överstruket och ersatt med orden »och skulle hand-

lingarne jämte utdrag av detta protokoll till handels- och finansexpeditionen överlämnas». Ändringen stod i överensstämmelse med pluralitetens beslut om föredragning inför Km:t »i den väg själva författningen om J:s tjänstebefattning blivit utfärdad». Den ursprungliga lokutionen skulle inneburi en anvisning att ärendet borde föredragas i *justitiekonselj* och att Km:t där skulle välja mellan de olika meningarna i HD; först om Km:t i j.konseljen gillade pluralitetens åsikt skulle därefter ärendet överflyttas till handels- och finansexpeditionen. Genom ändringen klargjordes att HD ansåge sig ha definitivt fastslagit att här tarvades en föreskrift som borde i ekonomisk lagstiftningsväg givas av Konungen. Vad som hänsköts till Km:t var alltså icke den kinkiga fråga de lege lata som framkallat voteringen i HD; det överlämnades blott åt Km:t att suveränt fylla en lucka i en ofullständig författning. Ingenting fanns som antydde att det skulle vara pluraliteten i HD emot om Km:t tillerkände HD kompetens.

Adolf Göran Mörner, som i egenskap av statssekreterare i handels- och finansexpeditionen närmast fick ärendet om händer, tyckes emellertid icke haft rätt klart för sig att Km:ts uppgift, sådan HD tänkt sig den, icke fordrade något större mått av skarpsinne eller författningsskänedom utan blott en smula beslutsamhet. Redan ingressen till den grundlige och spekulative teoretikerns brett lagdaonseljanförande vittnar om att ärendet vållat honom icke litet obehag och huvudbry och att han kände sig ha ganska oförskyllt blivit ett offer för villrådigheten i HD: »Det är endast för att få den nåden inhämta EKm:ts nåd. befallning huruvida jag bör upptaga det mig av HD tillsände mål ang. de emot handels- och slöjdefiskalen J. väckte åtal som jag i dag i und. anhåller att till Emt:s nåd. prövning få i und. hemställa blott den frågan antingen det är härstädes inför EKm:t i statsrådet eller om det är uti Em:ts HD som frågan bör avgöras om handels- och slöjdefiskalen J. skall skiljas från sin tjänst eller ej? Meningarna uti Em:ts HD hava i detta avseende varit olika. — — — Då således ibland Em:ts mest lagkunnige män olika begrepp uppstått om författningarnes mening, känner jag mer än någonsin svårigheten för mig att kunna bestämma min tanka». I fortsättningen belyser han historiskt sysslans karaktär, yttrar att »frågan här synes mig icke vara att J. skulle på ett arbiträrt sätt skiljas från tjänsten, men om vad som bör förstås med laga rannsaking och dom» och finner att man är ställd inför »att behöva utreda den frågan om det är med avseende på tjänstens särskilda beskaffenhet och de därmed förenade villkor eller endast med avseende på lagens allmänna föreskrifter som frågan om forum nu bör avgöras». Han överväger skäl för och emot, framhåller att instruktionen för jk, given efter RF:s antagande, bekräftar dennes rätt att jämte KommersK avsätta eller suspendera fiskalen, vadan 36 § RF icke däruti gjort någon förändring, men till någon bestämd övertygelse når han ej. »Om man rådfrågar naturen av denna tjänst, om man besinnar att däruti ingå en mängd

åtgärder som ej alla kunna till sin beskaffenhet bevisas och ådagaläggas, att denna tjänstebefattning, så mycket underkastad missbruk och så litet förenlig med upplystare tiders tänkesätt, blir verkligen skadlig om den utövas med våld eller egennyttan och att förhållandet i sådant avseende här mindre lätt kan ådagaläggas, blir man frestad att tro lagstiftarens avsikt hava varit att denna tjänstebefattning, genast ifrån början underkastad granskning av en särskild därtill förordnad autoritet, ävenledes skulle hos Em:t prövas icke med den omständlighet som fordras för en juridisk bevisning men likväl med den fullständighet som inger moralisk visshet. Emellertid är det icke mindre sannt att då ingenting är i detta senare fallet uttryckligen bestämt, kan lika lätt antagas att de för sådana tvistemåls avgörande allmänt gällande regler även vid detta skola tillämpas och att således målet hos Em:t uti dess HD skall avgöras. Efter min enfaldiga övertygelse beror därför saken helt och hållet uppå Em:t att förklara det sätt på vilket Em:t vill låta saken inför sig prövas; och det är därför som jag får i und. in-skränka mig vid att häröver i und. anhålla om Em:ts nåd. yttrande».

Något råd hur han borde besluta hade alltså den gamle kungen ej fått av sin mångordige föredragande, och från övriga statsrådsledamöters sida avgavs, såvitt protokollet utmärker, icke något yttrande alls. Det var också utan varje motivering som Km:t »fann i nåder att detta mål, i det skick det till Km:t inkommit, vore av den beskaffenhet att det borde till dess HD återöverlämnas för att därstädes prövas och avgöras» (20/12 13).

B. W.

Två prioritetsfrågor i »Den egentlige upphovsmannen till Skånes svensk bankhistoria. skilda bank och därmed även till hela vårt nuvarande bankväsen» betitlade jag en uppsats i 1924 års årgång av denna tidskrift.¹ Titeln var citat av ett uppseendeväckande uttalande i ett då nyutgivet bankhistoriskt arbete.² Uttalandet avsåg tjänstledige kollegan vid Ystads mindre lärdomsskola och tituläre hovpredikanten, sedermera kyrkoherden i Källs-Nöbbelövs och Felestads pastorat i Landskronatrakten (med tillträde av ämbetet den 1 maj 1833) och prostsen (från 1834) Gustaf Herman Aulin (1785—1857). Under tjänstledighet från kollegatjänsten fr. o. m. 1824 hade A. för en änkas räkning skött ett garveri och även sysslat med boutredningar m. m. samt sålunda deltagit i affärlivet. På de grunder, som utförligt och allsidigt angåvos i uppsatsen, fann jag det emellertid ingalunda bestyrkt och alldeles osannolikt, att initiativet till stiftandet av Skånska Privat-Banken i Ystad, som erhöll sin första oktroj den 14 oktober 1830 och öppnade sin rörelse den 5 maj 1831 såsom den första banken i sitt slag inom riket, skulle ha tagits av denne Aulin och icke av någon av de »3:ne såsom verkliga kapitalister kända och med stor kredit utrustade affärsmän

¹ Statsvet. tidskr. 1924, s. 317—336.

² S. B r i s m a n, Sveriges affärsbanker 1: 84 (1924).

i Ystad»,¹ vilka såsom bolagsmän »själva handlagt de ärenden, med styrelsen av detta penningverk äro förenade».²

Att beteckna initiativtagaren till vår äldsta privatbank såsom upphovsmannen till hela vårt nuvarande bankväsen var givetvis orimligt. Det innebar en överskattning av Ystadsbankens betydelse för tillblivelsen av senare tillkomna banker, fr. o. m. Värmlandsbanken, som öppnades den 14 juni 1833, men som förberetts åtminstone redan från början av år 1832,³ och en underskattning både av de äldre diskonterna, som så förträffligt skildrats i samma bankhistoriska arbete, av bankdebatterna efter diskonternas fall 1817 och framför allt av de många bankgrundares och bankledares insatser, genom vilka vårt nutida banksystem uppbyggts och utbyggs.

— Ehuru kritiken och bevisföringen i 1924 års uppsats alltjämt synas mig berättigade och bindande, meddelades det mig kort efter tryckningen, att en gammal Ystadsbo bestred fullständigheten i min undersökning, därför att jag visserligen eftersökt »bevarande av en tradition om hovpredikanten A:s upphovsmannaskap till banken», men »till en sådan tradition . . . icke funnit spår».⁴ För sin del sade sig den åldrige mannen själv bevara minnet av en hörsägen, att upphovsmannen till privatbanken varit ingen annan än Aulin.

Under sysslandet med en annan undersökning, som under sistlidne oktober månad föranlett mig att genomgå Carl David Skogmans brevväxling, vilken Riksarkivet med stort tillmötesgående låtit mig studera i universitetsbiblioteket i Lund, har jag påträffat en skriftlig bekräftelse av samtida vederhäftig hand på riktigheten i den muntliga tradition om Aulins upphovsmannaskap, som jag icke fann bevarad 1924, och jag skyndar att här meddela denna bekräftelse, genom vilken en omstridd prioritetsfråga i svensk bankhistoria äntligen torde finna en definitiv lösning.⁵

Presidenten i Skånska hovrätten, friherre Casper W. Ehrenborgh hade redan i brev av den 2 januari 1832 i sin egenskap av ordfö-

¹ Statsvet. tidskr. 1924, s. 328.

² Därs., s. 321.

³ Ty redan den 14 mars 1832 var det tryckta blad om fyra sidor daterat, i vilket landshövding Johan af Wingård kungjorde, att han fr. o. m. den 20 i samma månad komme att besöka fastingsmarknaden i Kristinehamn, och att han önskade »ett sammanträde under marknaden med icke allenast de herrar inom orten, som utgåvo assignationer, utan ock med alla dem, som skulle vilja rådslå om inrättandet för orten av en privatbank i Karlstad». — Landshövdingens egna affärer voro brydsamma och hans kreditbehov trängande. — I brev till Skogman av den 11 februari 1834 yttrade David Frölich farhågor för, »att wi snart nog få för många icke för få Banker. Hvad skulle det blifva af, om inom 3 à 4 år 10 à 12 Banker, med obetydliga Kapitaler, under 1824 års Lag började utgifva Kreditsedlar utan Restriction! Äfven vår Bank har för litet Kapital emot den rörelse Naturen af läge ämnat den. Om uti Fahlun, Jönköping och Christianstad uppstode Banker jämte den Ystadska och Wermlands, så borde det vara nog på en half Mansålder.»

⁴ Statsvet. tidskr. 1924, s. 322.

⁵ »Det finnes därför icke någon anledning att antaga, att de tre stiftarna skulle behövt Aulins initiativ eller stöd för att realisera tanken på en privatbank i Skåne, vilket icke hindrar, att Aulin även kunnat ha del i bankens tillkomst.» Karin Kock, Skånska privatbanken, Minnesskrift, s. 66 (1931).

rande för Skånska Privat-Bankens revisorer enträget bett statssekreteraren Carl David Skogman, som var föredragande i statsrådet vid behandlingen av handels- och finansärenden, om »protection för ett verk, som Herr Statssekreteraren har hedern af att till en del hafva skapat — jag menar Ystads Privat Bank». Nya Argus i Stockholm hade nämligen i tidningsnumret för den 24 december inlett en presskampanj mot det nya bankföretaget med bestridande av dess självtagna, men mera än tvivelaktiga rätt att utge depositionsbevis.¹ Hovrättspresidenten ansåg, att banken genom sin oktroj erhållit rätt att utge depositionsbevis på ringare summor, men medgav, att sådana för att öka bankens vinst utgivits till allt för stora belopp. Men detta var en oförsiktighet, som icke rubbade bankens ställning, och icke någon olaglighet. Man befarade emellertid ett offentligt påbud »att ej emottaga dylika depositionsbevis i allmänna rörelsen». Varje åtgärd i sådant syfte ombads Skogman avstyra. »Directionen och alla de som intressera sig för verket frugta, att Stockholmska penningeintresset skulle förmå göra sig så gällande emot denna nya inrättning, att man förmådde utverka någon förklaring eller inskränkning uti octrojen i afseende på dylika bevis, och det är för ett sådant oförutsedt fall som jag tar mig den friheten begära Herr Statssekreterarens protection för den nya PrivatBanken och dess operationer och i och med detsamma för hela Provincen, som skulle grufligen komma att lida, om någonting knäckte detta verk, som nu just börjat att göra Provincen nytta — förlåt denna min förutseende varsamhet, jag vågar på räkningen af den vänskap Herr Statssekreteraren städse behagat visa mig förtroligt herom vända mig till Herr Statssekreteraren i händelse någon illasinnad skulle oroa H.M. med lika vrängda framställningar angående Banken, som blifva anförtrodda åt Tidningarne, på det att Herr Statssekreteraren måtte vara underrättad om verkliga sammanhanget och vara i tillfälle att afleda stormen, som man gerna skulle vilja uprifva emot denna nya planta.»²

Med översändandet av årets revisionsberättelse och med försäkran, att man under fjorton dagars revision icke funnit ringaste anledning till anmärkning, vilket visade, att banken förvaltats med den noggrannaste redlighet och ordning, återkom presidenten i brev till Skogman av den 14 april 1832 till ämnet och tillät sig nämna, »att Bolagsmännen med nöje skulle se att genom en officiel artikle i allmänna tidningarne eller genom tryckning af berättelsen som åtföljde officiella bladen de rykten kunde få vederläggning, som Argus biudit till att tämmelig allmänt utsprida».³

I april 1832 hade Aulin blivt predikobiträde hos kyrkoherden i Marsvinsholm. »Strax därefter fick han två månaders tjänstledighet för en resa till Stockholm», upplyses det i bankens minnesskrift.⁴

¹ Karin Kock, a. a., s. 85 ff.

² Brev till C. D. Skogman: Från högre ämbetsmän o. d., i Riksarkivet.

³ »Endast några månader därefter», d. v. s. efter presskampanjen, »var Nya Argus' ton-gentemot banken helt förändrad». Karin Kock, a. a., s. 87.

⁴ Karin Kock, a. a., s. 64.

Att denna resa stod i samband med bankens affärer, torde framgå av den rekommendation till statssekreterare Skogman, som presidenten Ehrenborgh gav Aulin i brev av den 9 juni 1832, i vilket Aulin betecknas som bankens grundläggare och dess under första verksamhetsåret allt i allo.

Christianstad den 9 Juni 1832

Wälborne Herr StatsSecreterare och Commendeur!

Aflämnaren af detta, Herr HofPredikanten Aulin, har anhållet om min recommendation hos Herr StatsSecreteraren.

Jag har så mycket mindre kunnat vägra HofPredikanten Aulin den som jag anser honom vara förtient af Herr Stats Secreterarens bevågenhet i mer än ett afseende.

HofPredikanten Aulin har sannerligen egenteliga förtiensten af Skånska PrivatBankens grundläggning — han har lyckats att sätta i verket den idé som mången inom provincen länge hyst, men utan att kunna realisera den. Han eger Bolagsmännens oinskränkta förtroende och Herr Stats Secreteraren kan med honom tala om Bankens angelägenheter uti alla dess detaljer. Jag anhåller också om att Herr Stats Secreteraren ville hafva den godheten göra det, och meddela honom opriktigt sina tankar öfver de brister, som måhända ännu altför mycket vidlådar denna inrättning, där stiftarne ej haft annan ledning än deras goda vilja och de böcker som utkommit i afseende på sådane Bankinrättningar. Actieegarne hafva till nästa års Revision åter valt mig till ordförande, så att utom det intresse jag har för saken såsom invånare i Provincen, har jag det ännu ytterligare som revisor och önskade sålunda att Herr Stats Secreteraren ville anse sig såsom verkets protector, och i denna egenskap meddela HofPredikanten Aulin sina råd, som stiftarne så gärna följa.

För uppfyllandet af H. M. Konungens önskan af lån i Banken, torde också Herr StatsSecreteraren vara god tala med HofPredikanten Aulin som har updrag att dessa afhandla så att denna ansöknings kunde blifva upfylld till H: M: önskan utan att strida mot Bolagets regler och fördel. — Jag ber Herr StatsSecreteraren förlåta att jag tagit mig friheten på detta sätt göra HofPredikanten Aulin känd af Herr StatsSecreteraren, men han förtienar sannerligen Herr StatsSecreterarens bevågenhet för den osparda möda han haft om en så vigtig angelägenhet som PrivatBanken i Skåne och man gör honom här nere mycken rättvisa, efvensom för hans outröttliga nit och sällsynta oegennyttiga upförande i alt hvad som rör Bankens angelägenheter.

Med utmärkt högaktning har jag den äran vara

Wälborne Herr Stats Secreterarens och Commendeurens

ödmjukast

Casp. W. Er.

*

*

*

En annan prioritetsfråga, som icke kunnat finna någon säker lösning, synes avgjord med uttalande i brev från Ehrenborgh till Skogman av den 21 november 1833, i vilket hovrättspresidenten skriver bl. a.: »Länge har jag umgåtts med den idéen att kunna få Hypoteksförening bildad i denna Province . . . På min begäran¹ utvecklade förliden vår, Professor Agardh, idéen uti en liten brochure, som blef tryckt och med mycken begärlighet läst.» Denna broschyr tillkom sålunda på initiativ av Ehrenborgh.² Skånska hypoteksföreningen, förberedelserna, reglementsförslaget m. m. gjorde han sedan till föremål för ytterligare brevväxling med statssekreterare Skogman.³

Emil Sommarin.

Omflyttningen mellan landsbygd och städer 1931—1935. Den inrikes omflyttningen tilldrager sig allt större uppmärksamhet på grund av den betydelse den tilltagande omflyttningen (och därvid särskilt flyttningen från landsbygd till städer) innebär ur såväl ekonomisk som social synpunkt. Att särskilt flyttningen från landsbygd till städer är av intresse sammanhänger därmed, att flyttningen härvidlag i stor utsträckning är förenad med en yrkesväxling från jordbruksyrket till annat yrke.

Trots detta är åt den inrikes omflyttningen ägnat ett relativt obetydligt utrymme i den officiella befolkningsstatistiken. I de årliga redogörelserna förekomma för varje län (landsbygd och städer särskilt) summauppgifter över antalet in- och utflyttade till eller från de skilda församlingarna. Länssammandragen bygga på de summariska uppgifter över befolkningsrörelsen i de enskilda församlingarna, vilka av prästerna årligen insändas till Statistiska Centralbyrån.

Uppgifternas värde är på grund av flera omständigheter tämligen ringa. För kommuner innehållande två eller flera församlingar, som fallet är med de större städerna, inkluderas i uppgifterna även flyttningar mellan de olika församlingarna i samma kommun, vilka i de allra flesta fall säkerligen icke sammanhänga med några ur ekonomisk och social synpunkt betydelsefulla förändringar hos de flyttande.

Det visar sig också att slutsummorna för samtliga församlingar i hela riket över å ena sidan inflyttade från annan inrikes församling och å andra sidan utflyttade till annan inrikes församling icke överensstämmer med varandra, vilket rimligen borde vara fallet, om siffrorna vore korrekta. Under åren 1931—1935 uppgick den årliga

¹ Spärrat av mig.

² Om broschyren samt om Agardhs och Ehrenborghs insatser för tillkomsten av den första hypoteksföreningen i riket se vidare *Emil Sommarin*, Skånska Hypoteksföreningen 1836—1936 (Lund 1936).

³ Om en Hypoteksförening för Östergötland och de planer, som förelågo för bildandet av en sådan redan år 1822 ger den Skogmanska brevväxlingen (med Stierneld) intressanta upplysningar.

differensen till omkring tvåtusén, och felem synas vara av systematisk karaktär, då inflyttningarnas slutsumma under en lång tidsperiod regelbundet överstigit utflyttningarna. Även om felet i relation till den totala inrikes omflyttningen är av synnerligen ringa betydelse (ungefär en halv procent) är det naturligtvis möjligt, att detta fel icke är jämnt fördelat på samtliga församlingar utan på ett mindre antal. Och om än felet är ringa i relation till omflyttningens storlek, kan det icke desto mindre vara betydligt i relation till *differensen* mellan in- och utflyttningar.

Den största bristen hos dessa uppgifter är dock givetvis den omständigheten, att endast antalet utflyttade, resp. antalet inflyttade, är bekant, medan orten varifrån de kommit eller varthän de begivit sig är obekant.

Uppgifter om den inrikes omflyttningens riktning d. v. s. inflyttningsoch utflyttningssorten i kombination, samt omflyttningens storlek i olika ålders-, civilstånds- och yrkesgrupper förekomma dock i viss omfattning i samband med folkräkningsberättelserna och särskilt i redogörelsen för den sista ordinarie folkräkningen 1930.

En speciell form av omflyttningssstatistik har dock framlagts i samband med folkräkningarna sedan 1880, nämligen statistiken över befolkningens fördelning efter såväl födelseort som boningsort vid folkräkningsögonblicket. Den principiella svårighet, som vidlåder en dylik omflyttningssstatistik, är den att omflyttningen icke är lokaliserad till någon närmare bestämd tidpunkt under perioden mellan födelsen och folkräkningsögonblicket. Då uppgifterna angivas för samtliga personer i klump utan avseende på åldern, varierar den möjliga tidsperioden för omflyttningen med åldern, och det är icke direkt möjligt att sammanställa uppgifter från successiva folkräkningar, då uppgifterna icke avse identiska massor.

Folkräkningen 1930 erbjuder även andra upplysningar om den inrikes omflyttningen mellan olika landsdelar under de sista åren före folkräkningen. Uppgift om det år en eventuell inflyttning till bostadskommunen införskaffades med ledning av församlingsböckerna och mantalsuppgifterna till folkräkningen 1930. En viss möjlighet att studera den inrikes omflyttningen erbjudes på grundval av detta material, men eftersom det här är frågan om allenast den sista omflyttningen kan dock icke omflyttningens totala omfattning erhållas.

Särskilda uppgifter beträffande åldern hos de flyttande angives. Åldersfördelningen hos de till församling på landsbygden inflyttade samt till stadsförsamling inflyttade under de fem åren 1926—1930 äro publicerade i kombination med kön och med uppdelning efter yrke i tvenne grupper: jordbruksbefolkning och övriga. Åldersuppgifterna äro dock utan kombination med utflyttningssortens geografiska belägenhet till inflyttningssorten, så att det är omöjligt att erhålla åldersfördelningen hos de personer, som flyttat till ex. från landsbygd till städer eller för de som flyttat från städer

till landsbygd. Någon kombination med civilståndet förefinnes ej heller. Yrket avser också yrket vid folkräkningsögonblicket och ej vid tidpunkten omedelbart före flyttningen.

De officiella statistiska uppgifterna över den inrikes omflyttningen giva sålunda icke möjlighet att erhålla en kännedom om till vilka civilstånds- eller åldersgrupper som utflyttningen från landsbygden till städerna hänför sig. En viss kännedom därom kan man visserligen erhålla vid jämförelse mellan åldersfördelningarna hos landsbygdens och städernas befolkning, från vilka man omedelbart kan se att ett stort inflyttningsöverskott förefinnes inom städerna i de yngre mellanåldrarna (15—30 år).

Om sålunda det icke är möjligt att direkt erhålla uppgift om åldersfördelningen hos den från landsbygden utflyttande befolkningen, erbjuder dock den svenska befolkningsstatistiken möjlighet till *indirekt* bestämning av åldersfördelningen av de från landsbygd till städer flyttande, i viss mån även i kombination med civilståndet.

Befolkningens förändringar äro nämligen så väl specificerade, att man inom varje årskull kan beräkna huru många, som utvandrat från landsbygden under tidsperioden mellan tvenne folkräkningar, genom att jämföra förändringarna i en årskull i antalet bosatta på landsbygden med det registrerade antalet döda samt ur riket in- och utflyttade, som hänföra sig till den på landsbygden bosatta delen av årskullen. Rätteligen erhålles därvid icke den totala utflyttningen från landsbygd till städer utan i stället differensen mellan antalet från landsbygd till städer utflyttade och antalet till landsbygd från städer inflyttade.

Den första förutsättningen för att den indirekta metoden för bestämningen av omflyttningen skall komma till användning är naturligtvis den, att siffrorna över befolkningsrörelsen under en period mellan tvenne folkräkningar för hela rikets befolkning skall överensstämma med de förändringar, som kunna härledas ur folkmängdsuppgifterna från de tvenne folkräkningarna vid periodens början och slut. En sammanställning¹ av å ena sidan folkmängdsuppgifterna (med uppdelning efter kön och civilstånd) enligt folkräkningarna ³¹/₁₂ 1930 och ³¹/₁₂ 1935 och å andra sidan antalet födda, döda, in- och utflyttade samt civilståndsförändringar visar att överensstämmelsen är synnerligen god. Vissa bristande överensstämmelser förmärkas, och särskilt gäller det att antalet ogifta och gifta enligt folkräkningen visar överskott och antalet förut gifta underskott jämfört med befolkningsrörelsen. (Tabell 1).

Om motsvarande beräkningar företagas för mindre områden är det möjligt att beräkna betydelsen av den inrikes omflyttningen för dessa mindre områdens tillväxt, eftersom skillnaden mellan den verkliga folkmängdsökningen och den enligt befolkningsrörelsen beräknade måste (om man bortser från de ovan berörda felaktig-

¹ 1936 års Uppbördskommitté. Betänkande med förslag till omorganisation av Uppbördsväsendet och folkbokföringen m. m. Del II; Folkbokföringen Stat. Off. Utr. 1938: 41, sid. 266.

Tabell 1. Jämförelse mellan från $^{31/12}$ 1930 till $^{31/12}$ 1935 framräknad folkmängd och folkmängden enligt folkräkningen $^{31/12}$ 1935.

	Framräknad folkmängd	Folkmängd enligt folkräkningen $^{31/12}$ 1935	Differens
Män	3087145	3090451	+ 3306
däruv ogifta	1750029	1752897	+ 2868
» gifta	1189746	1192987	+ 3241
» förut gifta	147370	144567	- 2803
Kvinnor	3157374	3160055	+ 2681
däruv ogifta	1689803	1692589	+ 2786
» gifta	1197028	1198039	+ 1011
» förut gifta	270543	269427	- 1116

heterna) bero på den inrikes omflyttningen. Den bristande överensstämmelse, som beräkningarna framvisa för hela riket, kan endast obetydligt påverka slutresultatet.

Förutsättning för en sådan beräkning utförande är givetvis den, att de olika förändringarna i befolkningens sammansättning äro specificerade för de olika områdena. Om den inrikes omflyttningen inom olika civilståndsgrupper skall bestämmas, kan detta icke ske för mindre områden än länen (landsbygd och städer särskilt), i det att antalet för första gången vigda män icke finnes angivet för mindre områden än länen. Ej heller synes denna uppdelning kunna företagas för annat än för ogifta å ena sidan och för gifta + förut gifta å andra sidan, då antalet nyblivna änklingar eller änkor icke torde med någon större säkerhet kunna sättas lika med antalet avlidna gifta kvinnor eller män i samma område.

Tabell 2 visar befolkningsförändringarna inom Sveriges landsbygd efter kön och civilstånd, och den därifrån beräknade inrikes omflyttningen mellan landsbygd och städer efter kön och civilstånd. Förlusten genom administrativa områdesregleringar är i den officiella statistiken endast angiven för män och kvinnor särskilt. Civilståndsfördelningen hos den genom inkorporeringar till städerna överförda befolkningen är beräknad med ledning av civilståndsfördelningen i de berörda landsbygdsförsamlingarna vid folkräkningarna 1930 och 1935.

Landsbygdens beräknade folkmängdsförlust genom den inrikes omflyttningen under åren 1931—1935 uppgår till ungefär 87 tusen, vilket antal stämmer med det från siffrorna över den årliga omflyttningen beräknade antalet (inom vederbörliga felgränser). Till följd av de brister, som föreligga i befolkningsuppgifterna (tabell 1) torde denna siffra, 87,000, vara något tusental för lågt beräknad. Fördelningen efter kön är icke lika stor, i det att kvinnkönet är talrikare representerat med ungefär 60 procent av totalantalet. För vardera

Tabell 2. *Befolkningsförändringarna å Sveriges landsbygd 1931—1935 och den beräknade folkminskningen genom inrikes omflyttning.*

Folkmängdsförändringar å landsbygden 1931—1935	M ä n				K v i n n o r				Båda könen
	Ogifta	Gifta	Förut gifta	Summa	Ogifta	Gifta	Förut gifta	Summa	
Födda	+ 161304			+ 161304	+ 152236			+ 152236	+ 313540
Döda	- 39868	- 50495	- 33022	- 123385	- 37464	- 40058	- 47710	- 125232	- 248617
Immigranter	+ 8646	+ 3095	+ 275	+ 12016	+ 3952	+ 3171	+ 357	+ 7480	+ 19496
Emigranter	- 1294	- 652	- 62	- 2008	- 1888	- 858	- 159	- 2905	- 4913
Vinst från obefintlighetsboken	+ 2971	+ 655	+ 107	+ 3733	+ 214	+ 302	+ 72	+ 588	+ 4321
Förlust genom administrativa områdesregleringar	- 8429	- 5470	- 737	- 14636	- 7905	- 5425	- 1207	- 14537	- 29173
Vigda	- 126352	+ 133791	- 7439		- 129576	+ 132956	- 3380		
Nyblivna änklingar, änkor		- 40058	+ 40058			- 50495	+ 50495		
Skilda		- 3989	+ 3989			- 3989	+ 3989		
Beräknade förändringar	- 3022	+ 36877	+ 3169	+ 37024	- 20431	+ 35604	+ 2457	+ 17630	+ 54654
Förändringar enligt folkräkningarna 1930 och 1935	- 33808	+ 33778	+ 1785	+ 1755	- 66547	+ 31808	+ 322	- 34417	- 32662
<i>Inrikes omflyttning förlust</i>	+ 30786	+ 3099	+ 1384	+ 35269	+ 46116	+ 3796	+ 2135	+ 52047	+ 87316

Tabell 3. Flyttningen mellan landsbygd och städer åren 1931—1935 efter födelseår.

(+ = nettoinflyttning, — = nettoutflyttning).

Födelseår	Båda könen	M ä n		K v i n n o r	
		Samtliga civilstånd	Ogifta	Samtliga civilstånd	Ogifta
1931—1935	+ 1511	+ 877	+ 877	+ 634	+ 634
1926—1930	— 1976	— 870	— 870	— 1106	— 1106
1921—1925	— 5001	— 2488	— 2488	— 2513	— 2513
1916—1920	— 24242	— 7491	— 7484	— 16751	— 16724
1911—1915	— 32430	— 9603	— 9669	— 22827	— 22906
1906—1910	— 11663	— 6744	— 6703	— 4919	— 4501
1901—1905	— 3445	— 3205	— 2401	— 240	+ 287
1896—1900	— 2381	— 1796	— 926	— 585	+ 256
1891—1895	— 2056	— 1096	— 333	— 960	+ 56
1886—1890	— 1674	— 745	— 144	— 929	+ 30
1881—1885	— 1288	— 617	— 133	— 671	+ 120
1876—1880	— 1159	— 601	— 85	— 558	+ 10
1871—1875	— 610	— 212	+ 2	— 398	— 92
—1870	— 902	— 678	— 429	— 224	+ 333
S u m m a	— 87316	— 35269	— 30786	— 52047	— 46116

könet är omflyttningen företrädesvis knuten till de ogifta, vilka för mankönet utgöra 87 % av totalantalet och för kvinnkönet 88 % av totalantalet utflyttade. Det beräknade antalet utflyttade gifta och förut gifta (var för sig) torde åtminstone för männens vidkommande vara behäftat med stora osäkerheter och torde därför icke tillmätas alltför stort värde. Troligen torde det beräknade antalet gifta vara något för lågt och antalet förut gifta män vara något för högt. En i och för sig rimlig höjning av det beräknade antalet utflyttade gifta män med cirka tusen skulle åstadkomma bättre överensstämmelse med det beräknade antalet utflyttade gifta kvinnor.

Liknande beräkningar kunna dessutom utföras för varje läns landsbygd.

De årliga uppgifterna över befolkningsförändringarna äro dessutom så specificerade att beräkningarna kunna utgöras för skilda årskullar för vardera könet och dessutom med uppdelning å ogifta samt gifta + förut gifta. De enda förändringar, för vilka fördelningen på olika åldersklasser eller olika årskullar icke är känd, hänföra sig till den befolkning, vilken inkorporerats med städerna. Dennas åldersfördelning har därför beräknats under det antagandet att den överensstämmer med åldersfördelningen inom den agglomererade landsbygden. Slutresultatet av dessa beräkningar framgå av tabell 3.

Utflyttningens variationer mellan olika årskullar (och därigenom också dess förändring med åldern) framgår tydligt av tabellen och även huru fördelningen inom årskullarna gestaltar sig mellan å ena sidan ogifta och å andra sidan gifta + förut gifta. Någon uppdelning på gifta och förut gifta har icke företagits av skäl som tidigare framållits, och dessutom också därför att de nyblivna änkringarna resp. änkoras fördelning efter födelseår icke är känd för landsbygd och städer särskilt.

Inom nästan alla årsklasserna överväger utflyttningen över inflyttningen. Dock gäller detta icke de yngsta åldersklasserna eller årskullarna födda 1931—1935, där en svag utflyttning till landsbygden från städerna är förhanden. Denna företeelse har tidigare observerats beträffande omflyttningen mellan Stockholms stad och övriga Sverige.¹

Om denna nettoutflyttning från städerna beror enbart på den i betänkandet om landsbygdens avfolkning givna förklaringen att ett större antal ogifta mödrar återflytta med barnen från städerna till sina ursprungliga hemorter må här lämnas åsido. Man kan väl också antaga, att familjer med barn i viss utsträckning utflytta från de större städerna till dessas förorter inom den angränsande landsbygden på grund av därigenom förbilligade levnadskostnader samt bättre betingelser för barnen.

I de följande årskullarna (ålder 5—10 år den $31/12$ 1935) är emellertid förhållandet omkastat, i det att en nettoutvandring från landsbygden till städerna av ungefär samma storleksordning förekommer. I nästa femårsklass har utvandringen stigit relativt avsevärt, men i samtliga dessa åldersklasser 0—15 år är någon nämnvärd skillnad mellan könen icke förhanden.

I de närmast följande årskullarna 15—25 år är utvandringen företrädesvis anhopad. Icke fullt femtio procent av samtliga från landsbygden utvandrade män tillhörde dessa årskullar, medan motsvarande procenttal för kvinnorna är över 70 %. Antalet kvinnor i dessa åldersklasser är mer än dubbelt så stort som antalet män. Differensen mellan antalet utvandrade kvinnor och män är egentligen lokaliserad till dessa åldersklasser.

I åldersklasserna över 25 år sjunker utvandringens absoluta be-
lopp kraftigt och något hastigare för kvinnkönet än för männen, så att i åldersklasserna 25—40 år är antalet utvandrade män något större än antalet kvinnor.

I åldrarna över 40 år är utvandringen relativt obetydlig och ungefär likartad för båda könen.

Det genom beräkningarna erhållna antalet utvandrade i åldrarna över 65 år torde till större delen vara mera att betrakta som ett resultat av beräkningsmetoden än som svarande mot verkliga förhållanden. Uppgifterna om antalet överförda till eller från obefintlighetsboken torde vara otillförlitliga, och detta inverkar särskilt i de högsta åldersklasserna.

¹ »Betänkande angående landsbygdens avfolkning». Stat. Off. Utr. 1938: 15.

Tabell 4. Årliga flyttningen mellan landsbygd och städer 1931—1935 efter födelseår per tusen av folkmängden på landsbygden.

(+ = inflyttningsöverskott, — = utflyttningsöverskott).

Födelseår	M ä n		K v i n n o r	
	Samtliga	Ogifta	Samtliga	Ogifta
1926—1930	— 1.03	— 1.03	— 1.35	— 1.35
1921—1925	— 2.55	— 2.55	— 2.68	— 2.68
1916—1920	— 7.51	— 7.50	— 18.01	— 18.09
1911—1915	— 9.86	— 10.21	— 27.02	— 30.79
1906—1910	— 7.35	— 8.89	— 6.27	— 9.30
1901—1905	— 3.94	— 5.24	— 0.32	+ 0.98
1896—1900	— 2.45	— 3.55	— 0.83	+ 1.29
1891—1895	— 1.69	— 2.10	— 1.48	+ 0.37
1886—1890	— 1.26	— 1.26	— 1.53	+ 0.23
1881—1885	— 1.15	— 1.47	— 1.23	+ 1.09
1876—1880	— 1.20	— 1.12	— 1.11	+ 0.10
1871—1875	— 0.49	+ 0.03	— 0.91	— 1.13

Antalet utflyttade ogifta uppvisar en något annan fördelning med åldern. I åldrarna under 25 år äro nämligen nästan alla utvandrade ogifta. Därefter utgör för männens vidkommande antalet utflyttade ogifta en med åldern sjunkande andel av samtliga utflyttade. För kvinnöknet är fördelningen mellan ogifta och gifta + förut gifta något annorlunda. I åldrarna över 30 år förekommer icke mera någon nettoutvandring av ogifta från landsbygden till städerna utan i stället en flyttning i omvänd riktning.

Utflyttningens storlek i relation till motsvarande medelfolk-mängd i de skilda årskullarna finnes angiven i tabell 4, där olikheten mellan könen framträder i viss mån mera utpräglad. Med hänsyn till kvinnöknetets undertalighet på landsbygden blir naturligtvis den relativa utflyttningen för kvinnorna jämfört med männen ännu högre än vad de absoluta antalen angiva. I årskullen 1911—1915 (med en medelålder av 20 år) är sålunda utflyttningen för kvinnorna nästan 3 gånger så hög som för männen och uppgick till närmare 3 % årligen, medan utflyttningen för männen understeg 1 %. I närmast lägre femårsklass är kvinnöknetets utflyttning relativt sett 2,5 gånger så stor som männens.

Dessa siffror antyda att utflyttningen är av den omfattningen, att av 100 män resp. 100 kvinnor i åldersklassen 10—15 år bosatta på landsbygden icke fullt 10 män och mer än 20 kvinnor under följande tioårsperiod skulle inflytta till städerna.

Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg. Styrelsen har under året utgjorts av professor Georg Andrén, ordförande, docent Carl Arvid Hessler, vice ordförande, fil. lic. Brita Skottsberg samt som fjärde ledamot och fungerande sekreterare fil. stud. Jan Prytz.

Fem sammanträden ha hållits. Därunder förekommo föredrag över följande ämnen:

Den 17 febr. Docent Gunnar Hesselén: Ålands självstyrelse.

Den 3 april. Föreningens hedersledamot, riksdagsmannen lektor Edgar Sjö Dahl: Den svenska statens inkomstskällor. Några synpunkter.

Den 21 maj. Fil. lic. Sven Eriksson: Oskar I:s sista presspropaganda för svensk-dansk union.

Den 8 nov. Fil. mag. Olof Åström: Charles Maurras och förkrigsepoken.

Den 14 dec. Redaktör Alf Martin: England inför krisen.

Medlemmarnas antal har som vanligt hållit sig vid ett 60-tal.

Antalet deltagare i sammanträdena har växlat mellan c:a 20 och 40.

Vid Göteborgs högskola har i ämnet statskunskap ventilerats en avhandling av fil. lic. Gunnar S. Swensson, med titel: Den parlamentariska diskussionen kring den kommunala självstyrelsen i Sverige 1817—1862. Opponenterna voro docenten Hesselén och fil. lic. Gottfrid N. Carlsson.

Sammanträdena liksom det efterföljande enkla samkvämet hållas i regel på Studentkåren. Vårutflykt för föreningens medlemmar anordnas i samband med sista sammanträdet för läsåret.

Jan Prytz.

Statsvetenskapliga föreningen i Lund. Styrelsen har under året haft följande sammansättning: Ordförande: professor Fredrik Lagerroth, vice ordförande: docent Olof Sörndal, sekreterare: docent Olof Sörndal (under vårterminen) och pol. mag. Nils Nilsson Stjernquist (under höstterminen), kassör: fil. mag. Gustaf Petré, klubbmästare: fil. stud. Gustaf Möller. Medlemsantalet uppgår till ett 30-tal. Föreningen håller i regel två sammanträden i terminen. I år har dock höstens sista sammanträde uppskjutits till nästa termin. Programmet har haft följande utseende:

Den 17 febr. Diskussion gemensamt med Statsvetenskapliga Intresseföreningen om »Studierna i statskunskap». Som inledare fungerade fil. mag. Gustaf Petré.

Den 17 april. Föredrag av professor Robert Malmgren om »1937 års lagstiftning om allmänna handlingars offentlighet».

Den 1 nov. Föredrag av docent Olof Sörndal, betitlat »På besök hos en dansk amtman».

Sammanträdena, som i medeltal bevistats av omkring 20 personer, ha hållits å Akademiska Föreningen, och även föredragen ha åtföljts av en stundom ganska livlig diskussion.

Vid Lunds universitet ventilerades den 26 maj en avhandling inom ämnet statskunskap med titeln »Staten och partiväsendet». Författare var fil. lic. Carl Gösta Widell, som fakultetsopponent fungerade docent Olof Sörndal och som andre opponent jur. kand. Nils Poleman.

Nils Nilsson Stjernquist.

Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening. Styrelsen har under året haft följande sammansättning: Ordförande: professor Nils Herlitz; vice ordförande: professor Herbert Tingsten, sekreterare: fil. lic. Lars Frykholm; skattmästare: jur. stud. Lars Lindberg; övriga ledamöter: jur. kand. Alvar Odholm och jur. och fil. kand. Fritz Kaijser.

Antalet medlemmar är f. n. 49.

Fyra sammanträden ha hållits, två under vår-, två under höstterminen. Härvid ha följande föredrag hållits: den 22 febr. av attaché Erland E:son von Plomgren: Om Alexandrettekommisionen; den 14 april av jur. kand. Ragnar Sundén: Försvarsberedskap och fullmaktslagar; den 31 okt. av professor Eric C. Bellquist: Om presidentmakten i Nordamerika; den 8 dec. av jur. och fil. kand. Sune Holm: Regeringsformen § 16. I genomsnitt ha 24 medlemmar varit närvarande.

Vid Högskolan har ingen doktorsavhandling under året ventilerats i statskunskap, och ingen förändring i läraruppsättningen har skett.

Lars Frykholm.

Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Ordförande i föreningen har under hela året varit professor Axel Bruswitz och vice ordförande docenten Gunnar Heckscher. Som sekreterare har fungerat under vårterminen fil. kand. Carl-Henric Höjer och under höstterminen fil. kand. Arne Wählstrand. Skattmästare har varit fil. lic. Lennart Hartmann.

Föreningen räknar f. n. (december 1939) 58 medlemmar.

Under året ha hållits 4 föreningssammanträden, varav 2 under vårterminen och 2 under höstterminen. Genomsnittligen ha 18 medlemmar deltagit i sammanträdena, vilka hållits dels å Hushållsskolan, dels å Källaren Lejonet.

Vid varje sammanträde ha föredrag förekommit. Den $^{10}/_3$ talade docenten Elis Håstad över ämnet »Autoritära demokratier»; den $^5/_5$ fil. kand. Arne Wählstrand över »Lagerheimiska krisen och Boströms avgång i belysning av nyare källor»; den $^{12}/_{10}$ professor Herbert Tingsten över »Konservatismens utveckling efter franska revolutionen» samt den $^1/_2$ professor Eric Bellquist vid Berkley University, U. S. A., över »Presidentmakten i Förenta staterna».

Vid årets sista sammanträde antydde ordföranden, professor Bruswitz, att föreningen kunde se tillbaka på en 20-årig verksam-

het. Med anledning av det bekymmersamma världsläget hade föreningen icke velat vidtaga några åtgärder för att fira »jubileet».

Två nya volymer, n:r 9 och 10, ha under året utgivits å föreningens skriftserie, nämligen Gunnar Heckscher: »Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige» samt Arne Björnberg: »Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905».

Under året (höstterminen) har vid Uppsala universitet en avhandling ventilerats inom ämnet statskunskap, nämligen »Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905» av fil. lic. Arne Björnberg, upl. Som opponenter fungerade docenten Gunnar Heckscher och bibliotekarien, fil. lic. Bror Gösta Cederström.

Arne Wählstrand.

Ansökningar om understöd Från J. H. Palmes fond för ekonomisk från J. H. Palmes fond. upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 januari år 1940 ingivas till föreningens sekreterare fil. lic. Klas Böök (Sveriges riksbank, Stockholm), vilken på begäran lämnar närmare upplysningar. Av skrift, som utarbetats med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till styrelsen.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverge. Sthm. 1939. No 46 (17/11). *Lind, A.,* Byråkrati — fara eller skrämskott? s. 467—74.

Granskaren. Kultur, ekonomi, politik. Åbo. 1939. 10 (okt.). *Colliander, B.,* Filosofi och fakta om nationalismen, s. 120—22. — *Lindman, S.,* Drag ur den finländska liberalismens 1800-tals historia, s. 126—28.

Industriförbundets meddelanden. Sthm. 1939. No 7 (okt.). Statliga kristidsorgan, s. 405—15.

Sociala meddelanden. (Statistiska meddelanden. Ser. F). Utg. av k. socialstyrelsen. **Sthm. Bd 49 (1939). No 8.** Sociala frågor vid 1939 års riksdag, s. 537—60. — **No 9.** Statliga kristidsåtgärder (kristidsförvaltningens organ), s. 625—31.

Officersförbundsbladet. Officiellt organ för Svenska officersförbundet. Sthm. 1939. No 10 (okt.). *Häslad, E.*, Författningsutvecklingen i Europa efter världskriget. Några huvudlinjer, s. 170—72.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Sthm. 1939. H. 5. *Sundén, R.*, Krispolitiken och de konstitutionella fullmakterna, s. 271—84. — *Herlitz, N.*, Lag och förordning, s. 285—93.

Historisk tidskrift. Sthm. 1939. H. 3. *Koht, H.*, Ett historisk syn på den norsk-svenske unionen, s. 277—92. — Ett aktstycke från riksdagen i Uppsala 1598 (meddel. av) *Ludmilla Bachmann*, s. 295—98.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Sthm. 1939. H. 9 (nov.). *Sundberg, H. G. F.*, Den kommunala självstyrelsen. Inledningsanförande med diskussion, s. 495—507.

Gads danske Magasin. Khvn. 1939. (11) Okt. *Vigen, A.*, Europa under Socialismens Dobbelttegn, s. 481—90.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Khvn. 1939. H. 3. *Reuterskiöld, C. A.*, Svenska riksdagens frågeinstitut, s. 161—65. — *Thulin, G.*, I vilka fall betecknas en svensk författning i dess rubrik såsom lag? s. 206—09. — *Sjöholm, E.*, Polisväsendet i Finland, några intryck från en studieresa, s. 210—20. — *Östlid, H.*, Nordisk kirkeadministrasjon, s. 221—26. H. 4. *Castberg, F.*, Stat og individ i norsk offentlig rett, s. 241—65.

Nordisk Tidsskrift for international Ret. Khvn. Vol. 10 (1939). Fasc. 2/3. *Sandberg, G.*, Folkförbundspaktens sanktionssystem och neutraliteten, s. 81—106. — *Hambro, E.*, Ideologisk nötralitet, s. 107—15. — *Castberg, F.*, Politikk og folkerett, s. 116—29.

Internasjonal politikk. Oslo. 1939. No 7/8 (nov.). *Broch, L.*, Palestina, s. 212—30.

The annals of the American academy of political and social science. Philad. 1939. Vol. 206 (Nov.). Government expansion in the economic sphere: Modern government and the economic order, s. 1—34. Setting the framework for economic enterprise, s. 35—55. Protection, guardianship, and security, s. 56—85. Regulation, s. 86—99. Stability, co-ordination, and planing, s. 100—41. Conservation, s. 142—54. Government as enterpriser, s. 155—70.

The fortnightly. Lond. 1939. No 876 (Dec.). *Belloc, H.*, Whiggery, s. 646—54. — *Carter, W. Horsfall*, The challenge to democracy, s. 665—71. — *Mariott, J.*, History and politics. [*Oman, Ch.*, On the writing of history. Lond. 1939] s. 672—78.

The Cambridge historical journal. Cambr. Vol. 6. No 2 (1939). *Crawley, C. W.*, French and English influences in the Cortes of Cadiz, 1810—1814, s. 176—208. — *Ransome, M.*, The press in the general election of 1710, s. 209—21.

Politica. [Publ. by] the London School of economics and political science. Lond. 1939. No 17. (Sept.). *Wright, Q.*, Political activities of the League of nations, s. 197—219. — *Gough, J. W.*, Political trusteeship, s. 220—47. — *Woodward, E. L.*, The place of Lord Acton in the liberal movement of the nineteenth century, s. 248—65. — *Jennings, W. I.*, Notes on constitutional developments, s. 266—74.

The political quarterly. Lond. Vol. 10 (1939). No 4 (Oct./Dec.). *Martin, K.*, The Ministry of information, s. 502—16. — *Friedrich, C. J.*, Democracy and dissent, s. 571—82.

Political science quarterly. New York. Vol. 54 (1939). No 3 (Sept.). *Kirk, G.*, Philippine — American relations: recent trends, s. 321—42. — *Kleiler, F. M.*, Governmental determination of units for industrial representation, s. 343—63.

The contemporary review. Lond. 1939. No 888 (Dec.). *Benn, Wedgwood*, The war and India's freedom, s. 652—59.

The American historical review. Richmond/New York. Vol. 45 (1939/40). No 1 (Oct.). *Sims, Ch. Strateman*, The Speaker of the House of Commons, an early seventeenth century tractate [Hakewill, W., (?) Concerninge the Speakers dutie in putting of things to the question.], s. 90—95.

The English historical review. Lond. 1939. No 216 (Oct.). *Gash, N.*, The influence of the Crown at Windsor and Brighton in the elections of 1832, 1835, and 1837, s. 653—63.

Quarterly review. Lond. 1939. No 542 (Oct.). *Mariott, J. A. R.*, National unity and party government, s. 337—54.

L'Année politique française et étrangère. Paris. 1939. Fasc. 3 (août). Le manifeste des intellectuels français en faveur de l'indépendance tchèque et du rétablissement du droit en Europe, s. 173—77. — *Ripka, H.*, La Tchécoslovaquie depuis l'invasion allemande et les menées pangermanistes, s. 178—93.

L'esprit international. (The international mind.) Paris. 1939. 52 (oct.). *Butler, N. Murray*, Vers un monde fédéral, s. 515—30. — *Meyer, K.*, Les bases historiques de l'état national moderne, s. 576—601.

Revue bleue politique et littéraire. Paris. 1939. No 8 (août/sept.). *Prade, Y. G.*, En marge des derniers décrets-lois, s. 289—92.

Revue des deux mondes. Paris. 1939. 17 (1 sept.). *d'Harcourt, R.*, L'Autriche sous le régime Hitlerien, s. 40—59. 22 (15 nov.). *Rivaud, A.*, La révolution allemande et la guerre, s. 137—56.

Revue de Paris. Paris. 1939. No 21 (1 nov.). *Lauzune, S.*, Bolchévisme et communisme, s. 709—17.

Revue internationale de sociologie. Paris. 1939. Nos 7/8 (juillet/août). *Joussain, A.*, La préparation intellectuelle des révolutions. Les théories morales en France et en Angleterre au 18:e siècle, s. 381—400.

Finanzarchiv. Tüb. N. F. Bd 7 (1939). H. 2. *Müller, H.*, Die staatsrechtliche und staatspolitische Stellung des Rechnungshofs im Dritten Reich, s. 193—205. — *Boesler, F., & Engel, H.*, Organisation, Aufgaben und Grundfragen des staatlichen Rechnungs- und Kontrollwesens. Eine Arbeitsbericht, s. 294—317.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche. Berl. 1939. H. 5 (Okt.). *Schmitt, C.*, Führung und Hegemonie [Triepel, H., Die Hegemonie. Ein Buch von führenden Staaten. Stuttg. & Berl. 1938.], s. 513—20.

Jomsburg. Völker und Staaten im Osten und Norden Europas. Vierteljahrsschrift. Jahrg. 3 (1939/40). H. 1/2. *Taube, A.*, Die Entstehung der estnischen Eigenstaatlichkeit 1917—1920, s. 24—36. — *Colliander, B.*, Staats- und Nationsgefühl in Finnland, s. 36—44.

Vergangenheit und Gegenwart. Monatschrift für Geschichtsunterricht und politische Erziehung. Lpz./Berl. 1939. H. 9/10. *Prokert, H.*, Böhmen und das Reich, s. 524—35.

Verwaltungsarchiv. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit. Berl. Bd 44 (1939). H. 3. *Dassel, U. v.*, Das Recht der Verwaltung von Reichs- und Landstrassen, s. 237—72.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berl. 1939. H. 1 (1. Jan.). *Seyss-Inquart*, Selbstverwaltung in der Ostmark, s. 9—11. **H. 7 (1. April).** *Thierack*, Recht und Richter in den autoritären Staaten, s. 219—24. **H. 8 (15. April).** *Lo Verde, G.*, Die verfassungsrechtliche Stellung der neuen faschistischen Kammer, s. 257—60. **H. 11 (1. Juni).** *Weber, W.*, Reichsrecht, Landesrecht, Reichsgaurecht, s. 367—71. **H. 14 (15. Juli).** *Markull, F.*, Die Selbstverwaltung der preussischen Provinzen als Vorbild für die Selbstverwaltung der Reichsgaue, s. 453—86.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 29 (1939). H. 4 (April). *Schönfelder, W.*, England und Indien, s. 276—85. **H. 8/9 (Aug./Sept.).** *Canepa, A.*, Die Italienischen Studien zur Doktrin des Faschismus. Ein Überblick von 1933 bis 1938, s. 563—72. **H. 10 (Okt.).** *Maurach, R.*, Liberalismus und Judenpolitik im Zarenreich, s. 609—16.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 99 (1938/39). H. 4. *Raupach, H.*, Staat, Gesellschaft und Friedensordnung in Böhmen, s. 721—37.

Zeitschrift für Völkerrecht. Berl. Bd 23 (1939). H. 3. *Scupin*, Rechtsfragen der britischen Palästina-Politik, s. 257—77. — *Göppert, O.*, Die letzte Entwicklung des Sanktionssystems in Genf, s. 278—300.

HERBERT TINGSTEN: *De konservativa idéerna. (Orientering i aktuella ämnen.)* 255 sid. Häft. kr. 5: 75, inb. kr. 7: 25.

Föreliggande arbete utgör det andra i sitt slag. För några år sedan behandlade professor Tingsten i samma serie »Den nationella diktaturen», och det uttalas i förordet, att även socialismen och liberalismen skola presenteras på samma sätt.

Utan att ingå på någon diskussion av de förtjänster och fel, som utmärka den föregående boken, må det dock här framhållas, att den nu utkomna är vida överlägsen. Den är skriven med en frihet från partisinne, som blir desto mer aktningvärd i betraktande av författarens tidigare ådagalagda starka politiska lidelse. Framställningssättet är glänsande, urvalet av författare är representativt, och den ytlighet, som sammanhänger med själva arbetets art, är så paradoxalt det kan låta på visst sätt rentav en förtjänst, när det gäller en populär skrift om ett så föga populärt ämne. Därtill kommer, att förf. visar prov på sin vanliga förmåga att, visserligen ej alltid men åtminstone i många fall, intuitivt träffa det väsentliga, också när han ej haft tillfälle att begagna mera än en mindre del av det föreliggande materialet. Som »Orientering i aktuellt ämne» är boken kort sagt förträfflig, och den svenska allmänheten är att lyckönska till den utomordentligt värdefulla serie översikter av de politiska ideologierna, som här håller på att växa fram.

Emellertid har skriftserien även ett annat syfte än den populärvetenskapliga orienteringens. Förf. uttalar i förordet, att han dels önskar »framhäva de mera betydelsefulla och framför allt de mera originella dragen» i de skilda åskådningarna, »dels, i den mån så kan anses behöfligt, angiva de godtyckligheter eller tankefel, som varit väsentliga för deras utformande». Vad det första syftet beträffar, må blott uttalas den förmodan, att förf. med »originella» drag avser de för varje åskådning mest kännetecknande, och att det icke är någon principiell uppfattning utan blott hans särskilda författartemperament som gör, att hans redogörelser uppvisa en viss dragning till det kuriösa. Det andra syftet motiveras närmare. Det är, framhåller förf., »naturligtvis ej fråga om att kritisera värderingar — i fråga om dessa föreligger ju ej sanningsspörsmålet». Men enligt hans mening äro värderingarna i politiska åskådningar ej av fundamental betydelse: »Verklighetsomdömena spela huvudrollen».

Förf. utlovar en särskild undersökning av hithörande frågor, och det må därför i denna recension lämnas därhän, om en dylik boskillnad mellan åskådningarnas rent intellektuella moment och värderingarna över huvud är möjlig. Men även om man i detta fall skulle ställa sig på förf:s ståndpunkt, måste ett par reservationer göras. Det kan för det första givetvis ej vara tillåtligt att använda en analys av denna art i syfte att suggerera fram en viss negativ eller positiv värdering av de olika åskådningarna. Förf. torde själv vara den förste att medgiva, att man då skulle komma att på ett farligt sätt närma sig de skenbart intellektuella men i verkligheten värdebetonade satser, vilkas förekomst med sådan skicklighet påvisats av Axel Hägerström. Och vidare måste påvisandet av tankefel och godtyckligheter i en viss åskådning eller hos en viss författare under alla förhållanden grunda sig på riktiga referat. Med sådana måste härvid förstås referat, som ej blott äro formellt korrekta, utan därutöver även ha den egenskapen, att de taga sikte på det väsentliga i den refererade framställningen. Då det är fråga om att diskutera ej blott en enstaka skrift av en enstaka författare, utan dennes hela produktion, och än mera en åskådning, företrädd av flera auktorer, tillkommer kravet på en sammanställning av de olika arbetena, som likaledes betonar de viktigaste gemensamma momenten, liksom även de huvudsakligaste punkter, där skiljaktigheter föreligga. För dylika referat och sammanställningar bör man även kunna kräva tillämpning av den gamla regeln, att i valet mellan olika möjliga tolkningar av ett uttryck eller en tankegång den tolkning i första hand bör beaktas, som ger en ur författarens tidsbestämda synpunkt förnuftig mening.

Det visar sig sålunda, att man måste ställa ytterst stränga krav på de referat, som skola ligga till grund för kritiken. Håller »De konservativa idéerna» även i detta avseende måttet? På åtskilliga punkter måste även en kritisk granskare erkänna, att så är fallet. På andra punkter kan ej ens den största välvilja undanskymma bristerna. En detaljerad granskning i dessa avseenden försvåras därigenom, att förf. till följd av arbetets populärvetenskapliga karaktär är befriad från skyldigheten att anföra belägg för sin framställning. Några exempel på bristerna kunna dock utan svårighet anföras.

Den förste författare som behandlas är rimligt nog Burke. Som dennes huvudarbeten nämnas »Reflections» och »An appeal from the new to the old whigs». Professor Tingsten har också i huvudsak byggt sin framställning på dessa skrifter; enstaka citat från ett par tidigare parlamentstal rubba ej det intrycket, att han ej i nämnvärd grad är förtrogen med Burkes omfattande produktion från kvartsseket före franska revolutionen. Att detta är en betydande svaghet, torde vitsordas av var och en som något sysslats med Burke och Burke-litteraturen. »Reflections» blev visserligen åtminstone utanför England Burkes mest populära arbete, men är utan tvivel ett av de minst genomtänkta och skattades av sådana samtida inom

och utom England, vilka tidigare varit förtrogna med engelsk politisk diskussion, aldrig särdeles högt. Därtill kommer, att professor Tingsten på detta sätt kommer att förbigå en mängd av Burkes viktigaste tankegångar: om partiväsendet, oppositionens uppgifter och betydelsen av ett av regeringen oberoende parlament (*Thoughts on the cause of the present discontents*); representationsbegreppet, polemiken mot kravet på imperativa mandat och invändningarna mot även den mest lagbundna formella demokrati (talen i Bristol); tolkningen av det brittiska imperiets natur och uppgifter (talen i den amerikanska frågan samt vid åtalet mot Warren Hastings); för att blott nämna några av de mest framträdande exemplen. En framställning av Burke, i vilken dessa moment saknas, blir så ofullständig, att den måste betecknas som direkt missvisande.

Men även referaten av själva »Reflections» äro onöjaktiga. Ibland kan man konstatera detta med ledning av förf:s egna citat. Sid. 24 anföras några dylika, av vilka det senare avser det bekanta: »Society is indeed a contract . . .» (översättningen: »Sambället bygger i själva verket på ett avtal» är som synes ej fullt korrekt). Sid. 27 påvisas med rätta, att Burke i fortsättningen insätter »stat» i stället för »sambälle»; det visas dock ej, att denna förändring i sammanhanget är av någon betydelse. I fortsättningen säger förf.: »staten blir liktydig med den bestående staten eller statsstyrelsen och plötsligt har Burke bevisat, att störtandet av monarkien i Frankrike är ett våldsdåd mot själva det franska samhället, ett slags uppsägande av samhällskontraktet». Man söker förgäves något dylikt i denna del av »Reflections». Frånsett att skriften utkom 1790, då det ännu ej kunde talas om »störtandet av monarkien i Frankrike», som ej ägde rum förrän 1792, talar Burke här alls ej om Frankrike, utan om England samt om författningsreformer i allmänhet. Och vidare finnes icke ett ord, som ger vid handen att han identifierar staten med statsstyrelsen; vilket ej hindrar förf. att sid. 30 tala om »det förut refererade resonemanget om samhället såsom liktydigt med statsstyrelsen».

Här är det sålunda direkt fråga om »*suggestio falsi*». Vanligare är givetvis »*suppressio veri*». Två exempel härpå må anföras.

Sid. 28 citeras (fullt korrekt) en passus i »Reflections», som avser faran av att låta folkets stora flertal få det intrycket, att religionen av överklassen anses som »en uppfinning för att hålla massan i lydnad».¹ Man får givetvis det intrycket, att detta skall vara huvudskälet för de härskandes religiositet. Intet kunde emellertid vara orimligare. Statslivet är, säger Burke några sidor förut, invigt åt religionen »that all who administer in the government of men, should have high and worthy notions of their function and destination; that their hope should be full of immortality; that they should not look to the paltry self of the moment, no to the temporary and transient praise of the vulgar, but to a solid, permanent exi-

¹ Burke: Works (World's Classics), IV: 111.

stence, in the permanent part of their nature, and to a permanent fame and glory, in the example they leave as a rich inheritance to the world . . . All persons possessing any portion of power ought to be thoroughly and awfully impressed with an idea that they act in trust; and that they are to account for their conduct in that trust to the one great Master, Author and Founder of society.»¹ Och omedelbart efter det av förf. anförda citatet heter det: »The Christian statesmen of this land would indeed first provide for the *multitude*; because it is the *multitude*; and is therefore, as such, the first object in the ecclesiastical institution, and in all other institutions.» Men de äro även medvetna om religionens betydelse för de stora och mäktiga själva: »They are sensible that religious instruction is of more consequence to them than to any others; from the greatness of the temptation to which they are exposed; from the important consequences that attend their faults; from the contagion of their ill example; from the necessity of bowing down the stubborn neck of their pride and ambition to the yoke of moderation and virtue; from a consideration of the fat stupidity and gross ignorance concerning what imports men most to know, which prevails at courts, and at the head of armies, and in senates, as much as at the loom and in the field.»² Det är intressant att konstatera, att Burke verkligen använder det argument för religionens roll i statslivet, som förf. citerar. Men att presentera detta såsom huvudpunkten i hans framställning är en — givetvis oavsiktlig — förvanskning av materialet.

I diskussionen av statsstyrelsen betonas främst de konservativa synpunkterna, säger förf. sid. 28: ett lands författning får icke reformeras efter abstrakta principer. Riktigheten av referatet i denna del kan icke bestridas. Men man frågar sig, varför förf. fördömler, att Burke med stor kraft betonar, att förändringar och reformer likväl äro oundgängligen nödvändiga: »A state without the means of some change is without the means of its conservation. Without such means it might even risk the loss of that part of the constitution which it wished the most religiously to conserve.»³ Rec. hyser den uppfattningen, att detta just är en för konservatismen betecknande tankegång. Om så är, bör den givetvis av detta skäl särskilt betonas. Är förf. av annan mening, hade han haft nästan ännu större skäl att betona dess förekomst hos Burke, eftersom han därmed skulle ha funnit denne avvika från konservatismen i allmänhet.

Om förf. när det gäller urvalet bland Burke's skrifter möjligen skulle kunna stödja sig på det argumentet, att »Reflections» trots allt blivit den mest allmänt lästa, oavsett vilket värde som bör tillmätas densamma i övrigt, har han däremot i fråga om Disraeli tydligen följt någon helt annan princip. Av de otaliga dokument,

¹ Ibid. IV: 101 f.

² Ibid. IV: 111 f.

³ Ibid. IV: 23.

i vilka dennes åskådning framlagts, ha otvivelaktigt parlaments-talen — utförligt refererade och citerade i den stora Disraeli-biografien — gjort det största intrycket på samtiden. För den senare engelska konservatismen däremot ha de politiska romanerna Coningsby och Sybil ansetts ha haft den största betydelsen. Vid sidan härav bör nämnas biografien över Lord George Bentinck, som innehåller motiveringen för torypartiets brytning med Sir Robert Peel, och som visserligen aldrig blev någon »best-seller» men i varje fall på ett halvår utkom i fyra upplagor med sammanlagt 2750 exemplar.¹

Men Disraeli utgav i ungdomen, strax innan han tagit sitt inträde i parlamentet, ett par andra skrifter, »Vindication of the British Constitution» och »The spirit of whiggism». Obestriddligen presenteras hans (likväl ännu ej fullt utbildade) konservativa ideologi här på ett mera överskådligt och för vetenskapsmannen lättillgängligt sätt än i de många uttalanden, vilka ur andra synpunkter äro mera betydelsefulla. Att professor Tingsten observerat och omnämnt dessa skrifter är värt allt erkännande; men det är med häpnad man konstaterar, att han ägnat nästan hela sin framställning åt de två ungdomsarbetena, under det att Sybil och Coningsby blott presenteras i ett par lösryckta citat, utan alla försök att analysera de grundläggande problemställningarna. Biografien över Bentinck nämnes alls ej. Disraelis parlamentstal, av vilka exempelvis ett, om chartistpetitionen i juli 1839, innehåller den första sammanhängande framställningen av talarens patriarkaliska program för den sociala frågans lösning,² analyseras ej heller. Resultatet blir en studie, vilken skulle kunna utgöra en synnerligen läsvärd essay med titeln »Den unge Disraelis författningsprogram», men som alls ej fyller sin plats i en framställning av de konservativa idéerna.

En liknande ensidighet förefinnes också beträffande en annan av de »socialreformatoriska» konservativa: Sismondi. Det är synnerligen värdefullt, att förf. ställt in denne i sammanhanget, eftersom hans betydelse för europeisk konservatism i fortsättningen varit större än vad som i allmänhet erkänts. Den konservativa grundinställningen hos Sismondi återfinnes nu, som förf. också konstaterar, redan i hans 1819 utgivna nationalekonomiska huvudarbete. Men dessutom utgav han 1836 »Etudes sur les constitutions des peuples libres», en bok som delvis synes bygga på äldre förlagor och som ojämförligt mycket klarare uttrycker hans konservatism, särskilt på det politiska området, och som betonar sambandet mellan de sociala och de konstitutionella problemen på ett synnerligen intressant sätt.

Stort intresse ägnar Tingsten åt Adam Müller, vilkens »Elemente der Staatskunst» presenteras som »den tyska romantikens ojämförligt främsta politiska produkt». Tyvärr har framställningen av

¹ Monypenny och Buckle: *Life of Disraeli*, III: 330.

² Hansard, 3rd ser., XLIX: 246 ff.; Monypenny och Buckle: a. a., II: 82 ff.

Müllers åskådning betydande brister. En orsak härtill är sannolikt, att förf. hela tiden använder en författningspolitisk frågeställning, under det att problem av denna art spela en ytterst begränsad roll i Müllers arbete, där den statsteoretiska analysen tillämpar helt andra kategorier. Men därtill kommer även onöjaktigheter i referaten, vilka endast kunna förklaras genom bristande noggrannhet.

Först må observeras frågan om monarkens ställning. »Suveränen i staten är detta folks idé», refererar förf. (sid. 57), »... monarken, som kallas suverän och som förutsättes vara enväldig, representerar det eviga folkets idé, denna idéns suveränitet.» Det skall ej bestridas, att Müller använder ordet »suverän» om fursten. Vad förhållandet mellan suveränitet och nationalidé beträffar, är det ej fullt klart, vilket ställe hos Müller som avses. Sannolikt är det emellertid följande¹: »Auf die Frage: 'was ist der Souverän?' *antworteten* jene unglücklichen Apostel der Freiheit: 'wer anders, als eben Der, welcher in der Mitte steht und die Gewalt in den Händen zu haben scheint ...'; *anstatt zu antworten*: 'der Souverän ist nichts anderes, als eben die Idee jenes grossen Bundes, welchen das Volk ausdrückt, und bis in seinem letzten, kleinsten Elemente allgegenwärtig trägt ...» Innebörden är alltså helt enkelt, att monarkien måste fattas symboliskt. Huru förhåller det sig då med påståendet att monarken »förutsättes vara enväldig»? Några rader efter det av prof. Tingsten sid. 57 anförda citatet (»gentemot de eviga personerna ... och ögonblicket») heter det hos Müller: »Die Erfahrungen unserer Zeit haben gelehrt, dass weder eine absolut-republikanische, noch eine absolut-monarchische Form möglich ist, sondern *dass Republikanismus und Monarchie nichts anderes, als die beiden gleich notwendigen Elemente jeder guten Verfassung sind.*»² Några sidor senare följer det uttalande, som förf. därpå citerar (»ju friare ... eller suveränare»); det framgår emellertid fullt tydligt av sammanhanget, att Müller här med »suveränen» avser icke monarken utan den suveräna lagen, vars styrka blir större, varje gång en ökning av frihetssfären leder till en konflikt mellan konung och folk.³ Hans terminologi är inkonsekvent, i synnerhet som han strax därpå åter använder ordet suverän i dess andra bemärkelse, men något envælde eller någon »total stat» är alldeles ej på tal. Och på ett annat ställe betonar detta ytterligare: »Jede Krankheit des Staates, wie des Menschen, ist Herrschaft eines einzelnen, einseitigen Organs über die anderen, oder auf Kosten des Ganzen, des Organismus.»⁴ Mot Fredrik den stores regeringssätt invänder han, att staten för honom varit blott »eine nur so viel als möglich zu vollendende Maschine in der Hand der höchsten Gewalt.»⁵ Och redan i början av sina föreläsningar talade han om »einem Lande

¹ Müller: *Elemente der Staatskunst*, 1809, I: 205.

² Müller: a. a., I: 253. Originalets kursivering.

³ Müller: a. a., I: 257.

⁴ Müller: a. a., II: 158.

⁵ Müller: a. a., II: 167.

wie Deutschland — wo bei verschlossenen Türen regiert wird, und wo, wenige glückliche Staaten ausgenommen, die Regierungsbeschlüsse über die Häupter uneingeweihter Untertanen hergehen, wie der Wind und die Wolken, von denen niemand sagen kann, woher sie kommen, und wohin sie fahren, oder was sie bedeuten . . .»¹ Huru någon efter att ha läst dessa ställen hos Müller skall kunna påstå, att monarken enligt hans mening »förutsattes vara enväldig», förefaller rec. obegripligt.

På vad sätt inskränkas då furstens befogenheter? Här komma vi just till den punkt, där förf:s ensidigt författningpolitiska problemställning hindrar honom att rätt förstå Müller. Ty den viktigaste inskränkningen består däri, att varken fursten eller representationen eller båda tillsammans stifta lag, utan att lagen växer fram endast och allenast genom domstolarnas rättstillämpning. Lagen skall växa fram »vor der Seele des Richters»,² mot andra lagstiftningsmetoder i avgörande frågor vänder Müller — som här har de engelska domstolarnas praxis för ögonen — satsen: »die Gesetze werden nicht manufacturiert».³

Det skulle föra för långt att här ytterligare granska framställningen av Müllers åskådning, vilken även när det gäller äganderätten av förf. förlänas en ensidig prägel, som saknas i det refererade arbetet. Ett par liknande exempel skola i stället anföras beträffande tvenne andra auktorer, Savigny och Hegel. På tal om den förres uppfattning om kontinuiteten i rättsskipningen konstruerar förf. sid. 65 fram en motsägelse: »Härvid förklaras motsägende å ena sidan, att kontinuiteten är orubblig, att medvetandet om detta och viljan att bevara kontinuiteten är av den största betydelse . . .» Härmed förhåller det enligt Savigny sig sålunda. Om en lagbok antages, som ej överensstämmer med den historiskt framvuxna rättens grundläggande principer, tillämpas i verkligheten ej den sålunda stiftade lagen: »Die Rechtspflege wird scheinbar durch das Gesetzbuch, in der Tat aber durch etwas anderes, was ausser dem Gesetzbuch liegt, als der wahrhaft regierenden Rechtsquelle, beherrscht werden.» Men därav följer, att uppmärksamheten avledes från den sanna rättskällan, d. v. s. de historiskt framvuxna rättsgrundsatserna, varigenom respekten för lagen undergräves.⁴ Någon motsägelse föreligger sålunda ej, blott man beaktar den centrala roll som hos Savigny liksom hos Müller spelas av den i domstolarna tillämpade, historiskt framvuxna sedvanerätten.

Framställningen av Hegels statsfilosofi är kanske det mest lysande partiet i hela det här recenserade arbetet. Likväl saknas ej heller där exempel på att förf. i någon mån förenklat problemen för sig. »Suveräniteten måste», säger han (sid. 72), »enligt Hegel

¹ Müller: I: 17 f.; jfr G. Heckscher: Svensk konservatism före representationsreformen, I: 67.

² Müller: a. a., I: 194.

³ Müller: a. a., I: 101.

⁴ Savigny: Vom Beruf unserer Zeit, 1814, 22 f.

tillhöra en fysisk, med vilja utrustad person, monarken.» Men vad som här bort betonas, det är, att Hegel icke använder uttrycket suveränitet i betydelsen envælde. I ett tillägg till samma paragraf i sin rättsfilosofi (§ 279) säger han nämligen också: »Hiermit soll nicht gesagt werden, dass der Monarch willkürlich handeln dürfe; viel mehr ist er an den konkreten Inhalt der Beratungen gebunden, und wenn die Konstitution fest ist, so hat er oft nicht mehr zu tun, als seinen Namen zu unterschreiben.» I själva verket gör sig förf. strax därefter skyldig till en betänkelig oklarhet i begreppen, då han säger att Hegel »utan vidare» »identifierar . . . den högsta statsmakten med furstens person». Efter bokstaven är detta riktigt, men det framgår av sammanhanget, att förf. med »högsta» avser den i sista hand *ensam* avgörande makten, under det att Hegel menar, att den »högsta» statsmakt, utan vars tillvaro ingen stat finnes, vid sitt avgörande på viktiga punkter är bunden genom de lägre statsmakternas avgöranden. Något envælde behöver således alls ej föreligga, blott ett tvång till samverkan. En annan fråga är sedan om Hegel på andra punkter givit uttryck åt en motsatt mening, eller de praktiska slutsatser som dragits ur Hegels lära; men därom är här icke tal.

Förestående granskning grundar sig icke på någon fullständig jämförelse mellan förf:s framställning och de av honom behandlade auktorernas egna arbeten. Exemplen ha valts på måfå eller med hänsyn till rec:s egna intressen. Kanske har detta tillfälligtvis lett till, att just de svagaste punkterna kommit att bli behandlade; kanske skulle å andra sidan en fullständigare granskning ha givit ytterligare exempel på samma sak. Det har vidare i främsta rummet blivit fråga om att anlägga noggrannhetssynpunkter av ett slag, som brukar aktualiseras vid de flesta akademiska disputationer, men som professor Tingsten måhända i kraft av sin allmänt erkända och av ingen bestridda ställning som en av våra främsta samhällsforskare måhända anser sig kunna taga tämligen lätt. Rec. vill även för sin del framhålla, att de påvisade bristerna ur synpunkten av arbetets brukbarhet för populärvetenskaplig upplysningsverksamhet äro av ganska underordnad betydelse, ehuru ej helt betydelselösa.

Men det är här fråga om ett arbete, som framträder med anspråk på att vara på en gång populär skrift och en vetenskaplig originalundersökning. I sin sistnämnda egenskap måste den, oavsett förf:s ställning, oavsett mängden av originella och fruktbringande uppslag, motsvara samma krav som andra avhandlingar. Det kan ej vara oriktigt om ens blott några av de »ständiga glidningar» i tankegången, för vilka han anklagar Burke, vid närmare påseende befinnes föreligga icke hos Burke utan hos prof. Tingsten. Det kan ej sakna intresse att konstatera, att han i urvalet bland sina auktorers arbeten förfarit godtyckligt; att han pådiktat åtminstone en av dem, Adam Müller, att vara förespråkare för enväldig monarki,

under det att denne i själva verket bestämt anslutit sig till tanken om ett blandat statskick; att hans påstående om motsägelsefullhet på en viktig punkt hos Savigny i själva verket visar sig vara grundat på otillräcklig analys av dennes framställning. Detta förtjänar att påpekas, även om rec. samtidigt vill uttala sin respekt för förf:s på många punkter dokumenterade skarpsinne och lysande framställningskonst.

Gunnar Heckscher.

G. HECKSCHER: *Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige.* 257 sid. Uppsala 1939.

Docent Gunnar Heckscher ger i första kapitlet av sitt ovan nämnda arbete en framställning av »Historiska skolan och konservatismen utanför Sverige» (sid. 15—69). Därefter redogör han i fyra särskilda kapitel för viktiga sidor av svensk konservatism från och med år 1809; särskilt ingående behandlas Geijer och Järta. I ett slutkapitel sammanfattas och kommenteras undersökningens resultat.

Mitt syfte är icke att recensera Heckschers arbete i dess helhet. Om den svenska konservatismens utveckling saknar jag de specialkunskaper, som härför skulle vara erforderliga. Det må dock tillåtas mig att framhålla, att, såvitt jag kan bedöma, de partier av arbetet, som behandla Sverige, innehålla mycket av intresse och värde; tidigare arbeten bli i skilda avseenden kompletterade. I det följande diskuteras emellertid endast de kapitel (I och VI), som gälla den allmänneuropeiska konservatismens framväxt.

Även dessa kapitel innehålla givande sammanställningar. Särskilt bör erinras om de instruktiva avsnitt, som behandla Rousseaus betydelse och de organiska folk- och statsbegreppen. Men till stora delar är detta parti av Heckschers framställning enligt min mening oklart och missvisande och en kritik på några väsentliga punkter synes därför påkallad.

En genomförd diskussion av Heckschers synpunkter möter svårigheter på grund av bristen på pregnans i hans uttryckssätt. Blott några få exempel kunna här nämnas.

På sid. 17 gör förf. ett uttalande, som, jämte Geijercitatet på försättsbladet, synes utgöra ett slags program för hans idéhistoriska skriftställarskap. »Den i och för sig nyttiga, roliga och icke särdeles svåra tankeövning som består i att analysera ihjäl en samhälls-åskådning . . . har föga eller intet att göra med att studera eller inverka på den politiska och sociala åsiktsutvecklingen som helhet». Vad menas härmed? Enligt min uppfattning menar förf. ingenting mera bestämt; då skulle han icke kunna skriva så oklart. Men låt oss ett ögonblick stanna vid de enskilda uttrycken. Att analysera

ihjäl en åskådning säges vara *icke särdeles svårt*. Ibland är det lätt, ibland svårt, ibland mitt emellan; att kalla det icke särdeles svårt är meningslöst. (Lika klart är att den åsyftade tankeövningen stundom är nyttig — ur en viss synpunkt — stundom onyttig, och att den kan vara både rolig och tråkig). Vad är då att *analysera ihjäl* en åskådning? Alla utgå vi väl från att en vetenskapsman måste analysera en åskådning, som han behandlar. Det, som synes vara olustbetonat för förf., skulle då vara att åskådningen analyserades *ihjäl*. Med detta kan menas antingen blott att åskådningen vid analysen visar sig vara orimlig och osammanhängande — så mycket värre för åskådningen, men detta är icke den analyserandes fel — eller tillika att åskådningen på grund av denna analys förlorar sin övertygande kraft — ett fall, om vilket vetenskapsmannen icke har att bekymra sig (möjligen kan han, om han är road av sådana reflexioner, konstatera dess osannolikhet). Att analysera ihjäl har enligt Heckscher föga eller intet att göra med att *studera eller inverka på åsiktsutvecklingen som helhet*. Det är få av oss förunnat att arbeta med åsiktsutvecklingen som helhet; vi måste nöja oss med en eller flera författare eller en viss tankelinje. Men hur skulle ett studium av helheten tillgå, om det icke byggde på studium och analys av de enskilda författarna? Och vem begär slutligen, att vetenskapsmannen skall *inverka på denna helhet*?

Måhända har Heckscher velat uttrycka tanken, att han framför allt är intresserad av de enskilda ideologiernas historiska rötter och historiska verkningssätt och att den logiska analysen av en teori icke tilltalar honom. I så fall borde han ha sagt det.

I förordet diskuterar förf. idealistisk och materialistisk historieuppfattning. Den idealistiska uppfattningen »betonar det inflytande samtida tänkande och idédiskussion haft som drivande faktor i människornas handlande ... socialdemokratiens och kommunismens frammarsch blir frukten av Marx' och Engels' skriftställareskap och agitation ... Den motsatta uppfattningen ... utgår från att den ekonomiska och sociala utvecklingen alltid varit den ensamt eller åtminstone huvudsakligen avgörande faktorn såväl för det faktiska händelseförloppet som även för idéutvecklingen. Den har skapat uttrycket ideologi för att beteckna en sådan åskådning, som i själva verket intet annat är än en efterhandskonstruktion, tillkommen som täckmantel för klassens eller intressegruppens strävanden mot högst påtagliga och materiella syften». Jag skall här ej stanna vid några detaljer. Det väsentliga är att enligt Heckschers beskrivning båda de berörda historieuppfattningarna bli rena barnsligheter i stället för inslag i relativt invecklade metafysiska tanke-scheman. Även här kan man misstänka, att förf. menar något annat än vad han skriver, att han helt enkelt vill påpeka, att vissa författare lägga huvudvikten vid idéutvecklingen, andra vid den ekonomiskt-sociala utvecklingen. I det följande, liksom i av förf. förut publicerade uppsatser om idéhistoria, möta synpunkter, vilka hos

läsaren knappast framkalla någon reaktion utom förvåning över att en obestriddligt begåvad vetenskapsman gör sig mödan att nedskrivna dylika självklarheter.

Heckscher kallar sitt första kapitel »Historiska skolan och konservatismen utanför Sverige». Han behandlar huvudsakligen författare, som bruka räknas till den historiska skolan eller romantiken, men diskuterar även andra konservativa teoretiker. I slutet av kapitlet betonar han, enligt min mening riktigt, att konservatismen i början av 1800-talet skapade en tämligen utformad åskådning (Heckscher torde mena detta, då han talar om »en idébyggnad, som i allsidighet och grundlighet icke stod liberalismen efter»). Härav följer med nödvändighet, att en författare kan betecknas som konservativ, även om han verkar för genomgripande förändringar; ordet konservatism har förlorat sin ursprungliga innebörd av ovillkorligt fasthållande vid något bestående. I det sista kapitlet framträder likväl en annan tankegång. Här säges att konservatismen måste innefatta ett moment av traditionalism och att den franska legitimismen icke var konservativ »i den mån den var en rent fransk riktning, ty den samhällsordning emigranterna eftersträvade hade redan upphört att existera». Ur hela Europas synpunkt skulle däremot denna legitimism ha varit konservativ. Frånsett inkonsekvensen bör här understrykas det egendomliga i att tala om en riktning som radikal i Frankrike men konservativ i Europa. I överensstämmelse härmed skulle en bestämd ideologi vid en tidpunkt kunna räknas till konservatismen, vid en annan icke. Därmed skulle det bli omöjligt att tala om konservatismen som en särpräglad åskådning. — Det är sant, att konservatismen alltid anknyter till en tradition, men detta innebär ingen svårighet. De franska legitimisterna voro just i stånd att återropa traditionen mot de revolutionära idéernas korta segertid; det ligger ingen orimlighet i att ställa traditionen mot det bestående.

I slutkapitlet är för övrigt bristen på tankereda oroande på varje sida, nästan i varje mening. Några exempel. »I djupaste mening konservativ är den tanken, att bästa sättet att konservera det värdefulla i nedärvda institutioner är att bota deras brister, liksom enda sättet att reformera är att taga den förefintliga verkligheten till grund för fortsatt arbete». Konservatismen definieras alltså med ett vanligt, om också innehållslöst konservativt slagord. Vem vill icke bevara det värdefulla och bota det bristfälliga, vem tror sig icke utgå från »den förefintliga verkligheten»? »En konservativ åskådning kan icke vara statisk . . .» Vad menas med en statisk åskådning; åsyftas måhända en åskådning, som vill oförändrat bevara ett visst läge? »För den generation som upplevat skräckväldet, brumaire, Waterloo och Wienkongressen låg resignationen nära till hands — lika nära som för den som upplevat 1914, 1917, 1919 och 1933». Det låg över tjugo år mellan skräckväldet och Wienkongressen; vilken generation åsyftas? Menar förf. att restaurationstiden var ett utslag av resignerad konservatism hos dem, som bevittnat

de nämnda händelserna och att en dylik konservatism nu är den naturliga linjen för dem, som varit vuxna sedan 1914? Är det fråga om att formulera en vetenskapligt hållbar tankegång eller att snudda vid ett stort historiskt och socialpsykologiskt problem med en slarvig fras?

Den vetenskapliga litteraturen om den tidiga konservatismen synes Heckscher endast i begränsad omfattning ha utnyttjat. Till de mest självständiga och ur den idéhistoriska analysens synpunkt viktiga arbetena på området höra Mannheims stora uppsats *Das konservative Denken* (i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 1927), Neumanns undersökning *Die Stufen des preussischen Konservatismus* (1930) och Rohdens delvis briljanta skrifter (se litteraturförteckningen i min bok *De konservativa idéerna*). Heckscher nämner icke något av dessa arbeten, medan han flitigt citerar skrifter, som i fråga om skarpsinne och originalitet stå på en ojämförligt lägre nivå.

Viktigare är dock att Heckscher på ett egendomligt, för att icke säga oförklarligt sätt förbigått vissa konservativa författare, som höra till den behandlade periodens förnämsta, och däremot bland sina främsta källor uppptar ett arbete som faller inom en vida senare period.

De av det kontrarevolutionära skedets författare, som Heckscher främst behandlar, äro Burke, Hegel, Müller och Savigny. Däremot utelämnas den franska konservatismens teoretiker, de Maistre och de Bonald, samt den konservative extremisten framför andra, von Haller. Detta kunde möjligen ha försvarats, därest Heckscher begränsat sin framställning till den historiska skolan och romantiken. Men detta har han, som redan betonats, icke gjort. I sitt avslutande kapitel ger han en allmän karakteristik av konservatismen. I denna förbigås alltså utan varje motivering några av skedets största konservativa tänkare. Särskilt förvånar det, att Hallers lära icke beaktats; den återopades redan i början av 1820-talet med den största respekt i svensk diskussion (se t. ex. Bibergs uppsats *Om sann och falsk liberalism 1823*) och hörde utan tvivel till restaurationstidens mest inflytelserika.¹

Bland de författare, som Heckscher oftast återopar, äro Sismondi och Calhoun. Den förre är, ehuru han skrev ett av sina huvudarbeten, *Nouveaux principes d'économie politique*, redan år 1819, icke representativ för den kontrarevolutionära konservatis-

¹ I en artikel i *Svenska Dagbladet* 15/3 1939 gör Heckscher gällande, att Haller enligt Srbik icke skulle ha påverkat Metternich. Påståendet är oriktigt. Srbik är angelägen att visa att Metternichs idéer på vissa punkter voro andra än Hallers, men framhåller också, att en av Hallers lärjungar hörde till Metternichs inspiratörer. Det förtjänar nämnas, att t. ex. Hegel och Stahl ägna Hallers teorier stor uppmärksamhet. Boëthius (*Om statslivet*) torde knappast ha orätt, då han kallar Haller »den restaurationsteoretiker ... som utövade det största inflytandet». Även ur teoretisk synpunkt äro Hallers teorier av intresse; Haller hör till de mera logiskt ambitiösa av tidens tänkare.

men; han företrädde en utpräglad socialreformism, som eljest i stort sett är denna riktning främmande. Att den nämnda skriften åberopas, är emellertid i och för sig helt naturligt; det är endast förvånande med tanke på att andra, långt mera representativa ideologer förbigås. Denna sak är av ringa betydelse i jämförelse med det faktum, att Calhouns skrift *A disquisition of government* hör till de mest citerade arbetena. Det kan till och med sägas, att denna skrift är en huvudkälla för Heckscher. Gång efter annan upptages densamma som det mest slående beviset för att den kontrarevolutionära konservatismen hävdade en viss tankegång, som det klaraste uttrycket för den behandlade riktningen. Det är härvid kanske tillräckligt att påpeka, att Calhouns bok utkom år 1851, alltså årtionden efter t. ex. Savignys, Müllers och Hegels arbeten, vid en tidpunkt, då de svenska författare, till vilkas läror Heckschers allmänna exposé skall tjäna som bakgrund, avlidit. Däremot refereras icke t. ex. Disraelis och Stahls tidigare utkomna konservativa arbeten. Men härtill kommer, att Calhoun verkade i en situation, som gör honom föga skickad att representera allmän konservativ uppfattning. Förhållandet mellan Norden och Södern samt frågan om slaveriets upprätthållande dominerade hans författarskap och ger det dess speciella inriktning. Heckscher har här förfarit med suverän godtycklighet:

Då hos Calhoun återfinnas vissa av den historiska skolans idéer, anser Heckscher sig kunna konstatera att denna skolas »idébyggnad var, om icke logiskt fast, så dock mycket naturlig under rådande omständigheter, eftersom man både i Preussen och i South Carolina utvecklade dem på ett så likartat sätt». Emot det här gjorda allmänna påståendet är väl intet att invända; ingen människa lär bestrida, att varje teori är »naturlig under rådande omständigheter». Men »bevisningen» är vilseledande. Den ger icke läsaren kunskap om, att Calhouns arbete utgavs 37 år senare än den historiska skolans huvudskrift, att Calhoun hörde till unionens främsta och teoretiskt mest verksamma statsmän — vadan hänvisningen till South Carolina blir meningslös — och att all sannolikhet talar för att han, liksom andra högt bildade amerikaner, ägt kännedom om det tidiga 1800-talets europeiska tänkande. Visserligen citerar Calhoun icke de författare, som här kunna komma i fråga, men detta är utan betydelse, ty han citerar överhuvud icke några källor i den åberopade lilla skriften.

Heckscher redogör icke för vederbörande författares åskådningar var för sig utan tar upp skilda problem och refererar uttalanden i dessa. Denna metod underlättar godtycke; det blir möjligt att med några citat skenbart visa, att en viss tankegång varit förhärskande, även om flertalet av skedets teoretiker givit uttryck åt helt andra tankegångar. Kombinerad med det godtyckliga urvalet av behandlade författare kan metoden brukas att bevisa snart sagt vad som helst. På flera punkter har förf. också kommit till de mest egenartade resultat.

Innan detta — med ett par slående exempel — påvisas, bör understrykas, att utomordentligt viktiga och intressanta delar av den konservativa ideriktningen förbigås. Om Hegels historiefilosofi givas endast de knappaste antydningar. Müllers och Burkes statsläror beröras endast på ett par punkter. Blott i fråga om organismbegreppet får man en någorlunda uttömmande redogörelse.

Ett problem för tidens författningspolitiska diskussion gällde, skriver Heckscher, »förenligheten av frihet och demokrati, vare sig sedan demokratien hade hela makten eller endast en del därav». Problemet är underligt formulerat: demokrati anses ju av Heckscher, likaväl som av andra, vara ett visst statsskick; vad menas då med att demokratien »hade hela makten eller endast en del därav». Redan från början camouflerar Heckscher på detta sätt konservatismens klart antidemokratiska inriktning. Emellertid: den konservativa lösningen på problemet säges vara »sammanstämmande majoritet. I stället för att helt enkelt räkna röster på ett sätt, måste man räkna dem efter olika grunder och kräva överensstämmande beslut för att något avgörande skall komma till stånd». Ny oklarhet: att räkna röster efter olika grunder är en tanke, som helt är skild från principen om överensstämmande beslut eller sammanstämmande majoritet. Vad menas då med detta senare? Heckscher anför tre exempel. Burke talade om »en förening av motsatta krafter». Detta citat är fullkomligt intetsägande i detta sammanhang, liksom det av förf. efter tyskt mönster använda uttrycket »enhet i mångfald». Lika litet sägande äro några satser av Sismondi, som jämväl anföras. Sedan kommer emellertid ett citat från Calhoun, som i viss mån klarlägger vad som här av Heckscher åsyftas. Enligt Calhoun borde varje betydande klass eller intresse i staten ha ett slags veto oberoende av vilken riktning som ägde majoritet. Calhoun kallar detta »concurrent majority», sammanstämmande majoritet. Han belyser sin mening genom jämförelser dels med jury-institutet, dels med det polska liberum veto.

För Calhoun var denna tanke väsentlig. Det gällde för honom att hävda Söderns rätt att fritt bestämma över sina institutioner, även om de mot slaveriet fientliga grupperna vunno majoritet inom unionen; det gällde med andra ord att trots den tämligen fullständiga demokrati, från vilken han utgick, skydda en minoritets speciella intressen. (Ett typiskt utslag av en sådan tankegång var förslaget, att både Norden och Södern skulle utse presidenter, utrustade med ömsesidig vetorätt.) Men det innebär en nästan otrolig förvanskning, då Heckscher säger att denna teori, som han icke gärna kunnat upptäcka utan Calhouns hjälp, skulle ha varit vägledande för det tidiga 1800-talets konservativa tänkare. Intet enda uttalande anføres, som rimligen kan anses tyda härpå. Och att dessa tänkare icke hade något behov av teorien om »concurrent majority» är uppenbart. Denna teori kan förklaras endast som ett värn mot en genomförd demokrati. Men de kontrarevolutionära teoretikerna urgerade en statsform, i vilken monarken ensam eller monarken jämte

de socialt högre folkgrupperna skulle ha en dominerande ställning. De utgingo från att de »högre» minoriteternas intressen kunde bevaras med helt andra medel än den nödfallsutväg, som Calhoun måste tillgripa.

Då det gäller att framställa de konservativas författningspolitiska idéer på ett mera konkret sätt, gör sig Heckscher skyldig till lika grova förvanskningar. Endast tre krav »kunna sägas vara allmänt erkända av den europeiska konservatismen: en ärftlig monarki, garantier mot demokratisk såväl som monarkisk absolutism, och en folkrepresentation med avsevärt inflytande även för folkets minoriteter».

Huru bevisar nu Heckscher sin tes? Blott några exempel. Enligt Burke måste hela folket representeras eller åtminstone den del därav som hade tillräcklig politisk mognad. Detta är riktigt, ty Burke utformade tanken, att t. ex. kungen och överhuset voro representativa för folket. Men Heckscher underlåter att nämna, att Burke försvarede det bestående engelska systemet, enligt vilket det s. k. folkvalda underhuset utsågs av en liten minoritet av folket och vid sin sida hade av folket helt oberoende statsorgan. Egenheten borde, skrev Burke, ha »en alldeles oproportionerlig ställning i representationen». Möser och Görres voro mot »despotismen». Alldeles riktigt: sedan Aristoteles har ingen uttalat sig för despoti, icke heller de, som verka för envælde. Ordet despoti användes, som för Heckscher torde vara bekant, blott i pejorativ mening. Müller »gisslade de tyska furstarnas brist på förtroende för sina undersåtar t. o. m. inför ett furstligt auditorium». Även Müller, furste- och adelsdyrkaren framför andra, blir sålunda enligt denna »bevisning» anhängare av det »blandade» statsskicket. Det hör till saken, att hans i *Elemente der Staatskunst* utförligt framställda författningspolitiska program ej refereras; hans uppfattning anses klarare fixerad genom att han »t. o. m. inför ett furstligt auditorium» (såvitt bekant var en tysk småfurste närvarande) vågade kräva att furstarna, som tänktes vara enrådiga, skulle ha förtroende för sina undersåtar. Hegels idealmonarki var »konstitutionell»; här tillägger dock Heckscher en reservation för den betydelse man »kan ha rätt att tillmäta denna inskränkning».

Det tjänar intet till att fortsätta uppräknningen av dessa absurditeter. Låt oss blott konstatera, att av de kontrarevolutionära tänkarna voro de Maistre, de Bonald, Haller, Müller, Burke, Hegel och andra mindre inflytelserika författare anhängare av envælde eller en monarkisk-aristokratisk statsform. De fyra först nämnda uttalade sig klart för att statsmakten normalt skulle utövas endast av monarken. Därmed är naturligtvis icke sagt, att de tillerkände monarken oinskränkt makt: liksom flera av enväldets teoretiker redan före franska revolutionen ansågo de att medborgarna ägde en viss rättssfär, som icke — eller blott under särskilda omständigheter — fick läderas. Ingen av de här nämnda författarna tänkte sig en konsti-

tutionell monarki i senare tids mening; de bekämpade alla icke blott demokratin, utan varje steg i demokratisk riktning.

Konservatismens ställning till vad senare kommit att betecknas som den sociala frågan behandlas ytterst summariskt. Efter att ha betonat, att inställningen »till äganderättens problem kräver i själva verket en särskild undersökning, som i detta sammanhang är möjlig blott för de svenska författarnas vidkommande», förklarar sig förf. dock kunna fastslå, »att de konservativa voro höjda att i varje fall teoretiskt taga arbetareklassens parti emot företagarna, kanske med undantag för jordbruket».

Dessa satser innefatta glidningar i tankegången. En fråga är ställningen till äganderätten, en annan ställningen till förhållandet mellan företagare och arbetare. Att de konservativa genomgående voro anhängare av äganderättens okränkbarhet, nämnes icke. Där- emot säges det att de åtminstone teoretiskt voro höjda att ta arbetarnas parti mot företagarna, »kanske med undantag för jordbruket». Detta »kanske» är märkligt med tanke på dels att det här gäller att karakterisera en riktning, som i försvaret av den jordägande adeln såg en huvuduppgift, dels att jordbruket vid den tid, som förf:s framställning gäller, var den ojämförligt viktigaste näringen och att diskussionen om industri och handel därför intog en underordnad plats. Och vad menas med »att i varje fall teoretiskt taga arbetarklassens parti»? Har någonsin ett politiskt parti uppträtt, som icke sagt sig eftersträva även motståndarnas sanna bästa? Ha icke liberalerna, likaväl som de konservativa och socialisterna, påstått sig tjäna arbetareklassens intressen? Ingen förklarar sig »teoretiskt» ta mindretalets parti mot flertalets, industriägarnas mot industriarbetarnas; tvärtom tala alla med medkänsla om de fattigas lidanden. Det bör för övrigt erinras om att de socialreformatoriska synpunkter, som under ett senare skede blevo väsentliga, framfördes både av konservativa och liberala teoretiker, samt om det ofta förbisedda faktum, att under de första striderna kring socialpolitiken i England reformpolitiken i lika mån stöddes av konservativa och liberala grupper.

Vad förf. menar med sin tes är sålunda oklart. Hans bevisning är icke desto mindre av intresse. Den består av tre citat. Metternich kallade sig vid ett tillfälle »socialiste conservateur». Många konservativa statsmän ha kallat sig i viss mening radikala eller socialistiska men man har icke på denna grund påstått dem stödja arbetarnas intressen mot företagarna. Att Metternich, liksom andra aristokrater, med förakt och misstro såg på den uppväxande klassen av företagare, hör icke hit. Calhoun talade om den moderna kapitalismens faror för det patriarkaliska förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Han försvarade, liksom andra sydstatsteoretiker, slaveriet ur denna synpunkt. Man är till en början benägen att tro, att Heckscher här tillåter sig ett något cyniskt skämt. Men så är tydligen icke fallet. Och utan tvivel har han i en mening rätt.

Slavägarna förklarade slaveriet ligga i slavarnas intresse, liksom nordstaternas företagare förklarade det formellt fria arbetet vara i arbetarnas intresse. Det underliga ligger endast däri, att enligt Heckschers tankegång slavägarna skulle anses »teoretiskt» ha tagit slavarnas parti mot företagarna, d. v. s. mot sig själva. Denna slutsats drar naturligtvis icke förf. Vad han direkt utsäger är blott att Söderns kapitalister voro motståndare till den nordiska formen av kapitalism — en självklarhet, som icke har med det diskuterade problemet att skaffa. Slutligen citeras Sismondi, den förste av de konservativa författarna, som systematiskt krävde socialpolitiska reformer. Detta citat är det enda, som här har någon rimlig mening.

Det vore möjligt att komplettera förf:s framställning med en rad långt mera klara och relevanta citat. Burke hyllar i magnifika fraser den ekonomiska olikheten och de rikas övervägande inflytande på statsstyrelsen. Hegel ansluter sig till den ekonomiska liberalismen och ägnar om Marx erinrande sidor åt pauperismens ofrånkomlighet. Müllers arbete *Élément de Staatskunst* innehåller hymner till äganderätten och fideikommissinstitutet. Hos de Maistre, Bonald och Haller finnas liknande tankegångar. Att dessa författare någon gång beklaga fattigdomen och tala om dess avhjälpande är sant. Kunna de därför sägas »teoretiskt» ta arbetareklassens parti?

Den enkla sanningen är naturligtvis, att de kontrarevolutionära ideologerna ställde sig på det bestående, respektive det i Frankrike före revolutionen bestående, av en hierarkisk social ordning och av ekonomiskt beroende för de lägre klasserna kännetecknade systemets grundval. Av vissa författare kombinerades denna ståndpunkt med programmatisk ekonomisk liberalism, av andra berördes icke några ekonomiska teorier. Endast hos Sismondi finner man, jämte en principiell liberalism, mera utformade socialpolitiska synpunkter. En annan sak är att de konservativa ofta sympatiserade med adeln och godsägarna och stodo tveksamma eller kritiska mot industrikapitalismen. Att söka visa, att konservatismen vid denna tid stod i klar motsättning till den ekonomiska liberalismen och i olikhet med denna verkade för socialreformism, är ett hopplöst företag. Heckscher har ej heller sökt utföra det, men hans vaga antydningar gå i denna riktning.

I detta sammanhang gör Heckscher ett angrepp på en svensk vetenskapsman, Myrdal. Denne beskylls för att »kalla företagarnas ekonomiska profeter, Smith och Ricardo, 'konservativa' och sammanställa deras försvar för äganderätten med 'reaktionen' i Wienkongressens tidsålder». En sådan uppfattning betecknar Heckscher med rätta som orimlig och anakronistisk. Den har emellertid aldrig framställts av Myrdal. Denne hävdar i själva verket i det citerade arbetet, *Vetenskap och politik i nationalekonomien* (sid. 176 f.), att den ekonomiska liberalismens teori efter Smith utvecklades i konservativ riktning (Malthus, Ricardo) och ställer detta i samband

med den allmänna reaktionen i början av 1800-talet. För det första sammanför Myrdal alltså här ej Smith och Ricardo; tvärtom betonar han åtskillnaden mellan dem. För det andra talar han om den liberala ekonomiens utveckling i konservativ riktning endast i samma allmänna mening, i vilken man exempelvis säger, att den svenska socialismen blivit mera konservativ eller mindre radikal; han betecknar aldrig de behandlade ekonomerna som i mera egentlig mening konservativa; att de i sådan mening voro liberaler, är ju den självfallna utgångspunkten i hans framställning. Heckscher har totalt missförstått en lättfattlig och rimlig tankegång hos Myrdal. Det bör observeras att enligt Heckscher Myrdal skulle ha sammanställt Smiths lära med den på Wienkongressen följande reaktionen — Smith dog tjugofem år före denna kongress.

Åtskilliga brister i Heckschers arbete kunna kanske förklaras av att han i den utländska litteraturen velat uppmärksamma huvudsakligen sådana synpunkter, som senare återkommo i den svenska debatten. Men han borde i så fall icke ha givit sig sken av att skriva en sammanfattande redogörelse för utländsk konservatism; han borde i stället — såsom Hessler i sin Geijerbok — ha redovisat de utländska förebilderna i samband med referaten av de svenska ideologierna. Under alla förhållanden kan den framställning han givit av den äldre 1800-talskonservatismens allmänna karaktär icke anses vetenskapligt hållbar.

I det hela får denna konservatism i Heckschers framställning en långt mera moderat, socialreformistisk, demokratisk karaktär än en systematisk analys av de behandlade författarna ger vid handen. Att bevisa detta närmare kan här ej komma i fråga; jag får hänvisa till mitt eget arbete i ämnet. Vad som i detta sammanhang bör betonas är att Heckschers allmänna karakteristik blir möjlig genom det skrivsätt och den metod som begagnas. Oklara och uppenbart ogenomtänkta uttalanden äro vanliga; godtycklighet visas både i valet av källor och i bruket av dessa källor; en sats av Calhoun från 1851 kan därför göras till mera representativ för det tidiga 1800-talets konservatism än ingående uttalanden av Burke, Hegel, Haller eller Müller. Förf. har i de här kritiserade avsnitten givit skolexempel på hur idéhistorisk forskning icke får bedrivas.

Herbert Tingsten.

GUNNAR FOG-PETERSEN: *Vor Regering og Rigsdag. Politiske Biografier og Portraetter.* 490 sid. Kbh 1938. Pris inb. 28 Kr.

Författaren av denna bok (född 1881, död i maj d. å.) var jordbrukare, publicist och politiker. I unga år ägnade han sig åt lantbruksundervisning, var sedan länge (1911—24) tidningsredaktör och fortsatte, sedan han blivit »gaardejer», sin publicistiska verksamhet som fri skriftställare, bl. a. genom en rad uppmärksammade

artiklar i Politiken. På senare tid var han sysselsatt med ett stort verk, Det radikale Venstres Historie, varav en första del (till 1915) utkom förra året. Han var som representant för radikala vänstern ledamot först av folketinget 1913—20 och därefter av landstinget från 1920 till sin död. Högt uppburen inom sitt parti var han en av den danska riksdagens mest betydande medlemmar, känd icke minst för sin nästan enastående och gärna använda »Forhandlings-evne».

Dessa biografiska uppgifter¹ ha anförts därför att de ge upplysning om förf:s förutsättningar att ensam skriva ett arbete sådant som det här förevarande. Hans mångsidighet i intressen, hans 25-åriga parlamentariska bana, varunder han personligen lärde känna riksdagens medlemmar i båda tingen, hans lätthet att nå kontakt med människor ha gjort honom speciellt skickad att gå i land med den krävande uppgiften att skildra sina 224 riksdagskolleger och göra det på ett sätt, som ger oss inte blott uppräknningar av de viktigaste data i deras liv och politiska verksamhet utan verkligt levande personlighetsskildringar.

Den plan som följts vid arbetet är i huvudsak följande. Först lämnar förf:n en kort men mycket givande miljöskildring av den danska riksdagen i allmänhet. Den berör lite av varje — tingens sammanträden, utskottsarbetet, partimötena, korridorpolitiken, agitationsverksamheten — kort sagt allt som är ägnat belysa riksdagsmännens dagliga liv både inom och utom de båda tingen; ej ens lunchpauserna i det s. k. snapstinget förbigås. Efter denna koncentrerade helhetsbild följa porträtten av regeringens, folketingets och landstingets medlemmar i nu nämnd ordning. Det ligger i sakens natur att formatet för dessa porträtt ej kan bli särdeles stort: tre, högst fyra sidor för mera bemärkta politiker, en à två för mindre bemärkta. Vid sin framställning torde förf:n främst ha kunnat lita till sin egen stora personkännedom. Men därutöver har han av det stora flertalet av sina kolleger erhållit »värdifulle Oplysninger». Boken har utarbetats med understöd av riksdagens presidium. Medtagna äro alla de, som på våren 1937, då arbetet påbörjades, voro medlemmar av riksdagen, vartill komma korta omnämmanden av dem, som intill utgången av januari 1938 inträtt såsom suppleanter. »Det er mit Haab», säger förf:n i förordet, »at en saadan Bog maa bidrage til at spride Forstaelse af og Sympatie for Rigsdagens Medlemmer og derved øge Respekten og Interessen for deres vanskelige men betydningsfulde Gerning».

I de korta biografiska skildringarna har förf:n bemödat sig att få med allt väsentligt av de skildrades curriculum vitæ: karriär, tjänst, befattning, yrke och naturligtvis alla uppdrag av politisk art. Uppgifterna om vederbörandes födelseår, föräldrar, riksdagsmandat och partitillhörighet ha sammanförts särskilt under de fotografier som åtfölja skildringarna. Man är tacksam att dessa

¹ Hämtade ur Politikens nekrolog 30/3 1939.

data gjorts så fullständiga som möjligt och att de, av allt att döma, äro fullt pålitliga. För den som vill komma underfund med den danska riksdagens sociala sammansättning föreligger här tillrättat ett mycket användbart studiematerial. Förf. har själv i sin allmänna översikt gjort en del sammanställningar över såväl riksdagsmännens som deras fäders yrkesställning. Det kan möjligen ha sitt intresse att se hur speciellt landstinget tar sig ut eller rättare tog sig ut ur denna synpunkt strax före nyvalen i april detta år. Tingets egenskap av demokratisk institution har som bekant på senare tid varit föremål för livlig diskussion. Det visar sig att av de 76 landstingsmännen 25 voro jordbrukare (därav 20 »gaard-ejere» eller »husmænd»), 14 industri- eller handelsidkare (därav 11 större företagare), 12 ämbets- eller tjänstemän (därav 5 folkskollärare), 12 tillhörande fria yrken (därav 10 redaktörer eller skriftställare); 11 arbetare eller förtroendemän; för 2 kan yrke ej närmare anges. Ätminstone vad personuppsättningen angår synes landstinget väl kunna kallas en demokratisk församling. Denna bild förstärkes, om hänsyn tages även till ledamöternas fäder. Nämnas må endast att av dessa 28 voro »gaardejere» eller »husmænd», 18 arbetare och 12 hantverkare.

Det värdefulla och intressanta ligger emellertid inte främst i de handboksmässiga uppgifter, som meddelas, utan i de utmärkta personkaraktistiker förf. ger. Flera av dem äro små konststycken. De äro gjorda av en man med psykologisk skarpblick och beundransvärd individualiseringsförmåga. Förf. har naturligtvis främst velat karakterisera sina riksdagskolleger som politiker — med bemödande om största objektivitet i framställningen — men han intresserar sig nästan lika mycket för de rent mänskliga sidorna av deras personlighet. Skulle man peka på ett drag, som ofta går igen i hans skildringar, skulle det kanske vara den uppmärksamhet, som ägnas vederbörandes härkomst, sociala miljö, uppfostran och utbildning under ungdomsåren. Bilden blir därigenom intimare, och på samma gång framhävas faktorer, som verkat bestämmande på de blivande politikernas intresseriktning och senare verksamhet. Det är inga paradporträtt som levereras, snarare ögonblicksbilder, tagna innan föremålet hunnit lägga anletsdragen till rätta och i olika ställningar och situationer: på talarstolen, vid en utskottsförhandling, under en pratstund i riksdagskorridoren, hemma på gårdsplanen eller vid bridgebordet. Man har intrycket att ingenting väsentligt undgått den skicklige tecknaren av dessa hastigt skisserade porträtt, i vilka han ofta på ett mycket respektlöst sätt både in- och utvändigt presenterar sina kolleger för allmänheten. Det sker nästan alltid med en glimt i ögonvrån, som lyser igenom teckningen och präglar den med en stillsam humors välvilja. Enligt vad som sagts skall endast en av de 224 modellerna ha känt sig förnärad.

Det kan inte bli fråga om att här gå in på de olika porträttstudierna. Så mycket må endast anmärkas att det ingalunda är

sagt att de som gjorts över de kända, mest framträdande politikerna äro de bästa, ehuru en del av dem äro att räkna hit. Förf:s utpräglade sinne för personliga särdrag och egenheter gör att teckningarna av »originalen» bland riksdagsmännen höra till de mest lyckade, i varje fall till de mest roande. Men vare sig han tecknar kända eller okända riksdagskamrater, förnekar sig sällan hans träffande, konkreta skildringskonst. Som exempel på denna, valda ur högen, om också inte alldeles på måfå, kunna nämnas porträtten av P. Korsgaard (kons., folketinget), J. P. Stensballe (vänster, f. d. minister, landst.), O. Steen (rad. vänster, folket.), H. Nielsen (soc., folket.) och O. Pedersen (rättsförb., folket.).

Fog-Petersens bok är såtillvida enastående som den i de nordiska grannländerna saknar motsvarigheter. Som sådana kunna inte räknas de böcker eller broschyrer rörande andra kammarens ledamöter, som hos oss varje valår publicerades under slutet av 1800- och i början av 1900-talet av Marcellus-Bergstrand, Millquist m. fl. De voro starkt partipolitiskt färgade, avsedda att påverka väljarna i viss riktning, och syftet var ej i första hand biografiskt. I detta sammanhang förtjäna knappast heller nämnas de porträttgallerier, kalendrar och notiserade handböcker av olika slag, som utgivits över den svenska riksdagens ledamöter. T. Lindstøls stora arbete, *Stortinget og statsraadet 1814—1914* (4 vol.), är värdefullt genom rikedom av faktiska detaljer, men innehåller icke mycket utöver rena data. Den korta politiska biografien, speciellt samtidsbiografien, är över huvud en genre, där Danmark av gammalt har ett försteg framför grannländerna, ehuru den både i äldre och senare tid odlats även i Sverige och Norge, i Norge åtminstone på senare tid med större framgång än hos oss. Det klassiska verket i Danmark är E. Henrichsen, *Mænderne fra Forfatningskampen, I—II* (1913—14). Det har både haft föregångare och fått efterföljare men har ej överträffats. Skall något verk nämnas, som kan tävla med Henrichsens, skulle det möjligen vara Hagerup-Bulls utomordentliga, visserligen något annorlunda lagda essaysamling *Profiler av noen samtidige* (1933). Att Fog-Petersen läst Henrichsen kan nog märkas, och man vore frestad säga att han sökt efterlikna honom i mindre skala. De direkta förebilderna har han dock haft på annat håll.

Om Fog-Petersens verk saknar motstycke utanför Danmark, har det i förf:s hemland haft flera föregångare. Riksdagsbiografiska arbeten kunna rent av sägas vara en dansk specialitet, även på det sättet att de vanligen utförts av en enda författare. Det första i raden är H. Wulff, *Den danske Rigsdag. Politiske Portræter af samtlige Rigsdagens Medlemmer 1879—1881* (1882; 529 sid.). Förf. var konservativ journalist, och i någon mån torde hans politiska åskådning ha färgat hans förtjänstfulla skildringar. Omkring 20 år senare utkom H. Bransager och P. Rosenkrantz, *Den danske Regering og Rigsdag. Biografier og Portrætter* (1901—1903; 795 sid.). Arbetet är uppdelat så att den förre, framstående journalist och senare medlem av folketinget för radikala vänstern, skrivit om

folketinget, den senare — den kände roman- och skådespelsförfattaren — om landstinget. Bransagers biografier anses med rätta stå på en hög nivå. Efter ytterligare tre årtionden utgav Rosenkrantz *Den danske Regering og Rigsdag 1903—1934* (1934; 375 sid.), i det hela mera summariskt hållen än föregångarna. Det är sålunda en gammal dansk tradition Fog-Petersen framgångsrikt fullföljt, då han lyckats lösa den svåra uppgiften att åstadkomma både en hand- och läsebok till verklig ledning för envar, som vill stifta bekantskap med den danska folkrepresentationens medlemmar.

A. B—z.

- Finsk Kommunaltidskrift.* 1939. Nr 6. Hfors 1939.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXXVII. H. 4. Hfors 1939.
- Förvaltningsrättslig Tidskrift.* Årg. 2. H. 5. Sthlm 1939.
- Industria.* Årg. XXXV. Nr 23—25. Sthlm 1939.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue internationale d'Agriculture. 1939. Nr 10—11. Rome 1939.
- International labour review.* Vol. XL. Nr 5—6. Genève 1939.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 26. Nr 20—22. Sthlm 1939.
- Meddelanden från Skattebetalarnas Förening.* Nr 65. Sthlm 1939.
- Mediator.* Årg. XXXIV. Nr 44—47. Hfors 1939.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1939. H. 5. Kbhvn 1939.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1939. H. 6. Sthlm 1939.
- Riksgäldskontoret budgetåret 1938—39.* Årsbok. Sthlm 1939.
- Sociála Meddelanden.* 1939. Nr 10—11. Sthlm 1939.
- Sociál Tidskrift.* 1939. Nr 10. Kbhvn 1939.
- Statistisk Månadsskrift.* 1939. Nr 7—8. Kbhvn 1939.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 34. Nr 9—10. Sthlm 1939.
- Stockholms stads statistik.* I. Statistisk Årsbok för Stockholms stad. 1939. — III. Hälso- och sjukvård. 1. Stockholms stads hälsovård 1938. — XIV. Val. Allmänna val i Stockholm 1938. Sthlm 1939.
- Sunt Förfnuft.* Årg. XIX. Nr 9—10. Sthlm 1939.
- Svensk Juristtidning.* 1939. H. 8. Sthlm 1939.
- Svensk Tidskrift.* 1939. H. 9. Sthlm 1939.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1939. H. 9. Sthlm 1939.
- Sveriges officiella statistik.* Bergshantering år 1938. Av Kömmerkollegium. Sthlm 1939.
- Thébladet.* 1939. Nr 3—4. Gtbg 1939.
- Tiden.* 1939. Nr 11—12. Sthlm 1939.
- Tidskrift, utg. av Juridiska Föreningen i Finland.* 1939. H. 3—6. Hfors 1939.
- Tidskriftspressen.* Årg. H. Nr 2. Sthlm 1939.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 50. H. 2. Jena 1939. (tr. Hamburg).
- Vi.* 1939. Nr 44—50. Sthlm 1939.
- Ökonomi og Politik.* Aarg. 13. Nr 3. Kbhvn 1939.
- ARRHEN, ERIC, Behovslön eller likalön? Sthlm 1939. Fahlcrantz & Gümælius.
- BRATT, K. A., En värld i vapen. (Internationell politik. 3.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.
- COSEMANS, A., De bevolking van Brabant in de XVIIde en XVIIIde eeuw. (Köninklijke commissie voor geschiedenis.) Brüssel 1939.
- FREUND, RUDOLF, Schacht, Funk och Tredje riket. (Internationell politik. 4.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.
- GIHL, TORSTEN, Neutralitetsproblem. (Internationell politik. 1.) Sthlm 1938. Kooperativa förbundets bokförlag.
- HECKSCHER, GUNNAR, Brittiska imperiet. (Internationell politik. 7.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.
- HERLITZ, NILS, Grundzüge der schwedischen Verfassungsgeschichte. (Deutsch-Nordische Schriftenreihe aus dem öffentlichen Recht. I.) Rostock 1939. Carl Hinstorffs Verlag.
- KARLGRÉN, BERNHARD, Maktkampen i Ejanran Östern. (Internationell politik. 6.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.
- PEDERSEN, JØRGEN, Aktuelle økonomiske Spørgsmaal. Kbhvn 1939. Ejnar Munksgaard.
- STAEL VON HOLSTEIN, LAGE, Vår neutralitet. Sthlm 1939. Sthlms Bokindustri A. B.
- STOLPE, HERMAN, Tysklands krav på kolonier. (Internationell politik. 2.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.
- UHNBOM, IVAR, Fruktamheten å landsbygden och särskilt inom jordbruksbefolkningen. (Kungl. Lantbruksakademiens Tidskrift. 1939. Specialhäfte 2.) Sthlm 1939.
- WREDE, RABBE AXEL, Värda Juridiska Uppsatser H. (Juridiska Föreningens i Finland Publikationsserie. N:o 8.) Hfors 1939.
- Krigsutbrötet i dokumentens belysning. I. Englands blå bok i fullständig, auktoriserad upplaga. (Internationell politik. 8.) II. Den tyska dokumentinsamlingen och andra dokument. (Internationell politik. 9.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Relevé des importations et des exportations de la Suède en 1938. Publié par L'administration centrale du commerce. Sthlm 1939.
- Stockholm just nu. Utg. av Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1939.
- Tjeckoslovakien, undergång i dokumentens belysning. (Internationell politik. 5.) Sthlm 1939. Kooperativa förbundets bokförlag.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4.—
- II. CURT WEHULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3.—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5.—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1.—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischeerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statsushållning. 1927. Pris kr. 8.—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12.—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10.—
- XII. GUNNAR BÖMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10.—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3.—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7.—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6.—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BAUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12.—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedömen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6.—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturförteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4.—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5.—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15.—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5.—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motåla fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.
- XXVI. LARS FRYSKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2:50.